

MATEJ BLAŽEK, SOŇA ANDRÁŠOVÁ, NINA PAULENOVÁ

SKÚSENOSTI MIGRANTOV A MIGRANTIEK NA SLOVENSKU S NÁSILÍM

IOM MEDZINÁRODNÁ ORGANIZÁCIA PRE MIGRÁCIU

IOM International Organization for Migration
IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu

MATEJ BLAŽEK, SOŇA ANDRÁŠOVÁ, NINA PAULENOVÁ

SKÚSENOSTI MIGRANTOV A MIGRANTIEK NA SLOVENSKU S NÁSILÍM

Túto publikáciu vydal Úrad IOM Medzinárodnej organizácie pre migráciu v Bratislave v rámci projektu *Príčiny, formy a dôsledky násilia na štátnych príslušníkoch tretích krajín*, ktorý bol financovaný Európskou úniou z Európskeho fondu pre integráciu štátnych príslušníkov tretích krajín v rámci programu Solidarita pri riadení migračných tokov.

Autori: Matej Blažek, Soňa Andrášová, Nina Paulenová

Názory vyjadrené v tejto publikácii sú názormi autorov a nemusia sa zhodovať s postojmi IOM Medzinárodnej organizácie pre migráciu.

Poslanie a činnosti IOM vychádzajú z princípu, že humánna a organizovaná migrácia prináša prospech tak migrantom, ako aj spoločnosti. Ako popredná medzinárodná organizácia na poli migrácie vyvíja IOM spolu so svojimi medzinárodnými partnermi úsilie s cieľom: napomáhať zvládanie narastajúcich operačných výziev migračných pohybov; zlepšovať pochopenie migračnej problematiky; podporovať sociálny a ekonomický rozvoj prostredníctvom migrácie; presadzovať dobré životné podmienky migrantov a rešpektovanie ich ľudskej dôstojnosti.

Vydavateľ:
IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu
Grösslingová 4
811 09 Bratislava
Tel.: +421 2 5263 1597
Fax: +421 2 5263 0093
E-mail: bratislavainfo@iom.int
Internet: www.iom.sk

© 2013 IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto publikácie nemôže byť reprodukováaná, uložená vo vyhľadávacom systéme alebo rozširovaná žiadnym spôsobom a v žiadnej forme bez predchádzajúceho súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-89506-33-0

Podakovanie

Chceme sa poďakovať všetkým účastníkom a účastníčkam výskumu za ich čas, ochotu a najmä dôveru.

Osobitná vďaka patrí všetkým, ktorí nám pomáhali pri realizácii výskumu prostredníctvom konzultácií alebo spoluprácou pri zbere dát.

V neposlednom rade k realizácii projektu prispeli naši kolegovia a kolegyne z IOM, osobitne právne poradkyne tímu Migračného informačného centra Monika Zollerová a Katarína Hudecová, a externý konzultant projektu, Allan Findlay z Univerzity v St. Andrews vo Veľkej Británii.

Acknowledgment

We wish to thank all research participants for their time, willingness and especially trust.

We are particularly grateful to everyone who helped with the research through consultations or assistance with the fieldwork.

Not least, we want to thank our IOM colleagues, especially Monika Zollerová and Katarína Hudecová, legal consultants of the IOM Migration Information Centre, and the external project consultant, Allan Findlay from the University of St. Andrews (UK).

Obsah

Zoznam tabuliek a grafov	8
Zoznam skratiek	9
Úvodná poznámka	10
1. Úvod – migrácia a násilie?	11
1.1 Úvod	11
1.2 Koncept násilia	14
1.3 Štruktúra publikácie	16
2. Metodológia projektu	17
2.1 Východisková situácia a metodologické výzvy	17
2.2 Koncepčné riešenia	20
2.3 Výskumný postup	21
3. Rámec migrácie na Slovensku	24
3.1 Legislatívny rámec	24
3.1.1 Prechodný pobyt	25
3.1.2 Trvalý pobyt	26
3.1.3 Tolerovaný pobyt	27
3.2 Politický a koncepčný rámec migrácie	28
3.3 Inštitucionálne pokrytie migrácie na Slovensku	30
3.4 Výskumy a poznatky o migrácii na Slovensku	31
4. Migranti a migrantky na Slovensku	32
4.1 Celkový pohľad	32
4.2 Migranti na Slovensku podľa krajín pôvodu	37
4.2.1 Ukrajina	37
4.2.2 Srbsko	39
4.2.3 Rusko	40
4.2.4 Vietnam	41
4.2.5 Čína	43
4.2.6 Južná Kórea	44
4.2.7 Migranti z anglofónnych krajín	45
4.2.8 Islamská komunita	46
4.2.9 Latinská Amerika	48
4.2.10 Africká komunita	49
4.2.11 Ostatné komunity	49
4.3 Zhrnutie	51
5. Skúsenosti migrantov s násilím – vnímanie, väzby a opora	52
5.1 Úvod	52
5.2 Vnímanie násilia	55
5.3 Vnímanie akceptácie	58
5.4 Zdroje opory	62
5.5 Záver	68

6. Skúsenosti migrantov s násilím – kľúčové oblasti	69
6.1 Úvod	70
6.2 Násilie z nenávisti	70
6.2.1 Rámec a kontext problému	70
6.2.2 Analýza politik a koncepcií v SR	73
6.2.3 Metodológia	75
6.2.4 Analýza problému	75
6.2.5 Zhodnotenie	78
6.2.6 Odporúčania	78
6.3 Násilie a zneužívanie súvisiace s prácou	79
6.3.1 Rámec a kontext problému	79
6.3.2 Analýza politik a koncepcií SR	85
6.3.3 Metodológia	86
6.3.4 Analýza problému	86
6.3.5 Zhodnotenie	93
6.3.6 Odporúčania	93
6.4 Násilie v súkromnom priestore	95
6.4.1 Rámec a kontext problému	95
6.4.2 Analýza politik a koncepcií v SR	97
6.4.3 Metodológia	100
6.4.4 Analýza problému	101
6.4.5 Zhodnotenie	105
6.4.6 Odporúčania	106
7. Záver a doplňujúce poznámky	110
7.1 Skúsenosti migrantov s násilím – zhrnutie	110
7.2 Rizikové faktory násilia	111
7.2.1 Jazyk	111
7.2.2 Pobytový status	111
7.2.3 Pracovný vzťah	111
7.2.4 Sociálny kapitál	112
7.2.5 Vnímanie etnicity migranta	112
7.2.6 Kultúrna identita	112
7.2.7 Pohlavie	112
7.2.8 Lokalita	113
7.2.9 Finančné zázemie	113
7.3 Stratégie a aktivity migrantov mitigujuce násilie a riziko násilia	113
7.4 Miesto legislatívy, politik a praxe v boji proti násiliu na migrantoch	115
7.5 Záverečné odporúčania	115
8. Zhrnutie	116
9. Sumár odporúčaní	118
Bibliografia	122
Príloha 1: Etický kódex výskumu	131
Príloha 2: Informačný leták pre účastníkov výskumu	134
Príloha 3: Dotazník	135
Executive Summary	148

Zoznam tabuliek a grafov

Graf 4.1 Podiel štátnych príslušníkov tretích krajín na celkovej populácii krajín EÚ

Graf 4.2 Celkový počet štátnych príslušníkov tretích krajín v krajinách EÚ

Tabuľka 4.1 Prehľad povolených pobytov na Slovensku v rokoch 2004 – 2011

Tabuľka 4.2 Počet povolených pobytov štátnym príslušníkom tretích krajín k 31. 12. 2011

Tabuľka 4.3 Počet cudzincov s povoleným pobytom v jednotlivých krajoch SR

Tabuľka 5.1 Vnímanie násillia a pocit bezpečia zo strany migrantov na Slovensku

Tabuľka 5.2 Vnímanie akceptácie zo strany migrantov na Slovensku

Tabuľka 5.3 Vnímanie rovnosti práv a príležitostí zo strany migrantov na Slovensku

Tabuľka 5.4 Vnímanie faktorov znevýhodnenia zo strany migrantov na Slovensku

Tabuľka 5.5 Frekvencia požiadania o inštitucionálnu pomoc obeťami nútenej práce

Tabuľka 5.6 Frekvencia prijatia adekvátnej inštitucionálnej pomoci pre obeť nútenej práce ak o ňu požiadajú

Tabuľka 5.7 Frekvencia požiadania o inštitucionálnu pomoc obeťami domáceho násillia

Tabuľka 5.8 Frekvencia prijatia adekvátnej inštitucionálnej pomoci pre obeť domáceho násillia ak o ňu požiadajú

Tabuľka 5.9 Frekvencia prijatia adekvátnej pomoci od formálnych inštitúcií

Tabuľka 5.10 Frekvencia prijatia adekvátnej pomoci od neformálnych inštitúcií

Tabuľka 5.11 Frekvencia skúseností s neadekvátnymi formami správania zo strany formálnych inštitúcií

Tabuľka 6.1 Skúsenosti migrantov s fyzickým napadnutím z nenávisti podľa jednotlivých skupín

Tabuľka 6.2 Skúsenosti migrantov s verbálnym napadnutím z nenávisti podľa jednotlivých skupín

Tabuľka 6.3 Skúsenosti migrantov s vyhrázaním sa z nenávisti podľa jednotlivých skupín

Tabuľka 6.4 Skúsenosti s indikátormi nútenej práce u migrantov celkovo a migrantov z Ukrajiny

Tabuľka 6.5 Skúsenosti s ďalšími indikátormi obchodovania s ľuďmi u obeť nútenej práce

Tabuľka 6.6 Skúsenosti s ďalšími indikátormi exploitatívnej práce

Tabuľka 6.7 Skúsenosti s ďalšími indikátormi exploitatívnej práce u migrantov z Ukrajiny

Tabuľka 6.8 Skúsenosti s jednotlivými formami domáceho násillia medzi migrantmi na Slovensku

Zoznam skratiek

- CVEK** – Centrum pre výskum etnicity a kultúry
- EIF** – Európsky fond pre integráciu (štátnych príslušníkov tretích krajín)
- EHP** – Európsky hospodársky priestor
- EMN** – European Migration Network/Európska migračná sieť
- EÚ** – Európska únia
- FRA** – European Union Agency for Fundamental Rights/Agentúra Európskej únie pre základné ľudské práva
- ILO** – International Labour Organization/Medzinárodná organizácia práce
- IOM** – International Organization for Migration/Medzinárodná organizácia pre migráciu
- IVO** – Inštitút pre verejné otázky
- JV Ázia** – juhovýchodná Ázia
- JV Európa** – juhovýchodná Európa
- MIC** – Migračné informačné centrum IOM Medzinárodnej organizácie pre migráciu
- MPSVaR SR** – Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky
- MV SR** – Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky
- MZV SR** – Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky
- NMŠ** – Nadácia Milana Šimečku
- OCP** – oddelenie cudzineckej polície Policajného zboru
- SGI** – Slovak Governance Institute/Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť
- SR** – Slovenská republika
- ŠÚ SR** – Štatistický úrad Slovenskej republiky
- ÚHCP PZ** – Úrad hraničnej a cudzineckej polície Prezídia Policajného zboru
- ÚPSVaR** – Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky
- VÚC** – vyšší územný celok
- WHO** – World Health Organization/Svetová zdravotnícka organizácia

Úvodná poznámka

Uvedomujeme si rodové súvislosti používania jazyka, pre zjednodušenie textu však na všeobecné označenie osôb mužského aj ženského pohlavia používame termíny v mužskom rode (napr. „migrant“, „cudzinec“). Tam, kde sa text týka osobitne mužov alebo žien, hovoríme o napr. ženách migrantkách či mužoch migrantoch.

Vzhľadom na cieľovú skupinu donora sa náš projekt zameriava výhradne na štátnych príslušníkov tretích krajín v zmysle definície článku 3 (1) *Smernice Európskeho parlamentu a Rady 2008/115/ES*. Do cieľovej skupiny teda **nepadali** žiadatelia o azyl a azylanti, migranti s doplnkovou ochranou, nelegálni migranti ani migranti z krajín EÚ. S cieľom zvýšiť plynulosť textu používame vo všeobecnosti na označenie **štátnych príslušníkov tretích krajín** termín **migrant** alebo termín **cudzinec** – v prípadoch, keď sa text vzťahuje na slovenskú legislatívu, ktorá používa práve tento termín. Ak sa text týka iných migrantov, uvádzame to explicitne. Z etických dôvodov sa výskumný tím rozhodol nezaberať sa deťmi migrantov.

Na viacerých miestach publikácie hovoríme o **komunitách** migrantov, pričom týmto termínom vo všeobecnosti označujeme skupinu migrantov podľa krajín/regiónov pôvodu alebo iného spoločného atribútu danej skupiny (napr. náboženstvo). Uvedomujeme si však, že miera súdržnosti, organizovanosti, homogenity alebo sebaidentifikácie s danou „komunitou“ môže byť u migrantov jednotlivcov alebo celých skupín rozdielna.

1. ÚVOD – MIGRÁCIA A NÁSILIE?

- Násilie predstavuje rôzne formy vedomého použitia fyzickej sily alebo uplatnenia moci, ktoré môžu mať za následok fyzickú, psychickú alebo inú ujmu.
- Okrem preskúmania rozsahu násillia medzi migrantmi na Slovensku identifikuje náš výskum príčiny a riziká vzniku násillia a navrhuje opatrenia najmä v oblasti prevencie násillia a pomoci obetiam.

1.1 Úvod

Na konci leta 2012 sa v slovenských médiách objavili informácie o súdnom procese s členmi „otrokárskeho gangu“, ktorého obeťami sa stali stovky občanov Ukrajiny. Správy uvádzali, ako namiesto sľubovaných „800- až 1 000-eurových zárobkov“ dostávali obeť gangu sumy v rozpätí 0 – 50 € za takmer 100 odpracovaných hodín týždenne, popisovali vyhrážky, ponížovanie a nedôstojné ubytovanie či zadlženie sa u sprostredkovateľov práce. Ako jeden z denníkov zároveň uviedol: „...hoci chudobných Ukrajincov nikto nevážnil, nezobral im ani pasy a mohli sa kedykoľvek vrátiť domov, pasca bola v tom, že nemali za čo...“¹.

Iba niekoľko mesiacov predtým prebehla slovenskými médiami iná správa spájajúca témy imigrácie a organizovaného zločinu. Bratislavský právnik bol medzi ôsmimi osobami obvinenými z prevádzkačstva za organizovanie fingovaných manželstiev občanov Číny na Slovensku s cieľom zabezpečiť im trvalý pobyt. Zatiaľ čo väčšina médií prebrala iba krátke vyjadrenie polície², v jednom zo slovenských týždenníkov sa objavila obsiahlejšia reportáž ponúkajúca aj vyjadrenia zástupcu Národnej jednotky boja proti nelegálnej migrácii. Ten objasňoval situáciu v komunitách migrantov, ako aj pozíciu, v ktorej sa vo vzťahu k nim polícia a ďalšie inštitúcie nachádzajú:

„Čínska komunita je na Slovensku uzavretá. Polícii sa do nej už dlhodobo nedarí dostať. Zväčša nehovoria po slovensky. Jeden tu žil už dvadsať rokov, mal aj naše občianstvo a skoro vôbec nám pri rozhovore nerozumel. Ako je to možné? Nepotrebujem, stačí málo,“ odpovedal.“

¹ Svedok o novodobých otrokárach: Ukrajinci vyplácali krajanom za prácu mesačne 20 eur! (Plus 1 deň, 18. 9. 2012).

² Napr. Právnik lákal za peniaze Slovákov na sobáše s Číňanmi (SME, 19. 3. 2012).

„K svojim ‚zamestnávateľom‘ v čínskych štvrtiach sú často i zo strachu lojálni. Tí, ktorí sa k nám dostanú, však doma zrejme nepatria k najchudobnejšej vrstve. ‚Jedna cesta Číňana stojí okolo 10- až 15-tisíc dolárov. Sú schopní zdĺžiť sa, odpredať majetok, celá rodina sa poskladá. Keď nemá dosť, prevádzač mu povie, dobre, odrobíš mi to v cieľovej krajine. Lenže to je moderné otrokárstvo. Oni to odrábajú celý život. Spláca dlh, úroky, ženy končia niekde v Nemecku ako prostitútky alebo v pivnici ako šičky!...“³

O dva odseky ďalej zástupca polície vysvetľuje:

„Máme azda najprísnejší cudzinecký zákon, dokonca nás zaň aj kritizovali. Lenže vyspelé európske krajiny ako Francúzsko či Nemecko si z nás môžu brať príklad. Je len otázka času, kedy nelegálni migranti začnú ostávať u nás a začneme mať problémy s kriminalitou...“

***

Tieto dva príbehy v skratke ilustrujú rámcovú situáciu množstva migrantov, ktorí prišli na Slovensko z krajín tretích krajín a ktorých skúsenosti sú predmetom tejto štúdie. Hoci dôvodov *prečo* a *ako* táto publikácia vznikla je viac a objasňujeme ich na nasledujúcich stranách, štyri momenty sa ponúkajú priamo v predchádzajúcich príkladoch.

Obidve situácie ilustrujú neviditeľnosť migrantov na Slovensku, v krajine s druhým najmenším počtom cudzincov v rámci EÚ⁴. Ich zneužívanie, odohrávajúce sa na pracovisku a v súkromí, zostáva skryté pred zrakom verejnosti aj verejných inštitúcií, poskytovateľov služieb či výskumných organizácií⁵.

Uvedené prípady zároveň sponchybujú časté predstavy o hladkom príchode cudzincov na Slovensko, rovnosti ich príležitostí a silnej pozícii ekonomických migrantov uchádzajúcich sa o pracovné miesta⁶. V skutočnosti vidíme príbehy zraniteľnosti a expozície voči riziku, ktoré vyplýva z právneho postavenia, ekonomickej situácie, jazykových znalostí migrantov, ale aj chýbajúcej podpory zo strany štátu či komunity.

Obidva príbehy otvárajú otázku, o aký *problém* vlastne ide a či problém to je. Aj keď sa ani v jednom prípade médiá, či dokonca polícia nebránia termínu *otrokárstvo*, posledný odsek vysvetľuje, že nelegálna migrácia a jej riziká sú problém predovšetkým pre „nás“, teda Slovensko, nie pre samotných migrantov⁷.

A napokon uvedené prípady naznačujú, že konceptuálne a praktické nástroje riešenia problému násilia a zneužívania cudzincov na Slovensku v podstate neexistujú. Predsta-

3 Nelegálni migranti: Kupujú prstene a hľadajú nevesty (Plus 7 dní, 14. 4. 2012).

4 Pozri kapitolu 4.

5 Výskum IOM Medzinárodnej organizácie pre migráciu o postoji slovenskej verejnosti k cudzincom (Vašečka 2009) konštatoval, že slovenská verejnosť má o migrantoch a ich živote na Slovensku „pomerné slabé vedomosti“ (s. 56) a „aktívne tieto informácie nevyhľadáva“ (ibid.), čo má za následky „stereotypnosť v nazeraní na cudzie kultúry“ (s. 61) či „jednodimenziálnosť pri posudzovaní príčin migrácie“ (s. 91). Kontaktom a vzťahom medzi skupinami migrantov a verejnými inštitúciami sa viac venujeme v ďalších kapitolách.

6 V rámci rovnakého výskumu súhlasila takmer polovica opýtaných s tvrdením, že „cudzinci nám predovšetkým berú prácu“ (Vašečka 2009, s. 62). O vnímaní svojich práv a príležitostí zo strany cudzincov pozri kapitolu 5.

7 Pozri najmä diskusiu integračnej politiky SR v kapitole 3 a jej dôraz na bezpečnosť krajiny, resp. nedostatok reflexie podmienok najzraniteľnejších skupín migrantov.

viteľ polície priznáva chýbajúci kontakt s jednou s najväčších migrantských komunít. Počet dokumentovaných prípadov obchodovania občanov tretích krajín na Slovensko je za posledné roky minimálny⁸, hoci článok uvádza stovky obetí jedného konkrétneho gangu. A situácia ukrajinských obetí, ktoré sa mohli „kedykoľvek vrátiť domov“, ukazuje, že problematika násilia a zneužívania je omnoho komplikovanejšia, než by sa mohlo na prvý pohľad zdať.

***

Pracovníci IOM Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM) sa pri svojej práci s migrantmi na Slovensku stretávajú s informáciami o skúsenostiach cudzincov s násilím a zneužívaním na Slovensku⁹. Informácie z vonkajších zdrojov či ich systematizácia, na ktorú by mohla nadväzovať koncepcná príprava prevenčných a podporných aktivít, však chýbajú. Cieľom výskumu *Príčiny, formy a dôsledky násilia na štátnych príslušníkoch tretích krajín* bolo preto vypracovať komplexnú analýzu fenoménu násilia na štátnych príslušníkoch tretích krajín, predovšetkým ako podklad na zavedenie efektívnych legislatívnych, politických a praktických opatrení zameraných na prevenciu, odhaľovanie, potláčanie násilia a riešenie jeho dôsledkov. V nadväznosti na to mal výskum nasledujúce čiastkové ciele:

- preskúmať rozsah a formy násilia na štátnych príslušníkoch tretích krajín žijúcich v SR všeobecne a podľa kľúčových migrantských komunít;
- identifikovať príčiny, rizikové faktory a dôsledky násilia na štátnych príslušníkoch tretích krajín žijúcich v SR;
- kriticky zhodnotiť existujúcu legislatívu, politiku a prax v oblasti násilia na štátnych príslušníkoch tretích krajín žijúcich v SR vrátane komparatívnej analýzy v kontexte ďalších krajín EÚ;
- vypracovať odporúčania pre kľúčových aktérov (inštitúcie pôsobiace v oblasti migrácie, políciu, pomáhajúce profesie a iných) v oblasti odhaľovania násilia, prevencie násilia, pomoci obetiam;
- otvoriť tému násilia na migrantoch v rámci odbornej a verejnej diskusie prostredníctvom širokej diseminácie výsledkov výskumu.

8 Správa Ministerstva zahraničných vecí USA Trafficking in Persons Report za rok 2012 konštatuje slabú snahu slovenských orgánov o „proaktívnu identifikáciu obetí obchodovania s ľuďmi na Slovensku“, keď „polícia proaktívne neidentifikovala žiadne obeť obchodovania s ľuďmi z radov cudzincov, hoci sa vyskytli indicie o výskyte prípadov nútenej práce a sexuálneho vykorisťovania na území SR“. Správa ďalej uvádza, že „obetiam hrozí v priebehu vyšetrovania, keď musia podstúpiť početné výsluchy, sekundárna viktimizácia“ (US State Department 2012, s. 312). Správa expertov Rady Európy na hodnotenie plnenia Dohovoru Rady Európy o boji proti obchodovaniu s ľuďmi (GRETA 2011) zasa uvádza, že za roky 2008 a 2009 nebola na Slovensku identifikovaná obeť obchodovania s ľuďmi spomedzi zahraničných občanov a iba 4 obeť (občania Slovenska) boli dokopy identifikované na Slovensku, kým až 104 obetí obchodovania s ľuďmi zo Slovenska bolo identifikovaných v zahraničí. 9 Projekt v tomto ohľade nadviazal na etablovanú činnosť Migračného informačného centra IOM (MIC), ktoré od roku 2006 poskytuje právne, pracovné a sociálne poradenstvo cudzincom legálne žijúcim na Slovensku s cieľom uľahčiť ich integráciu do spoločnosti a na trhu práce. Od roku 2006 do konca roku 2012 poskytlo MIC poradenstvo 5 650 klientom, pričom s cca 23 % malo osobný kontakt (ostatné poradenstvo poskytlo MIC telefonicky alebo e-mailom). Dôležitým vstupom do projektu tak boli skúsenosti poradenských pracovníkov MIC, ktorí každodenne komunikujú s migrantmi s rôznym kultúrnym pozadím a v rôznych životných situáciách a neformálnym spôsobom získavajú poznatky o problémoch, s ktorými sa migranti na Slovensku stretávajú. Výskum tiež nadviazal na terénnu sociálnu prácu, v rámci ktorej MIC cielene oslovuje migrantov, ktorí majú zábrany pri využívaní formálnych služieb MIC či iných inštitúcií a pomáhajúcich organizácií. Osobitným vkladom MIC do realizácie výskumu bola tiež možnosť využiť sieť tzv. kultúrnych mediátorov, ktorú MIC buduje a udržiava od roku 2006 a aktuálne ju tvorí 30 zástupcov migrantov z 21 krajín sveta. Kultúrnymi mediátormi sú neformálnymi zástupcami migrantských komunít, ktorí rôznymi formami podporujú život svojej komunity, poskytujú informácie a poradenstvo krajanom a prezentujú svoju komunitu smerom k majoritnej spoločnosti. Naopak, výskum priniesol mnoho informácií a podnetov pre rozvoj ďalšej činnosti MIC.

Táto publikácia je kľúčovým výstupom projektu. Svojím obsahom a formou je adresovaná predovšetkým aktérom verejnej politiky, legislatívy a inštitucionálnych služieb.

1.2 Koncept násilia

Vo výskume vychádzame zo všeobecne akceptovanej definície násilia podľa Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO):

„[Násilie je] vedomé použitie fyzickej sily alebo uplatnenie moci, alebo vyhrážanie sa takýmto aktom voči sebe, inej osobe, skupine osôb alebo komunite, ktoré má, alebo s veľkou pravdepodobnosťou bude mať za následok zranenie, smrť, psychickú ujmu, ohrozenie správneho vývoja alebo núdzu.“ (WHO 2002, s. 5)

Táto definícia predpokladá nasledovné:

- a) Pri definovaní násilia je kľúčová *vedomosť* konania. To znamená, že za násilie nepovažujeme nehody a náhodné udalosti bez ohľadu na závažnosť ich dôsledkov.
- b) Násilie nemusí mať nevyhnutne za následok *fyzické zranenie*. Dôsledkami násilia môže byť aj *psychická ujma, ohrozenie vývoja a zdravia* (napríklad u detí), *vznik núdze či sociálneho znevýhodnenia*. Takýto dôsledok môže byť zvlášť závažný v zraniteľných skupinách a komunitách a môže sa prejavovať aj po dlhšom čase.
- c) Násilie nevyhnutne nepredpokladá použitie fyzickej sily. Rovnako tak môže ísť o *využitie vzťahu a vzájomnej pozície a uplatnenie moci* medzi násilníkom a obeťou. Takéto násilie môže mať formy zastrašovania, konkrétnych hrozieb, nátlaku a ponižovania, ale aj vedomého zanedbávania starostlivosti a zodpovednosti vo vzťahu k zraniteľnej či znevýhodnenej osobe, skupine ľudí alebo komunite.
- d) *Vedomosť konania* ešte *nepredpokladá úmysel dosiahnuť konkrétny efekt*. Ktokoľvek môže uplatniť násilie voči inej osobe bez cieľa skutočne fyzicky ublížiť, môže ísť napr. o vyprovokovanie fyzického konfliktu s cieľom zastrašiť oponenta alebo trasenie dieťaťom s cieľom utíšiť ho. To, že zranenie či iná ujma je iba neúmyselným dôsledkom konania, ešte neznamená, že nejde o násilie.
- e) Niektoré akty násilia *nemusia byť vnímané ako násilie v určitých kultúrnych kontextoch*. Príkladom môže byť násilie v domácnosti (napr. na partnerke/partnerovi alebo dieťati) a jeho akceptácia niektorými kultúrami či jednotlivcami, prípadne používanie násilia v represívnych inštitucionálnych priestoroch ako je väzenie. Bez ohľadu na kultúrne vnímanie takéhoto konania uvažujeme o ňom stále ako o násilí.
- f) *Násilie nie je podmienené tým, že ho ako také identifikuje obeť*. Podobne ako v predchádzajúcom bode môže kultúrne vnímanie niektorých aktov násilia znamenať, že ich prijímateľ akceptuje, prípadne dokonca schvaľuje. V rámci definície WHO stále chápeme takúto situáciu ako násilie bez ohľadu na jej morálny kontext.

S konceptom násilia sme v našom projekte pracovali dvoma spôsobmi. Prvým bola identifikácia kľúčových tém, oblastí a foriem násilia v zahraničnej literatúre o migrácii¹⁰, pričom výskyt a relevanciu týchto tém sme pre prostredie Slovenska triangulovali počas pilotnej fázy projektu. Kľúčové identifikované témy (násilie z nenávisťi, násilie súvisiace s prácou (vrátane násilia spojeného s príchodom na Slovensko) a násilie v domácnosti) spolu s otázkou rizikových a ochranných faktorov, vrátane inštitucionálneho násilia, potom tvorili jadro štruktúry empirického výskumu, ako aj tejto publikácie.

Projekt sa zároveň zameriaval na subjektívne vnímanie konceptu násilia a súvisiacich pojmov cieľovou skupinou, teda migrantmi, ale sekundárne aj ďalšími kľúčovými aktérmi migrácie. Naša analýza tak ponúka aj pohľad na vzťah medzi externe definovanými rámcami násilia a tým, ako konkrétne skúsenosti vnímajú samotné obeť či ďalší aktéri. Rovnako sme skúmali, ako sa násilie či príbuzné koncepty odrážajú v kľúčových koncepcných materiáloch, nastavení služieb a praxe relevantných inštitúcií.

Na tomto mieste je potrebné uviesť niekoľko poznámok o terminológii. Používanie slova násilie v rámci širšej definície WHO, na ktorú nadväzujeme, sa ukázalo byť neefektívne. Pre väčšinu účastníkov výskumu sa slovo násilie spájalo predovšetkým s fyzickými konfliktami na verejnosti, ktoré predstavujú iba malú časť skúseností migrantov s násilím a nemusia mať kľúčový dopad na kvalitu ich života. Naopak, účastníci výskumu si iba zriedka spájali slovo násilie s nútenou prácou, inštitucionálnym násilím, či dokonca fyzickými prejavmi domáceho násilia. Vzhľadom na to, že terénny výskum prebiehal v jedenástich jazykoch, líšili sa naprieč rôznymi kultúrami aj významové odtiene tohto slova.

Z toho dôvodu sme pri vysvetľovaní a definovaní nášho výskumu rozšírili kľúčové slovo o ďalšie dva pojmy – *zneužívanie* a *exploitácia/vykorisťovanie*¹¹. Napriek tomu, že ani jeden z nich nevyhnutne nepredpokladá akt fyzického násilia, oba spadajú pod definíciu násilia vymedzenú vyššie a ich konkrétne uplatnenie môže so sebou prinášať aj samotné fyzické násilie.

Druhým dôležitým aspektom práce s pojmom násilie bolo zameranie sa na výskyt konkrétnych prejavov, zatiaľ čo ich pomenovanie či vnímanie zo strany migrantov a ďalších aktérov prebiehalo paralelne, navzájom sa nepodmieňujúc. Inými slovami, rozhovory či dotazníkový prieskum skúmali najmä konkrétne skúsenosti s konkrétnymi javmi (napr. zadržanie dokladov na pracovisku) *zároveň* s otázkami o tom, ako migranti vo svojom živote vnímajú *násilie* či *zneužívanie*. Vzťahy medzi konkrétnymi prejavmi konania, ich vnímaním a profilom konkrétnych účastníkov výskumu tvoria jadro analytickej časti výskumu.

¹⁰ Konkrétne poznatky a materiály sú integrované v analytickej časti práce, predovšetkým v kapitolách 5 a 6.

¹¹ Naopak, pri realizácii výskumu sme sa vyhýbali slovu diskriminácia. Dôvodom je, že diskriminácia je širší stav alebo vzťah, zatiaľ čo pod násilím rozumieme konkrétny akt. Diskriminácia tak sama o sebe násilím nie je, aj keď môže byť východiskom a živnou pôdou pre násilie. Na druhej strane, migranti môžu zažívať formy násilia, ktoré nesúvisia s ich štatútom voči majorite a nemajú tak žiadnu súvislosť s diskrimináciou. Uvažovať o diskriminácii ako o násilí by takéto skúsenosti z definícieho poľa vylúčilo.

Náš projekt aplikuje tzv. *public health approach* (Mercy et al. 1993), ktorý k riešeniu problému násilia pristupuje cez štyri kroky:

1. *Vymedzenie a identifikácia problému, jeho rozsahu a výskytu* – v našom prípade cez extenzívny terénny výskum medzi migrantmi o ich skúsenostiach s rôznymi formami násilia.
2. *Identifikácia príčin problému* – konkrétne cez analýzu vzťahov medzi výskytom rozličných foriem násilia a ďalšími faktormi, ako sú predovšetkým sociálno-demografický profil migrantov a vzťahov medzi jednotlivými formami násilia a ďalšími faktormi rizika a ochrany.
3. *Formulácia a testovanie opatrení na riešenie problému* – náš výskum obsahuje odporúčania na realizáciu kľúčových opatrení v oblasti primárnej, sekundárnej a terciárnej prevencie násilia.
4. *Implementácia a integrácia funkčných a efektívnych opatrení* – súčasťou projektu je aktívna diseminácia výsledkov a odporúčaní tvorcom koncepcie integrácie, ako aj ďalším relevantným aktérom v oblastiach migrácie a prevencie či potláčania rôznych foriem násilia, zvlášť voči cudzincom.

Okrem základných empirických zistení tak ponúkame aj analýzu ich vzájomných vzťahov, širšieho, predovšetkým inštitucionálno-právneho kontextu skúseností migrantov a napokon odporúčania pre relevantných aktérov.

1.3 Štruktúra publikácie

Publikáciu tvorí 9 kapitol a prílohy. **Kapitola 2** približuje metodológiu výskumu. V **kapitole 3** popisujeme rámec migrácie na Slovensku. V súvislosti s analýzami v kapitolách 4 až 6 v nej postupne predstavujeme legislatívny, koncepčný a politický rámec migrácie a integrácie, väzby a kontakty medzi migrantmi a formálnymi inštitúciami a stav poznatkov a analýz o migrácii na Slovensku. **Kapitola 4** ponúka stručnú socio-demografickú a kultúrnu analýzu jednotlivých skupín migrantov, ako aj migrantov na Slovensku ako celku. Kapitoly 5 a 6 sú nosnými časťami práce a predstavujú výsledky terénneho výskumu a analýz sekundárnych dát o jednotlivých témach násilia a zneužívania. **Kapitola 5** sa zaoberá všeobecným vnímaním násilia zo strany migrantov a ochrannými či rizikovými faktormi ako sú sociálne či inštitucionálne väzby. **Kapitola 6** analyzuje tri hlavné oblasti násilia na migrantoch – násilie z nenávisťi, násilie súvisiace s prácou a násilie v súkromných priestoroch. **Kapitola 7** je diskusiou o týchto zisteniach a sumarizuje kľúčové otázky rizika, odolnosti a priestoru pre intervenciu. **Kapitola 8** je stručným záverom publikácie a **kapitola 9** rekapituluje kľúčové odporúčania predstavené v predchádzajúcich častiach.

2. METODOLÓGIA PROJEKTU

- Metodológia projektu reagovala na nedostatok adekvátnych dát, väzieb s migrantmi, nedôveru a strach migrantov, citlivosť témy a rozsah cieľovej skupiny.
- Základné metodologické princípy výskumu boli etika, reflexivita, participácia a prepojenie s praxou.
- Pre zber kvalitatívnych a kvantitatívnych dát bola kľúčová spolupráca s terénnymi mediátormi projektu a využitie rôznorodých kanálov a stratégií zberu s dôrazom na oslovenie zraniteľných, izolovaných skupín migrantov.

2.1 Východisková situácia a metodologické výzvy

Pri tvorbe výskumu sme vychádzali najmä z nasledujúcich faktov:

a) Nedostatok dát

Na základnej úrovni chýbajú socio-demografické dáta o populácii migrantov všeobecne. Úrad hraničnej a cudzineckej polície Prezídia Policajného zboru (ÚHCP P PZ) poskytuje štatistiky len o počtoch a typoch pobytov vydaných v danom roku a o celkovom počte aktuálne platných typov legálnych pobytov podľa krajiny pôvodu cudzinca. Štatistický úrad (ŠÚ SR) vykazuje dáta o krajine pôvodu, veku a pohlaví cudzincov. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVaR) zbiera dáta o platných povoleniach na zamestnanie, tie však neposkytujú celkový obraz o ekonomickej aktivite cudzincov na Slovensku, keďže povolenie na zamestnanie potrebujú len niektoré kategórie cudzincov. Úplne chýba štatistika o cudzincoch podnikateľoch. Celkovo tak chýbajú dáta o štruktúre cudzincov na Slovensku z hľadiska ich vzdelania, ekonomickej aktivity, rodinného stavu a pod., ktoré by z hľadiska nášho výskumu mohli poskytnúť základný obraz o miere zraniteľnosti rôznych skupín migrantov voči násiliu a zneužívaniu. Treba tiež povedať, že čísla ÚHCP P PZ, ŠÚ SR a následne aj čísla Eurostatu nie sú navzájom plne kompatibilné.

Pokiaľ ide špecificky o dáta o násilí na migrantoch, základný obraz o rozsahu násilia by bolo možné zostaviť kombináciou oficiálnych štatistík (najmä polície, prokuratúry a justície), ktoré evidujú trestné činy a ich postihovanie, a údajov od pomáhajúcich organizácií poskytujúcich pomoc cudzincom – obetiam násilia (nie nevyhnutne trestného činu). Tu však opäť narážame na niekoľko problémov.

Dostupné policajné štatistiky kriminality¹² neuvádzajú údaje o obetiach trestných činov podľa štátnej príslušnosti, avšak cudzincov ako páchatelov osobitne vykazujú, čo do istej miery ilustruje celkový prístup k migrantom na Slovensku. V súvislosti so štatistikami polície je tiež nutné povedať, že pri typoch násilia, ktorými sa v tejto publikácii zaoberáme (najmä domáce násilie, násilie z nenávisťi), je vážnym problémom nízka miera oznamovania týchto činov zo strany obetí, a to z mnohých dôvodov, akými sú neznalosť relevantných procedúr či ich komplikovanosť, celková nedôvera v políciu a inštitúcie, nepochopenie, že išlo o trestný čin, obavy z pomsty páchatelov a pod. U migrantov môže navyše hrať rolu jazyková bariéra, príp. kultúrne bariéry (napr. strach zo stigmatizácie, vylúčenia z komunity v prípade domáceho násilia) a obava zo straty pobytového statusu, prípadne neistý pobytový status ako taký¹³. Pri zneužívaní na pracovisku, či dokonca nútenej práci alebo obchodovaní s ľuďmi hrá úlohu aj nízka pripravenosť slovenských inštitúcií identifikovať migrantov ako obeť takéhoto činu, resp. to, že sa o ňom v prípade pracovného zneužívania ako o násilí ani neuvažuje (ako ilustrujeme v úvode kapitoly).

Krátky prieskum medzi organizáciami, ktoré poskytujú pomoc obetiam napr. domáceho násilia, ukázal, že obeť z radov cudzincov neriešili vôbec alebo bol ich počet len minimálny. V tomto prípade hrá okrem bariér na strane obetí zásadnú úlohu absencia služieb špecificky nastavených na cudzincov (okrem obchodovania s ľuďmi) vrátane napr. znalosti pomerov v komunitách migrantov, jazykovej vybavenosti (okrem angličtiny) či všeobecne chýbajúca pomoc pre obeť niektorých typov násilia, osobitne zločinu z nenávisťi.

Nedostatok dát o obetiach trestných činov a násilia z uvedených zdrojov by čiastočne mohlo riešiť doplnenie údajov prostredníctvom viktimologických prieskumov, ktoré by poskytli detailnejšie informácie o skúsenostiach obetí trestných činov a miere latencie vybraných foriem násilia. Národné výskumy kriminality realizuje Paneurópska vysoká škola (Holomek 2010), osobitné prieskumy v rokoch 2002 a 2008 boli realizované aj na tému domáceho násilia (Bodnárová a Filadelfiová 2003; Filadelfiová *et al.* 2008). Ani jeden z uvedených výskumov však osobitne nezachytil mieru viktimizácie špecificky zraniteľných skupín vrátane migrantov.

Ďalší problém sa týka výskumu migrácie a integrácie vo všeobecnosti. Doterajšie výskumy sa spravidla realizovali kvalitatívnymi metódami, výskumným vzorkám často chýbala diverzifikácia, v dôsledku čoho ostali špecifické (zraniteľné) skupiny migrantov nepodchytené a chýba porozumenie diverzity v rámci komunít migrantov¹⁴.

b) Nedostatok kontaktov a väzieb na migrantov (zvlášť tých najzraniteľnejších)

Na uskutočnenie projektu sme potrebovali nadviazať kontakt s *čo najširšou skupinou migrantov* vzhľadom na ich krajinu pôvodu, sociálnu či ekonomickú situáciu a postavenie v komunite. Zároveň sme na to hľadali spôsob, ktorý by *nereprodukoval rizikové väzby ohrozenia*, najmä vzhľadom na existujúce vzťahy v rámci komunít migrantov (pozri nižšie).

¹² Štatistika kriminality v Slovenskej republike [<http://www.minv.sk/?statistika-kriminality-v-slovenskej-republike-zaloha-kopia>].

¹³ Pozri tiež kapitoly 5 a 6.

¹⁴ Pozri tiež kapitolu 3.

Toto sa ukázalo byť zásadnou výzvou pre praktickú realizáciu výskumu, keďže možnosti kontaktu na široké skupiny migrantov sú limitované:

- Absenciou verejných inštitucionálnych väzieb: S výnimkou MIC (ktoré poskytujú sociálne, právne a pracovné poradenstvo pre migrantov, realizuje terénnu prácu a interkultúrne a informačné aktivity) a poradne Ligy za ľudské práva (poskytujúcej právnu pomoc okrem iného cudzincom s pobytom) neexistuje na Slovensku inštitúcia, štátna či z tretieho sektora, ktorá by poskytovala služby alebo iným spôsobom systematicky pracovala s migrantmi z tretích krajín, ktorí majú udelený dlhodobý, prechodný či tolerovaný pobyt, a tým vytvárala siete kontaktu a väzieb¹⁵. V rámci výskumu sme tak prakticky nadväzovali iba na kapacity MIC¹⁶.
- Nízkou mierou organizovania sa v samotných komunitách migrantov: Hoci niektoré skupiny migrantov (najmä z ázijských krajín) si vytvorili silné komunitné siete, v spolupráci s ktorými sa nám podarilo zapojiť do výskumu širšiu a reprezentatívnu časť komunity, v iných skupinách migrantov vrátane tých najpočetnejších (Ukrajina, Rusko) či najzraniteľnejších (Thajsko) takéto semiformálne organizovanie chýba, prípadne prevláda snaha o izoláciu a individuálne riešenie každodenných problémov. Organizačná kapacita samotných komunit migrantov je pritom významným prvkom prevencie a odolnosti voči násiliu a zneužívaniu (napr. Sabates-Wheeler a Waite 2003), takže o fragmentácii komunit sme uvažovali nielen ako o výzve pre realizáciu výskumu, ale aj ako o prostriedku zmeny rizikového stavu.
- Vzťahmi v rámci komunit migrantov: Dôležitým aspektom realizácie výskumu bolo aj reflektovanie mocenských vzťahov a pozície rozličných aktérov v rámci komunit migrantov. Prvým potenciálnym rizikom bolo spoliehanie sa na kanály medzi migrantmi, ktoré síce sú osvedčené, ale sprostredkovávajú kontakt s obmedzenou a opakujúcou sa skupinou účastníkov, zatiaľ čo veľká časť migrantov vrátane najizolovanejších a najzraniteľnejších ostáva nepodchytená a ich skúsenosti prehliadané. Druhým problémom, ktorý sme sa snažili konfrontovať, bol možný konflikt záujmov medzi migrantmi samotnými. Predovšetkým išlo o riziko spoliehania sa výhradne na osoby z komunit v privilegovanej pozícii (napr. zamestnávateľa, komunitní lídri, mediátori s formálnymi kontaktmi či znalosťami), o ktorých sme nemohli mať dostatočnú istotu, že sa nepodieľajú na marginalizácii ostatných migrantov.

c) *Nedôvera a obavy zo strany migrantov*

Univerzálnym javom medzi migrantmi z prakticky všetkých skupín je nedôvera voči formálnym inštitúciám na Slovensku¹⁷. Táto vedie k obavám z identifikácie, prejavovania sa na verejnosti či vôbec z kontaktu s formálnymi inštitúciami. Kontakt s formálnymi inštitúciami nahrádza väčšina migrantov dôslednou segregáciou alebo asimiláciou a neformálnymi mechanizmami, ktoré často vytvárajú alebo prehľbujú zraniteľnosť voči zneužívaniu¹⁸. Naším cieľom bola realizácia výskumu spôsobom, ktorý by prispel *k budovaniu dôvery medzi migrantmi* a výskumným tímom IOM, resp. inštitúciami všeobecne.

¹⁵ Pozri prehľad relevantných inštitúcií a ich aktivít smerom k cieľovej skupine v kapitole 3.

¹⁶ Pozri poznámku 9 v kapitole 1.

¹⁷ Téma nedôvery a obáv vo vzťahu k inštitúciám sa empiricky venujeme v kapitole 5.

¹⁸ Pozri najmä kapitolu 5.4.

d) Citlivosť témy

Samotná téma projektu – násilie a zneužívanie – odrádzala potenciálnych účastníkov od zapojenia sa do projektu. Aj tí spolupracovníci z komunit migrantov, ktorí mali bohaté skúsenosti s facilitáciou kontaktu medzi migrantmi a IOM či ďalšími výskumnými a pomáhajúcimi inštitúciami, tlmochli obavy migrantov zúčastniť sa výskumu, poskytnúť informácie o svojich skúsenostiach v plnom rozsahu či strach z odhalenia ich identity, a to aj napriek dôsledným mechanizmom anonymity a dôvernosti. Zaznamenali sme dokonca prípady, kedy účastníci výskumu po vyplnení dotazníka zmenili názor a požiadali o jeho zničenie predtým, ako bol doručený výskumnému tímu.

e) Rozsah cieľovej skupiny

Praktickou výzvou projektu bola jeho ambícia zachytiť skupiny migrantov vo všetkých regiónoch Slovenska a bez ohľadu na ich jazykové či kultúrne znalosti. V tomto ohľade boli určujúcim faktorom najmä finančné, kapacitné a logistické možnosti projektu.

2.2 Konceptné riešenia

Ako odpoveď na tieto výzvy sa metodologická koncepcia výskumu zakladala na nasledujúcich 5 princípoch:

a) Eticky zakotvený výskum

Nosným dokumentom projektu, ktorý určoval hranice pre praktické aktivity, bol Etický kódex projektu (pozri príloha 1). Prijatím a nastavením kódexu reflektoval výskumný tím skutočnosť, že migranti a migrantky ako cieľová skupina projektu predstavujú vzhľadom na svoje sociálne, ekonomické a kultúrne špecifiká a históriu osobitne zraniteľnú skupinu. Kontext násilia a skúseností s ním význam citlivého prístupu ďalej zvyšoval. Etický kódex bol záväzný aj pre spolupracovníkov projektu a zakladal sa najmä na princípoch právnej a inštitucionálnej etiky, otvorenosti, bezpečnosti, reciprocity a participácie, dobrovoľnosti a informovanosti, anonymity, dôvernosti, autenticity a spätnej väzby.

b) Reflektívny výskum

Pod reflektívnym výskumom rozumieme konštantný kritický pohľad na všetky prvky projektu (jeho ciele, výskumné otázky, metodológiu, výstupy a dopad) počas všetkých jeho fáz a flexibilitu v nastavovaní projektu podľa pribúdajúcich zistení a skúseností. Plánovanie aj analýza sa tak dynamicky odvíjali od pravidelného hodnotenia procesu a výsledkov projektu, ovplyvneného i úlohou a pôsobením ďalších aktérov výskumu (pozri body c a d).

c) Participatívny a kolaboratívny výskum

Projekt bol založený na zapojení samotných účastníkov do plánovania a prípravy dizajnu výskumu, formulácie otázok a metodológie, kontaktovania ďalších účastníkov, ale aj do rozhodovania o význame či citlivosti konkrétnych tém, negociácií očakávaní či diskusií o možných opatreniach a dopadoch. Princíp participácie (napr. Kindon *et al.*

2007) odmieta jednostranný vzťah, napr. využitie zástupcov komunít len na vytvorenie kontaktu s migrantmi. Naopak, zdôrazňuje reciprocitu a rešpekt, na základe ktorých môžu všetci účastníci projekt aktívne ovplyvňovať.

Okrem toho bola pre realizáciu projektu kľúčová spolupráca s ďalšími aktérmi mimo IOM, predovšetkým predstaviteľmi pomáhajúcich organizácií, cirkví, ambasád, verejných inštitúcií pôsobiacim v oblasti migrácie a/alebo násilia a akademickými partnermi vrátane externého konzultanta projektu.

d) Výskum podložený a prepojený s praxou

Výskumný tím projektu bol zložený z pracovníkov s rôznymi skúsenosťami, kvalifikáciou a profesionálnym zameraním. Jeho súčasťou tak bol nielen sociálny výskumník (so zameraním na výskum s marginalizovanými a ťažko dostupnými cieľovými skupinami), ale aj expertky IOM so skúsenosťami v terénnej a komunitnej práci, poradenstve a vo vytváraní koncepcií a praktických plánov. Zároveň sme využívali širšiu expertízu IOM Bratislava prostredníctvom konzultácií s kolegami z ostatných projektov IOM (napr. formou okrúhlych stolov a interných seminárov), právne poradenstvo kolegov z MIC a projektovú supervíziu vedúcej úradu.

Projekt sa zároveň zameriaval na prepojenie procesu a poznatkov výskumu a praxe, a to vrátane služieb, ktoré poskytuje IOM. Účastníci výskumu dostali spolu s materiálmi výskumu aj informácie o službách, ktoré poskytuje na Slovensku IOM (právne, sociálne a pracovné poradenstvo, kurzy slovenského jazyka, komunitná práca, pomoc obetiam obchodovania s ľuďmi) aj ďalšie organizácie (napr. pre obe domáceho násilia, pre žiadateľov o azyl). Priebežné zistenia mali taktiež význam ako podklad na nastavenie služieb IOM. Dôvody pre realizáciu projektu sa tak potenciálnym účastníkom vysvetľovali v kontexte existujúcich služieb a aktivít a ako ich doplnenie. Takýto postup zároveň otváral cestu k účastníkom výskumu, ktorí sa vyznačovali nedôverou voči formálnym inštitúciám.

2.3 Výskumný postup

V prípravnej fáze projektu sme sa zamerali na porozumenie rámcovej situácie oblasti migrácie na Slovensku (spracovaná najmä v kapitole 3) a štúdium zahraničnej výskumnej literatúry, ktorá pomohla identifikovať kľúčové tematické okruhy týkajúce sa násilia. Práca s literatúrou bola aj súčasťou ďalších fáz projektu, rozšírená o legislatívne a koncepcné materiály z iných krajín slúžiace ako inšpirácia a zdroj analýzy situácie na Slovensku.

Pilotná fáza zahŕňala individuálne rozhovory s predstaviteľmi komunít migrantov, expertmi z praxe či akademickej pôdy a osobami, ktoré majú individuálne, intenzívne kontakty s migrantmi. V úvodnej fáze výskumu išlo najmä o kultúrnych mediátorov MIC a predstaviteľov kľúčových organizácií venujúcich sa migrácii, pričom postupne sa kontakty sústredili na skupiny migrantov, ktoré doposiaľ neboli dostatočne podchytané. Popri formálnych či etablovaných predstaviteľoch komunít migrantov sme tak realizovali aj rozhovory s individuálnymi migrantmi, ktorých sme nakontaktovali cez mediátorov výskumu či ako klientov MIC, alebo ktorí sa s nami spojili cez dotazníkový

výskum. Vo všetkých fázach výskumu boli témami rozhovorov skúsenosti samotných účastníkov, ich vedomosti o skúsenostiach ostatných migrantov z danej komunity, ako i postrehy a podnety týkajúce sa možnej realizácie terénneho výskumu, predovšetkým zberu dotazníkov a ďalších kontaktov. Celkovo išlo o 86 individuálnych rozhovorov s migrantmi z 32 krajín, s predstaviteľmi slovenských organizácií či slovenskými občanmi.

Kľúčovým nástrojom na podchytenie skúseností širšej populácie migrantov bol dotazníkový prieskum. Dotazník (príloha 3) v 11 jazykových verziách sa skladal zo 137 otvorených a zatvorených otázok. Tematicky pokrýval najmä nasledovné oblasti – profil účastníka, všeobecné skúsenosti a vnímanie násilia, príchod na Slovensko, skúsenosti so štúdiom na Slovensku, prácou, násilím v domácnosti a súkromnom priestore, násilím na verejnosti, vnímanie akceptácie a príležitostí, skúsenosti s inštitúciami a zdroje pomoci a opory. Dotazník sme distribuovali dvoma rovnocenným spôsobmi: online na stránke projektu a v papierovej podobe spolu s informačným letákom výskumu a prípadne ďalšími materiálmi.

Hlavným nástrojom zberu bola spolupráca s terénnymi mediátormi (celkovo 29 osôb), čo boli najmä predstavitelia komunit migrantov, ale aj ďalšie osoby v kontakte s migrantmi (predstavitelia cirkví a náboženských spoločností, tlmočníci a poradcovia, kontaktné osoby z centier a inštitúcií, ktoré migranti navštevujú /ako napr. kaviarne, veľvyslanectvá/, aktéri z tretieho sektora). Ich úlohou bolo okrem samotného zberu dotazníkov šíriť informáciu o projekte a jeho kontexte vrátane služieb, ktoré pre migrantov existujú, ako i sprostredkovať kontakt medzi účastníkmi a tímom IOM (v prípade ich záujmu). Terénni mediátori boli viazaní etickým kódexom projektu a manuálom terénneho mediátora. Najdôležitejšie princípy obsiahnuté v týchto materiáloch boli anonymita a princíp nezasahovania: účastníci museli dotazník vyplniť osamote a mediátori nemali jednotlivé otázky vysvetľovať alebo interpretovať; po vyplnení mal byť dotazník vložený do obálky a táto zalepená, kým bola vrátená mediátorovi. Takto sme zabezpečili princíp dvojitej anonymity, keď mediátori poznali účastníkov, ale nie odpovede, a výskumný tím poznal odpovede, ale nie konkrétne osoby. Niektorí terénni mediátori propagovali aj online verziu dotazníka, ktorú sme ďalej širili priamym oslovaním bývalých a súčasných klientov IOM, nadviazaním spolupráce s inštitúciami, ktoré majú kontakty na migrantov (napr. vysoké školy) – vždy formou prosby o preposlanie informácie, takže výskumný tím nemal k dispozícii priamy kontakt na oslovených účastníkov – informovaním na stránke IOM či prostredníctvom sociálnych sietí, médií a online fór.

Viaceré z týchto krokov sa ukázali byť kľúčové v informovaní potenciálnych účastníkov výskumu o tom, že ich účasť na výskume bude pre nich bezpečná a zároveň môže mať význam pre zlepšenie ich situácie. Išlo najmä o:

- zapojenie osôb z prostredia komunity, ktorým dôverovali;
- dôsledné a transparentné etické mechanizmy vrátane anonymity a dobrovoľnosti;
- dostupnosť jazykových verzií dotazníka;
- možnosť demonštrovať prepojenie výskumu a existujúcich služieb;
- identita IOM ako inštitúcie neviazanej ohlasovacou povinnosťou v prípade menších prekročení zákona (napr. skúsenosť s nelegálnym pobytom alebo prácou).

Pre kvalitu výsledkov sa pre nás zároveň ukázalo byť kľúčové spolupracovať s minimálne dvoma terénnymi mediátormi vo všetkých väčších komunitách, pričom tieto stratégie reflektovali veľkosť, ale aj diverzitu skupiny, takže napr. pri ukrajinskej komunite bolo zapojených až 7 terénnych mediátorov. V prípade, že počet samotných mediátorov bol menší (napr. v prípade čínskej komunity), bolo našou snahou saturovať zistenia pomocou väčšieho počtu individuálnych rozhovorov.

Celkovo sme kombináciou oboch metód zozbierali 730 dotazníkov (144 online a 586 v papierovej forme), z ktorých po očistení od respondentov mimo cieľovej skupiny (azylanti a žiadatelia o azyl, osoby s doplnkovou ochranou a občania EÚ) ostalo ako predmet analýzy 690 dotazníkov. Z nich najpočetnejšie skupiny podľa krajiny pôvodu boli: Thajsko (98), Ukrajina (95), Vietnam (78), Čína (56) a Srbsko (36). Následne sme pri dotazníkoch od migrantov z najväčších skupín podľa pobytu a/alebo počtu dotazníkov upravili koeficienty váhy podľa reprezentatívnosti zastúpenia voči celkovej populácii, vzhľadom na krajinu pôvodu a pohlavie. Išlo o zníženie koeficientu jednotlivých dotazníkov u respondentov z Thajska¹⁹ (celkový koeficient 0,04), z moslimských krajín celkovo (0,50), Vietnamu (0,79) a Číny (0,91) a zvýšenie u občanov zo Srbska (2,97), J. Kórey (2,11), Ruska (2,02) a Ukrajiny (1,80). Pomerne nižší počet dotazníkov od občanov Srbska a Ruska (ako krajín s druhým a tretím najvyšším počtom migrantov) bol daný aj nízkou mierou rizika, ktorú sme identifikovali v prvých mesiacoch výskumu a z dôvodu ktorej sme viac zdrojov a energie investovali do terénneho zberu v komunitách s vyššou mierou ohrozenia, resp. väčšou náročnosťou zisťovania dát (najmä Ukrajina a ázijské skupiny). Uplatnenie koeficientov zmenilo celkový vážený počet dotazníkov iba minimálne (729,1).

Pôvodným zámerom výskumu bolo poskytnúť okrem agregovaných informácií aj štatistickú analýzu naprieč tromi hlavnými skupinami – migrantmi z južnej a juhovýchodnej Európy, migrantmi z južnej a juhovýchodnej Ázie a migrantmi z moslimských krajín. Terénny výskum, najmä jeho kvalitatívna časť, však ukázal veľkú mieru odlišnosti nielen medzi skúsenosťami migrantov z jednotlivých krajín v rámci týchto skupín – a to aj tam, kde sme to spočiatku neočakávali (napr. medzi migrantmi z Ruska a Ukrajiny alebo z Vietnamu a Číny) – ale aj v rámci nich. Z tohto dôvodu sme v analýze dát opatrní pri interpretovaní kvantitatívnych ukazovateľov konkrétnych skupín a poskytujeme ho iba v prípade skupín s relevantným počtom dotazníkov (Ukrajina, Thajsko, Vietnam, moslimské krajiny ako celok) a pri indikátoroch, kde vieme z kvalitatívnych dát predpokladať spoločné javy naprieč rôznymi krajinami pôvodu.

¹⁹ Výskum medzi thajskými migrantmi (a najmä migrantkami) bol špecifický, keďže sa nám prostredníctvom terénnych mediátorov podarilo nakontaktovať takmer celú populáciu, ktorá bola jednou z najrizikovejších skupín a dovtedy ostávala prakticky v úplnej izolácii. Skúsenosti s touto skupinou okrem priameho významu pre výskum dopomohli k širšej informovanosti thajských migrantiek o ich právach, čo viedlo k využitiu ďalších služieb IOM (vrátane právnej poradne MIC, projektov asistovaných návratov či programu pomoci obetiam obchodovania s ľuďmi).

3. RÁMEC MIGRÁCIE NA SLOVENSKU

- ➡ Legislatívne podmienky pobytu cudzincov na Slovensku môžu vytvárať pre držiteľov konkrétnych typov pobytov v konkrétnych životných situáciách zvýšené sociálne a ekonomické riziko vystavenia násiliu a zneužívaniu.
- ➡ Politický a koncepcný rámec migrácie na Slovensku dostatočne nepokrýva problematiku zraniteľnosti a ochrany migrantov.
- ➡ Kontinuálne a systematické aktivity a služby pre izolovaných a zraniteľných migrantov na Slovensku sú minimálne.

Násilie vo všeobecnosti či voči konkrétnym skupinám nie je len záležitosťou obeť a páchateľa. Tak isto ho ovplyvňuje súhrn spoločensko-kultúrnych, legislatívnych a inštitucionálnych noriem konkrétnej spoločnosti. V tejto kapitole preto predstavujeme legislatívny, koncepcný, inštitucionálny a vedomostný rámec migrácie a integrácie na Slovensku s cieľom priblížiť situáciu, v ktorej sa skúsenosti migrantov s násilím odohrávajú, a zhodnotiť vplyv jednotlivých aspektov riadenia migrácie na zraniteľnosť migrantov voči násiliu. Náš popis vychádza zo štúdia relevantných zákonov, koncepcií a výskumov, ich porovnania so zahraničnými zdrojmi a zisteniami výskumu, ako aj z dlhodobých skúseností IOM z oblasti poradenstva migrantom, predovšetkým v rámci projektu MIC. Materiály obsiahnuté v tejto kapitole sú kľúčovým podkladom na analýzu konkrétnych typov násilia (najmä v kapitolách 5 a 6) a následnú formuláciu odporúčaní.

3.1 Legislatívny rámec

Slovenská republika je súčasťou schengenského priestoru, v ktorom platí voľný pohyb osôb, tovaru, služieb a kapitálu. Cudzinec – štátny príslušník tretej krajiny – môže na Slovensko pricestovať v rámci bezvízového styku alebo s vopred udeleným vízom, pričom však maximálna možná dĺžka pobytu je stanovená na 90 dní v rámci 6 mesiacov. Ďalšou možnosťou je vstup na územie Slovenska na základe udeleného víza alebo pobytu v inom členskom štáte schengenského priestoru, resp. EÚ.

Ak sa chce štátny príslušník tretej krajiny zdržiavať na Slovensku dlhšie ako 90 dní, je povinný požiadať o udelenie niektorého typu pobytu. Podmienky pobytu a aktivít občanov z tretích krajín na Slovensku určuje zákon č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov²⁰

²⁰ Pobyt cudzincov, ktorí prichádzajú na Slovensko ako utečenci, upravuje zákon č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a dopl-

a o zmene a doplnení niektorých zákonov, účinný od 1. 1. 2012^{21,22}. Podľa toho, akú činnosť mieni cudzinec na Slovensku vykonávať, resp. na aký účel chce prísť, podá žiadosť o trvalý alebo prechodný pobyt. Špecifickým inštitútom je tolerovaný pobyt, ktorý umožňuje dočasné legalizovanie pobytu v konkrétne stanovených prípadoch. Pobyt štátneho príslušníka tretej krajiny na Slovensku po vypršaní platnosti víz, uplynutí dĺžky bezvízového pobytu alebo bez platného trvalého, prechodného, tolerovaného pobytu či bez medzinárodnej ochrany, sa považuje za nelegálny.

Podľa štatistík ÚHCP P PZ malo ku koncu roka 2011 udelený pobyt spolu 24 333 štátnych príslušníkov tretích krajín. Z toho malo 59 % udelený prechodný pobyt, trvalý pobyt malo 40 % a 1 % tvorili držiteľia tolerovaného pobytu.

3.1.1 Prechodný pobyt

Tento typ pobytu sa cudzincom udeľuje za konkrétnych podmienok a na špecifický účel. Týmto môže byť: zamestnanie, podnikanie, štúdium, osobitná činnosť, zlúčenie rodiny, výskum a vývoj, štatút Slováka žijúceho v zahraničí, plnenie služobných povinností civilnými zložkami ozbrojených síl alebo ho môže získať osoba s priznaným dlhodobým pobytom v inom štáte EÚ. Iba výnimočne môže cudzinec vykonávať aj inú činnosť, než na akú mu bol pobyt udelený²³. V prípade, že chce cudzinec s udeleným prechodným pobytom vykonávať na Slovensku inú činnosť, je povinný upraviť si účel prechodného pobytu.

Trvanie udeleného prechodného pobytu môže byť rôzne v závislosti od konkrétneho účelu, najviac 2 až 6 rokov. Počas doby platnosti pobytu sa cudzinec môže zdržiavať na Slovensku a cestovať do zahraničia a späť. Ak nepožiadal o zmenu účelu alebo obnovenie pobytu, má cudzinec povinnosť vycestovať z územia Slovenska najneskôr v posledný deň platnosti pobytu.

Analýzou ustanovení zákona týkajúcich sa prechodného pobytu s ohľadom na reálne skúsenosti a problémy migrantov, ktoré MIC riešilo v rámci svojej poradenskej praxe, sme identifikovali najmä nasledovné faktory *rizika* a zraniteľnosti migrantov voči rôznym prejavom násillia:²⁴

- Niektoré typy pobytu v kombinácii s faktormi na strane migrantov potenciálne vytvárajú riziko sociálnej izolácie. Môže ísť najmä o osoby s prechodným pobytom na účel zlúčenia rodiny, ktoré pricestovali na Slovensko za svojím rodinným príslušníkom (cudzinec, ktorý už na Slovensku pracuje alebo podniká). Napriek možnosti okamžite vstupovať na trh práce, študovať alebo podnikáť sa tieto oso-

není niektorých zákonov. Tomuto zákonu a jeho špecifikám sa však nebudeme ďalej venovať, keďže neupravuje pobyt osôb z cieľovej skupiny nášho výskumu.

21 Od 1. 5. 2013 by mala nadobudnúť účinnosť novela uvedeného zákona, ktorá by okrem iného mala modifikovať podmienky udeľovania niektorých typov pobytov (napr. prechodný pobyt na účel podnikania alebo osoby s priznaným postavením Slováka žijúceho v zahraničí, dlhodobý pobyt).

22 Riadenie migrácie a postavenie cudzincov na Slovensku ošetruje súbor ďalších relevantných zákonov (pozri napr. Bachtíková *et al.* 2012). Pre krátkosť priestoru sa však v rámci tejto analýzy venujeme len kľúčovým ustanoveniam zákona o pobyte.

23 Napr. ak má pobyt na účel zlúčenia rodiny, môže podnikáť alebo pracovať bez povolenia na zamestnanie, ak je účel štúdium, pracovať môže, ale iba v obmedzenom rozsahu hodín. Naopak, ak má pobyt na účel podnikania, nemôže popri podnikaní aj pracovať. Pri všetkých typoch prechodného pobytu však môžu cudzinci študovať.

24 Texty týkajúce sa rizika jednotlivých typov pobytu sú reflexiou tímu MIC poskytujúceho právne poradenstvo v kombináciách so zisteniami predmetného výskumu.

by ocitajú v závislom postavení, keďže pridelený pobyt súvisí práve so zlúčením rodiny, a teda ak by svojho rodinného príslušníka opustili, povolenie na pobyt na Slovensku stratia. Takýto vzťah závislosti môže prispieť k vzniku či eskalácii násilia zo strany príbuzných, ktorí sa ocitli v postavení moci. Riziko izolácie a znevýhodnenia sa zvyšuje, ak cudzinci neovládajú slovenský jazyk.

- V obzvlášť rizikovom postavení sú osoby s prechodným pobytom na účel zamestnania (pri nízkokvalifikovaných druhoch práce sa riziko ešte zvyšuje), pretože ich pobyt na Slovensku sa viaže na pracovné povolenie u konkrétneho zamestnávateľa a na konkrétnu pozíciu. Ak chcú zmeniť zamestnanie, musia požiadať o nové pracovné povolenie a jeho získanie oznámiť na cudzineckej polícii. V niektorých situáciách si zamestnávateľa uvedomujú závislosť a znevýhodnenie svojich zamestnancov – cudzincov (neznalosť jazyka, prostredia a zákonov) a toto ich postavenie využívajú. Ako ukazuje analýza v kapitole 6, môže ísť o nedodržiavanie podmienok stanovených zmluvou, šikanovanie, vyhrážanie (zrušením pracovného povolenia, a teda zrušením pobytu), zadržiavanie cestovných dokladov či zadržiavanie mzdy. Tieto formy násilia sa vyskytujú v rôznych profesijných oblastiach, ako napr. gastronómia, technická výroba či masáže a wellness salóny, ale aj v prípadoch vysokokvalifikovaných profesií ako sú učitelia a jazykovi lektori. Cudzinci pritom situácie násilia a zneužívania väčšinou neriešia (či už priamo so zamestnávateľom, políciou, neziskovými organizáciami), a to najmä pre obavy zo straty zamestnania, príjmu a pobytu, čo by viedlo k povinnosti opustiť územie SR.
- Do zraniteľného postavenia sa môžu dostať aj držiteľia prechodného pobytu na účel štúdia, ktorí môžu vzhľadom na obmedzenú možnosť pracovať a často nedostatočné finančné zabezpečenie hľadať zdroje príjmu v rámci tieňovej ekonomiky a vystaviť sa tak rizikám vykorisťujúcich pracovných podmienok, vydierania a pod.

3.1.2 Trvalý pobyt

Trvalý pobyt je v porovnaní s prechodným pobytom stabilnejší typ pobytu. Vo všeobecnosti oň môžu požiadať najmä cudzinci, ktorí majú na Slovensku nepretržitý pobyt dlhšie ako 5 rokov alebo uzavrú manželstvo so slovenským občanom. Za špecifických podmienok môžu trvalý pobyt získať aj deti cudzincov. Tento typ pobytu oprávňuje jeho držiteľa dlhodobo sa zdržiavať na území SR, cestovať do zahraničia a späť, vstupovať do pracovnoprávneho vzťahu, podnikat', študovať, mať prístup k zdravotnej starostlivosti a k sociálnemu zabezpečeniu. Vo väčšine oblastí života majú štátni príslušníci tretích krajín s trvalým pobytom rovnaké práva a povinnosti ako slovenskí občania. Trvalý pobyt sa rozdeľuje na 3 typy:

- Trvalý pobyt na 5 rokov sa udeľuje predovšetkým migrantom, ktorí sú zosobášení s občanmi SR alebo ich závislými príbuznými, deťom cudzincov s trvalým pobytom mladším ako 18 rokov či vo výnimočných prípadoch v záujme SR.
- Trvalý pobyt na neobmedzený čas sa vo všeobecnosti udeľuje cudzincom, ktorí majú už najmenej 4 roky udelený trvalý pobyt na 5 rokov, alebo ide o deti cudzincov s trvalým pobytom na neobmedzený čas mladšie ako 18 rokov. Udelený však môže byť aj za nasledujúcich okolností: ak je to potrebné na poskytovanie ochrany a pomoci svedkovi; osobe bez štátnej príslušnosti; z dôvodov hodných osobit-

ného zreteľa; na návrh Slovenskej informačnej služby z dôvodu bezpečnostných záujmov SR; plnoletej osobe, ktorá má najmenej 3 roky tolerovaný pobyt, ktorý jej bol udelený ako maloletému nájdenému na území SR, a počas ktorých študovala na škole na území SR.

- O dlhodobý pobyt na neobmedzený čas môže požiadať štátny príslušník tretej krajiny, ktorý sa na území SR oprávnené a nepretržite zdržiava po dobu 5 rokov bezprostredne pred podaním žiadosti; alebo má 5 rokov oprávnený nepretržitý pobyt na území členských štátov EÚ ako držiteľ modrej karty a zdržiava sa na území SR ako držiteľ modrej karty najmenej 2 roky bezprostredne pred podaním žiadosti; alebo ktorému predtým zanikol dlhodobý pobyt z dôvodu, že mu bol udelený dlhodobý pobyt v inom členskom štáte; z dôvodu zdržiavania sa 6 rokov mimo územia SR; alebo z dôvodu nepretržitého zdržiavania sa mimo územia členských štátov počas 12 alebo 24 po sebe nasledujúcich mesiacov.

Rizikovou skupinou z pohľadu nášho výskumu sú najmä držiteľia trvalého pobytu na 5 rokov a trvalého pobytu na neobmedzený čas, ktorí sú manželmi/manželkami slovenských občanov, keďže pri tejto kategórii osôb sa trvalý pobyt počas prvých 5 rokov od jeho získania viaže na manželstvo²⁵. Ak by manželstvo zaniklo počas týchto prvých 5 rokov od udelenia trvalého pobytu, alebo by manželia prestali viesť spoločný rodinný život vrátane oddeleného bývania, dochádza následne väčšinou k zrušeniu trvalého pobytu. Ďalším dôležitým faktorom je aj možnosť cudzinca – manžela slovenského občana požiadať o udelenie občianstva SR na základe 5-ročného nepretržitého pobytu na území SR v spoločnej domácnosti v tomto manželstve. Keďže cudzinci si tieto skutočnosti a riziká uvedomujú, často zotrávajú aj napriek nepriaznivej rodinnej situácii v manželstvách len v záujme zachovania svojho pobytu na Slovensku. Zo strany slovenských občanov smerom k ich manželom/manželkám môže ísť o prejavy kontroly, vyhrážanie sa, cielenú izoláciu, manipuláciu a iné.

3.1.3 Tolerovaný pobyt

Držiteľia tohto typu pobytu predstavujú z pohľadu potenciálnych obetí násillia asi najrizikovejšiu skupinu migrantov. Tolerovaný pobyt je špecifický typ pobytu predstavujúci nástroj dočasnej legalizácie pobytu cudzinca na Slovensku, ktorý možno udeliť opakovane, vždy však najviac na 180 dní. O tento typ pobytu môže cudzinec žiadať vo výnimočných situáciách, najmä vtedy, ak má dôvody na zotrvanie na Slovensku a zároveň nie je pre neho možné požiadať o iný typ legálneho pobytu, predovšetkým ak:

- existuje prekážka jeho administratívneho vyhostenia;
- bolo mu poskytnuté dočasné útočisko;
- jeho vycestovanie nie je možné a jeho zaistenie nie je účelné;
- je maloletým dieťaťom nájdeným na území SR;
- je obeťou trestného činu obchodovania s ľuďmi a má najmenej 18 rokov;
- si to vyžaduje rešpektovanie jeho súkromného a rodinného života (podľa čl. 8 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd) a neohrozuje bezpečnosť štátu alebo verejný poriadok;

²⁵ Pozri tiež textový rámik Veľká Británia: Udelenie nezávislého pobytového štatútu obetiam domáceho násillia (prípádová štúdia) v kapitole 6.4.

- bol nelegálne zamestnaný za osobitne vykorisťujúcich pracovných podmienok alebo ak ide o nelegálne zamestnanú maloletú osobu.

Z hľadiska rizík sú osoby s tolerovaným pobytom ohrozenou skupinou najmä kvôli časovému obmedzeniu, t. j. udeľovaniu tohto typu pobytu najviac na 180 dní, potrebe jeho neustáleho obnovovania, obmedzenosti len na územie SR, kvôli veľmi limitovaným možnostiam zamestnať sa, vo všeobecnosti absencii zdravotného poistenia, keďže jeho držiteľia väčšinou nemajú nárok byť verejne zdravotne poistení a komerčné poistenie si nemôžu finančne dovoliť. Cudzinci s tolerovaným pobytom sú z dôvodu svojej finančnej situácie najzraniteľnejší voči prevádzkačským skupinám a organizátorom nelegálnej práce. Snaha zabezpečiť si stabilný pobyt na Slovensku môže viesť k akceptácii riešení za hranicou zákona, ako napr. k zadováženiu si falošných alebo pozmenených dokladov, prípadne uzatváraniu účelových manželstiev, čo môže viesť k trestnému stíhaniu, administratívne vyhosteniu a uloženiu zákazu vstupu.

3.2 Politický a koncepčný rámec migrácie

Migračné a integračné politiky štátu tvoria ruka v ruke so všeobecnými postojmi verejnosti k otázkam migrácie a kultúrnej rozmanitosti sociálny a kultúrny kontext, v ktorom sa odohrávajú životy migrantov a potenciálne môže dochádzať k násiliu a zneužívaniu. Štát má zároveň zodpovednosť a vo všeobecnosti najsilnejšie kapacity poskytnúť ochranu a pomoc obetiam násilia a zneužívania.

Základnými dokumentmi vlády v oblasti migrácie²⁶ sú *Migračná politika Slovenskej republiky s výhľadom do roku 2020* schválená v roku 2011²⁷ a *Koncepcia integrácie cudzincov v SR z roku 2009*²⁸.

Migračná politika definuje princípy, ciele a nástroje migračnej politiky SR v oblasti ekonomickej migrácie, integrácie, emigrácie kvalifikovanej pracovnej sily, nelegálnej migrácie, návratov a obchodovania s ľuďmi, ochrany hraníc, medzinárodnej ochrany a migrácie a rozvoja. Ide o strategický dokument, ktorý predpokladá vznik akčných plánov pripravených jednotlivými zainteresovanými ministerstvami. Tento prístup na jednej strane umožňuje detailné rozpracovanie jednotlivých oblastí politiky, no na druhej strane jednotlivé akčné plány neujasňujú prostriedky vzájomnej koordinácie medzi rezortmi. Navyše, pripravujú sa bez možnosti participácie odbornej verejnosti a dotknutých subjektov, keďže nie sú predmetom medzirezortného pripomienkového konania.

Vláda sa prijatím migračnej politiky v roku 2011 prvýkrát prihlásila k aktívnemu riadeniu migrácie, pričom prioritou SR v najbližších rokoch má byť *ekonomická migrácia vysokokvalifikovanej pracovnej sily* riadená v súlade so záujmami slovenského hospodárstva a pracovného trhu. V tejto súvislosti pokladá vláda za dôležité „*cielavedome pôsobiť v oblasti oprávnenosti pobytu, zamestnávania migrantov, podnikania, vzdelávania migrantov a poskytovania zdravotnej starostlivosti migrantom*“²⁹ a navrhuje viaceré

²⁶ V praktickej rovine sa politiky vstupu a integrácie cudzincov realizujú najmä cez zákon 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov, zákon 480/2002 o azyle a zákon o službách zamestnanosti 5/2004 Z. z., ktorými sa zaoberáme vyššie.

²⁷ Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 574 z 31. augusta 2011 k návrhu migračnej politiky SR s výhľadom do roku 2020.

²⁸ Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 338 zo 6. mája 2009 k návrhu koncepcie integrácie cudzincov v Slovenskej republike.

²⁹ Migračná politika Slovenskej republiky s výhľadom do roku 2020, s. 3.

opatrenia, ktoré majú k tomuto cieľu prispieť, ako napr. vytvorenie jasných pravidiel ekonomickej migrácie pre kvalifikovaných a vysokokvalifikovaných migrantov so zavedením bodového systému, zavedenie flexibilnejších podmienok vstupu a pobytu migrantov na realizáciu štúdia a ekonomickej činnosti, vytvorenie podmienok pre sezónnu prácu, dočasnú a cirkulárnu migráciu, zefektívnenie procesu vydávania víz a povolení na pobyt atď.

Z hľadiska témy tohto výskumu však chýba špecifický záujem tvorcov politiky o skupiny migrantov, ktorí k nám prichádzajú na iný účel (napr. v rámci zlúčenia rodiny) či ktorí patria do skupín nižšie a stredne kvalifikovaných migrantov; pričom práve oni predstavujú *najzraniteľnejšie* a zároveň *najpočetnejšie* skupiny migrantov. Penzum opatrení smerom k migrantom, ktoré dokument ponúka, by pritom bolo relevantné aj pre tieto skupiny, vyžaduje si však *špecifické nastavenie* podľa ich konkrétnych kapacít a potrieb (a v prvom rade porozumenie voči týmto kapacitám a potrebám; pozri nasledujúcu časť o inštitucionálnom a výskumnom pokrytí migrácie).

Koncepcia integrácie cudzincov prijatá v máji 2009 definovala ciele integračnej politiky a legislatívne, organizačné, koncepčné a praktické opatrenia s víziou na 3 až 5 rokov. Súhrnné správy o plnení opatrení vyplývajúcich z Koncepcie však ukazujú, že do roku 2012 sa významný pokrok v politickej ani praktickej rovine integrácie cudzincov nedosiahol. Mimovládne organizácie a experti preto už nejaký čas poukazovali na potrebu aktualizácie koncepcie. Napr. Divinský (2011, s. 2) uvádza:

„[N]a realizáciu opatrení bolo vyčlenených iba minimum finančných zdrojov a väčšina rezortov či vyšších samosprávnych orgánov pristupovala k implementácii úloh Koncepcie skôr alibisticky, deklarujúc v rozpore so skutočným stavom ich splnenie. Koncepcia integrácie ako celok vykazovala viaceré systémové nedostatky – slabá prepojenosť na iné politiky, menšia adresnosť a vykonateľnosť úloh, vyskytovala sa aj duplicita niektorých úloh či absencia iných, medzi dotknutými rezortmi chýbalo ministerstvo kultúry, zaangažovanosť samospráv bola len formálna a i.“

Aj v reakcii na túto kritiku navrhlo ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny národný projekt *Príprava novej integračnej politiky a jej mainstreaming*, ktorý sa začal realizovať v novembri 2012 a ktorého výsledkom by malo byť v roku 2014 prijatie novej koncepcie integrácie. Dokument bude musieť reagovať aj na medzinárodnú kritiku stavu integrácie na Slovensku: v poslednej porovnávačej štúdii integračných politík MIPEX III skončilo Slovensko na 29. mieste z celkovo 31 hodnotených krajín³⁰. Ako problematickú vníma MIPEX predovšetkým oblasť prístupu na pracovný trh, prístupu k vzdelaniu a procesu nadobudnutia občianstva. V porovnaní s inými krajinami SR výrazne zaostáva aj v oblasti udeľovania dlhodobého pobytu, kde MIPEX kritizuje najmä nejasné legislatívne ustanovenia umožňujúce voľný výklad zo strany úradníkov, čo stavia žiadateľov o pobyt, resp. ľudí s dlhodobým pobytom do veľmi nejistej situácie a zároveň vytvára riziko zneužitia.

Kľúčovým pre úspech budúcej integračnej politiky bude záujem ministerstiev a lokálnych aktérov participovať na plnení úloh v oblasti integrácie, čo bolo jedným z hlavných prekážok pri plnení úloh aktuálnej koncepcie. Osobitne dôležitou bude vzájomná spolupráca medzi ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny

³⁰ <http://www.mipex.eu/slovakia>

a ministerstvom vnútra, v rámci ktorej bude popri prevládajúcej agende ochrany krajiny³¹ potrebné zdôrazniť rozvojový potenciál migrácie pre Slovensko a z pohľadu nášho výskumu najmä vytvoriť a posilniť prostriedky ochrany migrantov, predovšetkým zraniteľných skupín.

Záverom tak môžeme konštatovať, že existujúce koncepcie predstavujú pokrok vďaka programu aktívneho manažmentu migrácie a priznaniu dôležitosti úlohy štátu v oblasti integrácie cudzincov. Zároveň však prehliadajú potrebu predchádzania rizík zneužívania a násillia na migrantoch (s výnimkou návrhu úloh v oblasti komunikačných stratégií a kampaní pre verejnosť) a zabezpečenia právnej ochrany a pomoci obetiam takýchto javov. Rovnako tak nevenujú pozornosť mechanizmom, ktoré by umožnili lepšie spoznávať a porozumieť faktorom rizika a ochrany. Chýbajú definície potreby a prostriedkov podpory osobitne zraniteľných skupín migrantov, teda najmä žien, detí, starších migrantov či migrantov s limitovaným sociálnym a kultúrnym kapitálom. Skúsenosti migrantov sú momentálne vnímané cez politický a koncepcný rámec, ktorý vidí migráciu predovšetkým ako bezpečnostnú hrozbu alebo utilitaristický nástroj plnenia záujmov SR (Chudžíková 2011), nie životnú situáciu potenciálnych obetí násillia a zneužívania.

3.3 Inštitucionálne pokrytie migrácie na Slovensku

Prehľad inštitúcií, ktoré pracujú s migrantmi, resp. s ktorými migranti na Slovensku prichádzajú do kontaktu, ilustruje charakter väzieb medzi krajinou a migrantmi a priestor integrácie. Kľúčovým momentom je, že pre každodenný život cudzincov na Slovensku sú dominantnými a takmer výhradnými inštitúcie, ktoré sa zameriavajú na *reguláciu migrácie*, nie na *facilitáciu integrácie* a pomoc či podporu pre migrantov. Kontaktnými verejnými inštitúciami a inštitúciami prvého kontaktu sú predovšetkým tie, ktorých agendou je kontrola oprávnenosti pobytu a aktivít migrantov, resp. udeľovanie povolení (najmä ÚHCP P PZ a oddelenia cudzineckej polície (OCP), úrady práce, sociálnych vecí a rodiny, Národný inšpektorát práce, Sociálna či zdravotné poisťovne a i.). Ako vyplynulo z nášho výskumu, tieto zároveň patria medzi inštitúcie s najnižšou mierou dôvery medzi migrantmi (pozri kapitola 5).

Agendu poskytovania služieb, poradenstva či terénnej práce pre túto cieľovú skupinu zastrešujú prakticky iba IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu (formou MIC) a Liga za ľudské práva (formou právnej poradne). V porovnaní s inými krajinami EÚ chýba na Slovensku inštitúcia prvého kontaktu zameraná na poskytnutie komplexných informácií a služieb (napr. formou „one-stop shop centre“) a inštitúcia zaoberajúca sa právami migrantov – zamestnancov (Národný inšpektorát práce má svoju agendu smerom k migrantom postavenú primárne na potláčaní nelegálnej práce, nie na ochrane obetí zneužívania, a odbory na Slovensku ochranu migrantov vo svojej agende nemajú). Chýbajú tiež aktivity v oblasti komunitného posilňovania a organizovania sa, níz-

³¹ Dôležitosť agendy bezpečnosti krajiny zdôraznila napr. dôvodová správa k zákonu č. 404/2011, ktorá nasledovným spôsobom popísala ciele predkladaného zákona: „Slovenská republika aj naďalej ostáva tranzitnou krajinou rôznych imigračných prúdov legálnych, ako aj nelegálnych migrantov smerujúcich do ekonomicky stabilnejších a príťažlivejších krajín schengenského priestoru. Z tohto dôvodu je Slovenská republika povinná akceptovať daný trend a záväzok vytvárať účinný systém opatrení zameraných na reguláciu migrácie prostredníctvom podmienok cudzincov s prihladením na bezpečnosť Slovenskej republiky a na strane druhej zabezpečiť slobodu pohybu a pobytu osôb v zmysle európskeho práva, jednotnej vízovej politiky a readmisných dohôd. Prijaté opatrenia pritom musia vychádzať zo zásady prednosti práva Európskej únie“ [www.minv.sk/?pravne-normy-3&subor=134048].

koprahového vzdelávania, intenzívnej terénnej a komunitnej práce či práce s obzvlášť zraniteľnými skupinami migrantov. Ďalšie aktivity financované Európskym fondom pre integráciu príslušníkov tretích krajín sa zameriavajú skôr na širokú verejnosť a interkultúrne aktivity (napr. pravidelný Týždeň nových menších organizovaný Nadáciou Milana Šimečku /NMS/, televízna relácia Integruj! a ďalšie jednorazové aktivity), avšak zdroje nie sú určené na kontinuálnu prácu s najzraniteľnejšími a najizolovanejšími migrantmi.

3.4 Výskumy a poznatky o migrácii na Slovensku

Migrácia sa stala v SR spoločenskou a politickou témou až v prvej dekáde nového tisícročia najskôr v reakcii na nárast nelegálnej a azylovej migrácie (v rokoch 2000 – 2004), neskôr s ohľadom na postupne sa zvyšujúci objem legálnej migrácie, či dokonca vznikajúci dopyt po migrácii pracovnej sily v súvislosti s rastom ekonomiky v rokoch 2007 a 2008. Významným externým vplyvom motivujúcim záujem tvorcov politiky a verejnosti o migráciu a ovplyvňujúcim konkrétne nastavenia legislatívy je členstvo SR v EÚ a z neho vyplývajúce záväzky. Záujem o migráciu ako predmet výskumu nastal tiež až po roku 2000, najmä však v druhej polovici dekády, pričom významný impulz rozvoja prišiel aj v tomto prípade zo strany EÚ v podobe možnosti financovania výskumu z európskych fondov, po roku 2009 najmä Európskeho fondu pre integráciu štátnych príslušníkov tretích krajín (EIF).

V súčasnosti realizujú výskumy v oblasti migrácie mimovládne a medzinárodné organizácie v nadväznosti na svoje služby migrantom či svoje aktivity v oblasti migrácie (najmä IOM, Úrad vysokého komisára pre utečencov, Liga za ľudské práva) a na druhej strane organizácie a think tanky pôsobiace v príbuzných oblastiach (Nadácia Milana Šimečku /NMS/, Centrum pre výskum kultúry a etnicity /CVEK/, Inštitút pre verejné otázky /IVO/ či Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť /SGI/), ktoré v posledných rokoch rozšírili záber svojich aktivít aj o tému migrácie. V akademickom priestore zostáva výskum migrácie skôr okrajovou záležitosťou.

Každoročné projektové výzvy EIF umožnili zapojenie širšieho spektra realizátorov výskumu a v nadväznosti na to aj pokrytie niektorých nových výskumných tém. Výskumy realizované s podporou EIF sa venovali nastaveniu integračných politiky so zameraním na návrh indikátorov hodnotenia integrácie, vzťahu integrácie a kultúrnej diverzity vrátane výskumu postojov obyvateľstva k diverzite a migrácii, rodovým aspektom migrácie či postaveniu migrantov na slovenskom trhu práce. Okrem diverzifikácie tém je pozitívom špecializácia niektorých organizácií na konkrétne aspekty migrácie, napr. práca NMS v oblasti vzdelávania detí cudzincov.

Problémom v slovenských podmienkach ostáva miera hĺbkových znalostí o celkovej populácii cudzincov žijúcich na Slovensku s ohľadom na jej rozmanitosť. Výrazne limitovaná miera kontaktu cudzincov s formálnymi inštitúciami a nedostupnosť kvantitatívnych či kvalitatívnych údajov otvára otázku podchytenia skúseností najmä izolovaných a zraniteľných skupín migrantov. Rozšírenie a prehĺbenie existujúcich poznatkov o migrantoch na Slovensku a ich skúsenostiach podmieňuje efektívny prínos výskumu pre tvorbu politiky a prax.

4. MIGRANTI A MIGRANTKY NA SLOVENSKU

- Slovensko má napriek pomerne dynamickému rastu jeden z najnižších počtov migrantov z tretích krajín v rámci EÚ. Najviac migrantov prichádza na Slovensko z východnej a juhovýchodnej Európy (Ukrajina, Srbsko, Rusko) a východnej a juhovýchodnej Ázie (Vietnam, Čína, J. Kórea).
- Väčšina migrantov prichádzajúcich na Slovensko je v produktívnom veku s pomerne vysokým vzdelaním a prichádza najmä za prácou, pričom prevládajú muži.
- Väzby a siete migrantov na Slovensku sú založené predovšetkým na neformálnych vzťahoch.

4.1 Celkový pohľad

Významným historickým medzníkom zahraničnej migrácie na Slovensku bol 1. 4. 2004 vstup Slovenska do EÚ. Zavedenie práva voľného pohybu – teda práva podnikat', pracovať a poskytovať služby – pre občanov členských štátov EÚ znamenalo dramatický nárast počtu cudzincov v tejto kategórii. Členstvo krajiny v EÚ a súčasný dynamický ekonomický rozvoj zároveň zvýšili atraktivitu krajiny aj pre cudzincov z tretích krajín.

V dôsledku týchto faktorov sa medzi rokmi 2004 až 2011 celkový počet cudzincov (občania EÚ aj štátni príslušníci tretích krajín) žijúcich na Slovensku zvýšil trojnásobne (z 22 108 na 66 191), pričom v predkrízových rokoch 2004 – 2008 bol rast najdynamickejší a Slovensko v rámci EÚ zaradil medzi krajiny s najrýchlejšie rastúcim migračným prírastkom³². Pokiaľ ide o samotnú kategóriu cudzincov z tretích krajín, nárast bol takmer dvojnásobný (z 11 169 na 24 333), pričom z celkového počtu cudzincov aktuálne tvoria približne tretinu (viac informácií uvádzame v tabuľke 4.1).

32 Spolu s nárastom legálnej migrácie nastal po roku 2004 útlm a postupné znižovanie počtov nelegálnych migrantov. V roku 2004 bolo ešte z dôvodu neoprávneného prekročenia štátnej hranice a neoprávneného pobytu zadržaných 10 946 cudzincov, kým v roku 2011 to bolo len 1 219 cudzincov. Tento vývoj súvisel najmä so vstupom Slovenska do schengenského priestoru, s tým súvisiacim posilnením vonkajšej hranice EÚ s Ukrajinou a ďalšími faktormi (napr. opätovné uplatňovanie readmisnej dohody s Ukrajinou od roku 2005, implementácia Dublinského nariadenia so systémom Eurodac, oslabovanie tokov nelegálnej migrácie cez východoeurópske štáty a ich prílev do stredomorského regiónu a i.) (Divinský 2009, s. 61).

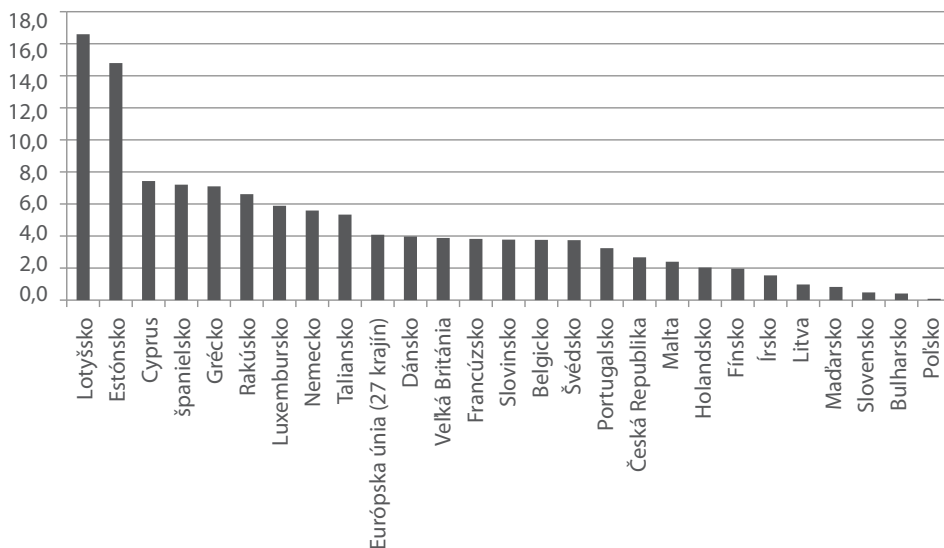
Tabuľka 4.1 Prehľad povolených pobytov na Slovensku v rokoch 2004 – 2011³³

Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
EÚ	10 939	14 336	19 522	26 302	33 234	36 830	39 652	41 858
Štátni príslušníci tretích krajín	11 169	11 299	12 631	14 912	19 472	21 492	22 932	24 333
SPOLU	22 108	25 635	32 153	41 214	52 706	58 322	62 584	66 191

Zdroj: ÚHCP P PZ (2004 - 2011).

Ekonomická kríza výrazne spomalila prírastky počtu migrantov, čo sa odrazilo na počte novoudelených pobytov: v roku 2007 ÚHCP P PZ vydalo 15 159 nových povolení na pobyt, kým v roku 2011 to bolo len 10 164. Celkovo však trend pomalého, no kontinuálneho nárastu populácie cudzincov na Slovensku kríza nezvrátila, a to ani napriek tomu, že veľká časť migrantov na Slovensko prichádza práve za pracovnými či podnikateľskými príležitosťami³⁴.

Na druhej strane, napriek uvedenému dynamickému rastu populácie migrantov sa Slovensko stále radí medzi krajiny EÚ s najnižším celkovým počtom migrantov a ich najnižším podielom na celkovej populácii (cca 1 %). Pokiaľ ide výhradne o migrantov z tretích krajín, podľa štatistík Eurostatu má Slovensko k roku 2011³⁵ druhý najnižší počet migrantov z tretích krajín v absolútnych číslach z celej EÚ (za Maltou) a tretí najnižší podiel na celkovom obyvateľstve (za Poľskom a Bulharskom).

Graf 4.1 Podiel štátnych príslušníkov tretích krajín na celkovej populácii krajín EÚ

Zdroj: Eurostat (2011).

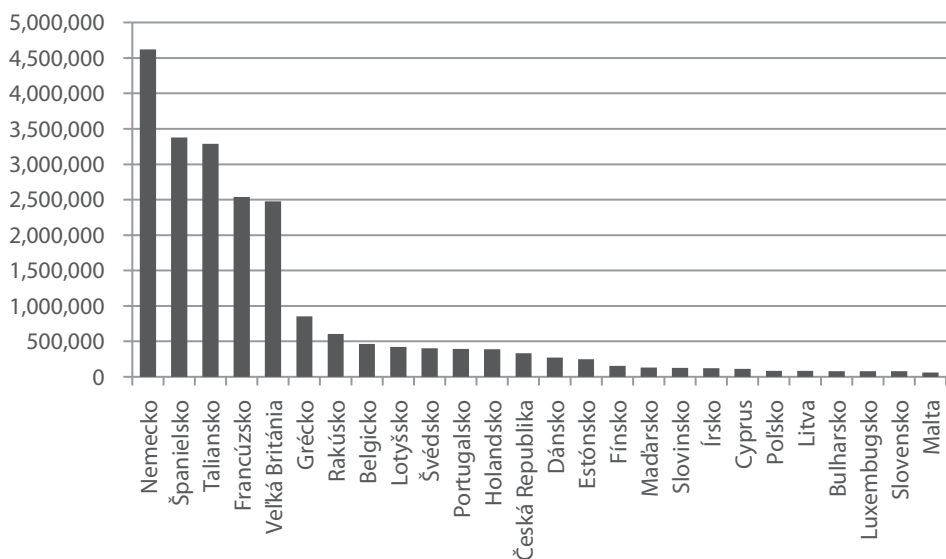
33 Dáta za rok 2012 neboli do uzávierky výskumnej správy k dispozícii.

34 Pozri nižšie a tiež napr. Divinský (2009).

35 Údaje Rumunska za sledované obdobie nie sú k dispozícii.

Graf 4.2 Celkový počet štátnych príslušníkov tretích krajín v krajinách EÚ

Zdroj: Eurostat (2011).

Tradične najsilnejšími krajinami pôvodu migrantov z tretích krajín sú krajiny bývalého Sovietskeho zväzu, najmä Ukrajiny, Ruska a krajiny juhovýchodnej Európy (Srbska a ďalších krajín bývalej Juhoslávie), a to vďaka kultúrnej, jazykovej či geografickej blízkosti, ako aj existencii etablovaných menšín, ktoré sa stali základňou pre príchod ďalších „nových“ migrantov. Ekonomický rast Slovenska v druhej polovici uplynulej dekády priniesol tiež významný nárast počtu migrantov z juhovýchodnej Ázie. Išlo najmä o Vietnamcov a Číňanov, ktorí sem prichádzali ako podnikatelia v obchode a gastronómii, a o občanov Južnej Kórey, ktorí prišli ako vysokokvalifikovaní pracovníci v súvislosti s kórejskými investíciami do automobilového a elektronického priemyslu. Aktuálne najpočetnejšie skupiny migrantov podľa počtu platných pobytov uvádzame v tabuľke 4.2.

Vzhľadom na primárnu motiváciu príchodu na Slovensko s cieľom zamestnať sa alebo podnikáť je možné vidieť súvislosť s vekovou štruktúrou migrantskej populácie. V roku 2010 tvorili migranti vo veku od 20 do 64 rokov až 71 % migrantov z tretích krajín (na porovnanie celkový podiel obyvateľov Slovenska v tejto kategórii je 55 %), pričom veková kategória 25 – 39 rokov predstavuje až 41 % všetkých migrantov (v rámci obyvateľov Slovenska iba 17 %). Podiel migrantov mladších ako 19 rokov je 13 % a starších ako 50 rokov je 17 %. Významnejšími krajinami pôvodu s výraznejším podielom osôb starších ako 50 rokov sú najmä severoamerické krajiny (USA 30 %; Kanada 28 %) a krajiny východnej a juhovýchodnej Európy (Chorvátsko 31 %; Rusko 29 %; Srbsko 22 %; Ukrajina 21 %)³⁶.

³⁶ Všetky údaje ŠÚ SR (2010).

Tabuľka 4.2 Počet povolených pobytov štátnym príslušníkom tretích krajín k 31. 12. 2011³⁷

Poradie	Štátna príslušnosť	Počet pobytov spolu	Poradie	Štátna príslušnosť	Počet pobytov spolu
1.	Ukrajina	6 091	16.	Thajsko	164
2.	Srbsko	4 311	17.	Egypt	144
3.	Rusko	2 165	18.	Izrael	127
4.	Vietnam	1 974	19.	Irán	122
5.	Čína	1 739	20.	Brazília	116
6.	Kórejská republika	1 552	21.	Kazachstan	114
7.	Spojené štáty americké	855	22.	Kanada	111
8.	Macedónsko	540	23.	Bosna a Hercegovina	107
9.	Chorvátsko	457	24.	Saudská Arábia	106
10.	Turecko	341	25.	Mexiko	105
11.	India	213	26.	Nigéria	99
12.	Bielorusko	205	27.	Moldavsko	91
13.	Líbya	192	28.	Arménsko	88
14.	Japonsko	183	29.	Sýria	87
15.	Afganistan	165	30.	Tunisko	86

Zdroj: ÚHCP P PZ (2012).

Muži predstavujú 58,9 % všetkých migrantov, pričom počtom prevládajú vo väčšine skupín migrantov podľa krajín pôvodu. Z krajín s počtom migrantov nad 100 osôb je podiel mužov pod 50 % iba v prípade Ruska (44,6 %; spolu 2 227 osôb), Bieloruska (41,7 %; 216 osôb) a Thajska (5,6 %; 144 osôb). Naopak, v prípade migrantov z Egyptu (94,1 %; 136 osôb), Afganistanu (90,3 %; 175 osôb) alebo Bosny a Hercegoviny (80,6 %; 129 osôb) je podiel mužov viac ako 80 %.

Najviac migrantov na Slovensku žije v Bratislavskom kraji. Do roku 2004 bol výrazne druhým čo do počtu migrantov Košický kraj, v posledných rokoch dochádza k postupnému nárastu čísel aj v Trnavskom, Nitrianskom a Žilinskom kraji, kde nárast počtu

³⁷ Údaje v tabuľke reprezentujú dáta ÚHCP P PZ k 31. 12. 2011. Na iných miestach používame dáta ŠÚ SR k 31. 12. 2010, keďže tieto na rozdiel od dát ÚHCP P PZ obsahujú aj informácie o pohlaví a veku obyvateľov podľa občianstva. Okrem iného časového obdobia môže byť rozdiel medzi týmito dvoma skupinami spôsobený aj rozdielnou cieľovou skupinou, keďže ŠÚ SR eviduje i zahraničných občanov, ktorých pobyt na Slovensku nevychádza z troch typov pobytu evidovaných ÚHCP P PZ. Keď v štúdií spomíname dáta k roku 2011, ide o údaje ÚHCP P PZ, keď sa zmieňujeme o roku 2010, ide o údaje ŠÚ SR, ak neuvádzame inak. Údaje ŠÚ SR k 31. 12. 2011 boli vydané až koncom januára 2013 po uzávierke publikácie. Kvalitatívne údaje v tejto kapitole, ku ktorým neuvádzame zdroj, pochádzajú z rozhovorov v rámci výskumu.

migrantov súvisí s príchodom zahraničných investorov a tvorbou nových pracovných miest, prevažne vo výrobnjej sfére (tabuľka 4.3).

Tabuľka 4.3 Počet cudzincov s povoleným pobytom v jednotlivých krajoch SR

Kraj	Počet pobytov v roku 2010 spolu	Počet pobytov v roku 2011 spolu
Bratislavský kraj	8 960	9 395
Trnavský kraj	2 044	2 173
Trenčiansky kraj	1 352	1 353
Nitriansky kraj	1 924	2 049
Žilinský kraj	1 520	1 747
Banskobystrický kraj	1 366	1 525
Prešovský kraj	2 349	2 381
Košický kraj	3 417	3 710

Zdroj: ÚHCP P PZ (2011, 2012).

Istú skupinu migrantov z tretích krajín tvoria zahraniční študenti. V SR môžu študovať, ak si celé štúdium zaplatia sami (samoplatcovia), ak získajú štipendium na základe multilaterálnej alebo bilaterálnej zmluvy. V školskom roku 2011/2012 študovalo na všetkých slovenských univerzitách 1 146 zahraničných študentov z tretích krajín. Najväčšiu skupinu tvoria študenti zo Srbska a Ukrajiny³⁸.

Bližšie socio-demografické údaje o populácii cudzincov na Slovensku (ako napr. dáta o vzdelaní, rodinnom stave a pod.) ŠÚ SR, ÚHCP ani ďalšie inštitúcie nespracúvajú. Ďalšie údaje teda môžeme poskytnúť len o respondentoch nášho výskumu. Až 45 % účastníkov nášho výskumu uviedlo, že na Slovensku žijú so svojím manželom alebo manželkou, pričom v 19 % ide o občana alebo občianku Slovenska. 27 % žije v domácnosti so svojimi maloletými deťmi, ale až 11 % uvádza, že ich deti (mladšie ako 18 rokov) žijú na inom mieste. Kým prvý prípad sa týka 36 % žien a iba 21 % mužov, v druhom ide o 7 % žien a až 14 % mužov. 91 % účastníkov výskumu uviedlo minimálne sekundárne vzdelanie, táto miera bola o niečo vyššia u žien.

Okrem občanov cudzích krajín na Slovensku žijú aj skupiny ľudí s históriou migrácie, ktorí však už na Slovensku získali občianstvo a neboli primárnou cieľovou skupinou nášho výskumu (prípadné dotazníky sme z databázy vyradili). Mnohých však stále majorita vníma ako cudzincov a taktiež ostávajú aktívni v komunitách migrantov.

³⁸ Viac informácií v štúdií Európskej migračnej siete (Drozd et al. 2012).

4.2 Migranti na Slovensku podľa krajín pôvodu

V tejto časti kapitoly približujeme hlavné skupiny migrantov podľa krajiny/krajín pôvodu, využívajúc dostupné údaje, štúdie, ako aj vlastné zistenia z terénneho výskumu a poradenskej a terénnej práce MIC a jeho spolupráce s komunitami migrantov.

4.2.1 Ukrajina

Ukrajinci sú v SR tradičnou národnostnou menšinou, ku ktorej sa podľa sčítania ľudu z roku 2011 prihlásilo 0,1 % obyvateľov Slovenska, teda cca 7 000 ľudí³⁹. Menšinu pri tom tvoria najmä dve skupiny: občania Slovenska s ukrajinskými koreňmi a Ukrajinci, ktorí boli v rámci medzinárodných dohôd medzi bývalým Československom a bývalým Sovietskym zväzom presídlení (napr. z černobyľskej oblasti). Keďže aj presídlenci majú dnes slovenské občianstvo, nemožno v ich prípade hovoriť o migrantoch. Existencia etablovanej menšiny v kombinácii s kultúrno-historickou a geografickou blízkosťou Slovenska sa však stali hlavnými motivujúcimi faktormi pre príchod nových, najmä pracovných migrantov.

Ako rástol celkový počet migrantov, zvyšoval sa aj počet Ukrajincov, ktorí na Slovensku získali pobyt. V roku 2004 ich bolo na Slovensku podľa ŠÚ SR 4 007, v roku 2009 už 5 413 a v roku 2010 bol počet platných pobytov Ukrajincov 5 786. Občania Ukrajiny tak predstavujú približne 24 % všetkých migrantov na Slovensku a sú najväčšou migrantskou skupinou. Rozdiel v zastúpení medzi ženami a mužmi je minimálny (49 % a 51 %). Pokiaľ ide o regióny pobytu, Slováci tvoriaci ukrajinskú menšinu sa koncentrujú na severovýchodnom Slovensku (Dohányos *et al.* 2004), samotní migranti – držiteľia pobytu sú však rozptýlení po celom území Slovenska.

Najväčšie zastúpenie medzi Ukrajincami majú osoby s prechodným pobytom na účel zamestnania a podnikania, štúdia a zlúčenia rodiny. Zároveň až 75 % Ukrajincov na Slovensku je vo veku 20 – 54 rokov a až 40 % vo veku 25 – 39 rokov. Typy pobytu a veková štruktúra indikujú, že veľká časť Ukrajincov žijúcich na Slovensku sa zapojila do pracovného procesu. Náš výskum tieto informácie potvrdil, keď prácu ako dôvod príchodu uviedlo až 71 % účastníkov výskumu s ukrajinským občianstvom, čo je najvyšší podiel spomedzi neázijských krajín a zároveň výrazne vyšší ako celková hodnota pre všetkých migrantov (46 %). Medzi mužmi je to dokonca takmer 77 % podiel, kým u žien ide o 64 %.

Podiel respondentov Ukrajiny, ktorí na Slovensku žijú s manželom alebo manželkou (47 %) a u ktorých má táto osoba slovenské občianstvo (24 %), je podobný celkovým číslam medzi všetkými migrantmi⁴⁰. Tento podiel je však výraznejšie vyšší u žien (53 % voči 29 %), kým u mužov je nižší ako celkový priemer (41 % voči 18 %). Až 35 % ukrajinských žien na Slovensku žije aj so svojimi maloletými deťmi, zatiaľ čo 14 % uvádza, že ich deti žijú inde. Až 25 % ukrajinských mužov na Slovensku žije bez svojich detí, zatiaľ čo iba 15 % s nimi žije v domácnosti. Aj rodinná situácia, najmä príchod na Slovensko bez rodiny a detí, tak ilustruje pracovný charakter migrácie v ukrajinskej skupine.

39 ŠÚ SR (2011).

40 Všetky údaje pochádzajú z dotazníkového výskumu.

Hoci pracovná motivácia medzi migrantmi z Ukrajiny jednoznačne prevláda, príbehy príchodu a usadenia sa môžu výrazne líšiť. Najväčšia časť migrantov prichádza zo Zakarpatskej oblasti a v čase príchodu má pomerne dobrú znalosť slovenčiny. Mnohí prichádzajú individuálne s cieľom nájsť si prácu a zlepšiť svoju finančnú situáciu, často využívajúc informácie svojich známych či (neformálnych) sprostredkovateľov práce. Pobyť ukrajinských migrantov sa odvíja od dostupných pracovných príležitostí, pričom aj vzhľadom na ekonomické nároky cestovania je ich snahou ostať na Slovensku aj v prípade chýbajúcej práce a v často náročných podmienkach si hľadať novú prácu. Ďalší prichádzajú v menších skupinách na vopred dohodnuté pracovné pozície, pričom podmienky, za ktorých na túto prácu pristúpili, sa často líšia od reality. Neformálna a nestabilná organizácia práce je tak pre ukrajinských migrantov významným faktorom zraniteľnosti⁴¹. Približne 16 % migrantov prichádza na Slovensko z rodinných dôvodov a rovnaké množstvo aj za štúdiom – v oboch skupinách prevládajú muži. Počet študentov z Ukrajiny na vysokých školách a univerzitách v SR je druhý najvyšší z celkového počtu zahraničných študentov z tretích krajín – v roku 2011 bolo občanom Ukrajiny vydaných 91 prechodných pobytov na účel štúdia. Niekoľko ďalších desiatok študentov z Ukrajiny je držiteľmi iných typov pobytov (napr. na účel osobitnej činnosti alebo zlúčenia rodiny)⁴².

Spôsob zžívania sa s novým domovom býva pre Ukrajincov veľmi podobný. Častou stratégiou je snaha zapadnúť medzi majoritu, nebudiť pozornosť. Prvým krokom k tomu je silná vôľa naučiť sa jazyk tak, aby ovládali dobre aj gramatiku a zakryli ukrajinský prízvuk. Ukrajinskí migranti sa vyznačujú v priemere druhou najlepšou znalosťou slovenčiny (po srbskej skupine), keď až 70 % účastníkov výskumu uvádza dobrú alebo veľmi dobrú úroveň. Druhým aspektom ich stratégie je zamestnanie: potreba mať prácu, príjem a uplatnenie je tak silná, že aj nemálo vysokokvalifikovaných osôb s dlhodobým pobytom na Slovensku vykonáva manuálne a fyzicky náročné práce za nízku mzdu napriek tomu, že až cca 90 % ukrajinských účastníkov výskumu uviedlo minimálne stredoškolské vzdelanie. Častý je pocit diskriminácie, keď až 60 % účastníkov – najviac zo všetkých krajín – uviedlo „krajinu pôvodu“ ako faktor znevýhodnenia.

Noví migranti z Ukrajiny prichádzajú na Slovensko prevažne individuálne, často ide o jednotlivcov s obmedzenými sociálnymi väzbami, neviazucich sa na konkrétne komunity. Keďže sa činnosť ukrajinskej menšiny sústreďuje do formálnych spolkov (napr. Spolok ukrajinských spisovateľov, Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky, Slovensko-ukrajinská spoločnosť priateľstva či Divadelný súbor Tarasa Ševčenka) zameriavajúcich sa skôr na podporu kultúrnych aktivít, potreby nových migrantov nenapĺňa. Problémové situácie či iné potreby riešia noví migranti väčšinou s pomocou neformálnych sietí alebo prostredníctvom sprostredkovateľov práce, na pomáhajúce organizácie sa obracajú len zriedkavo. Napriek veľkosti skupiny a jej jazykovej blízkosti sú kontakty Ukrajincov s majoritou obmedzené.

41 Podľa EMN (Mrljanová *et al.* 2011) bolo v rokoch 2005 – 2010 zadržaných spolu 5 481 občanov Ukrajiny nelegálne sa zdržiavajúcich na území SR, čo je najväčšia skupina migrantov z tretích krajín. Tento údaj ilustruje snahu Ukrajincov zotrvať na území SR aj po vypršaní platnosti víz alebo prideleného pobytu a udržať si prácu aj na úkor vlastnej bezpečnosti, zapojenia do zdravotného a sociálneho systému a pod. Tento aspekt výrazne zvyšuje ich riziko zraniteľnosti.

42 Drozd *et al.* (2012).

4.2.2 Srbsko

Migranti zo Srbska majú na Slovensku zázemie v podobe uznanej národnostnej menšiny. Príchod srbských prisťahovalcov na Slovensko bol zaznamenaný už v stredoveku, najpočetnejšia skupina prišla na konci 17. storočia a usadili sa na juhozápadnom Slovensku⁴³. Na začiatku 90. rokov 20. storočia, po politických zmenách, počas vojnového konfliktu a po rozpade bývalej Juhoslávie prišla nová, silná vlna migrantov. Mnoho z nich má v súčasnosti slovenské občianstvo a v roku 2010 získali na základe kultúrno-historických väzieb štatút srbskej národnostnej menšiny.

Okrem nich však na Slovensku žijú aj občania Srbska, ktorí sem prišli pracovať a študovať či za svojimi rodinami, pričom od roku 2004 vytvárajú jednu z najväčších skupín migrantov žijúcich na Slovensku. Ku koncu roka 2010 žilo na Slovensku 3 853 občanov Srbska. Najviac migrantov v tejto skupine, až 90 %, má na Slovensku prechodný pobyt. Iba niečo vyše 400 osôb má povolenie na trvalý pobyt.

Podľa údajov ŠÚ SR približne dve tretiny občanov Srbska žijúcich na Slovensku je vo veku 20 – 50 rokov. Napriek tomu, že ide o niečo nižšie čísla v porovnaní s inými krajinami pôvodu, indikujú, že občania Srbska sú na Slovensku ekonomicky aktívni. Muži v roku 2010 predstavovali 62 % srbskej populácie. Ich podiel je najvýraznejší (66,3 %) aj v najsilnejšej vekovej kategórii, 25 – 34 rokov.

Pokiaľ ide o študentov, podľa údajov získaných priamo od univerzít a vysokých škôl študovalo v roku 2011 na Slovensku 307 Srbov (najväčšia skupina z krajín mimo EÚ). Vo väčšine prípadov je znalosť slovenského jazyka študentov zo Srbska na tak vysokej úrovni, že ho majú ako študijný jazyk.

Srbskí migranti na Slovensku žijú relatívne roztratené. Ich koncentrácia z hľadiska regionálneho rozloženia pritom kopíruje celkovú situáciu migrantov na Slovensku: najviac osôb je sústredených v Bratislavskom a Trnavskom kraji, pomerne atraktívny je tiež košický región. Bratislavský kraj ponúka najviac pracovných príležitostí a pre srbských podnikateľov poskytuje vhodné podmienky (napr. aj geografické pre potreby cezhraničných obchodných stykov, sídlo mnohých inštitúcií a pod.). Nárast migrantov zo Srbska v trnavskom regióne bol podmienený predovšetkým otvorením výrobných liniek. Časť zamestnancov veľkých podnikov, ktorých pobyt bol na Slovensku viazaný na kontrakt u jedného zamestnávateľa, sa tu ocitávala v rizikovej situácii, keď prichádzali cez organizovaný nábor, a dôveru vkladali do rúk osôb, ktoré proces administratívne spracovávali, bez potreby informácie si overovať.

Noví migranti prichádzajúci na Slovensko prichádzajú už s určitými znalosťami o Slovensku a s vedomím výhody jazykovej blízkosti. Srbskí migranti sa vyznačujú vôbec najlepšou znalosťou slovenčiny zo všetkých skupín, pričom až 82 % z nich označilo svoje jazykové schopnosti ako dobré alebo veľmi dobré.

Bariérou, ktorú srbskí migranti uvádzajú pri snahe založiť si na Slovensku podnikanie, je administratívna záťaž súvisiaca o. i. aj s pobytovou legislatívou. Vzhľadom na jazykovú

43 Stanovisko Spoločenskovedného ústavu SAV k autochtónnosti srbskej menšiny na Slovensku [<http://www.kulpin.net/aktuality/srbi-na-slovensku-ziskali-status-narodnostnej-mensiny.html>].

výbavu si v mnohých oblastiach života vedia srbskí migranti poradiť sami a iba vo výnimočných prípadoch potrebujú sprostredkovateľov.

Spolok Srbov na Slovensku je aktívny predovšetkým na poli kultúry a vyvíja aktivity smerom k zblížovaniu Srbov a Slovákov cez propagáciu srbskej kultúry. Okrem podujatí ako napr. Mesiac srbskej kultúry však organizuje aj aktivity a stretnutia zamerané na nových migrantov, podporu srbských študentov na Slovensku, šírenie aktuálnych informácií o legálnom pobyte či riešenia problémových situácií, v ktorých sa ocitajú Srbi pracujúci na Slovensku, najmä v súvislosti s legislatívnymi náležitosťami pobytu či podnikania. Srbskí migranti sa však zároveň stretávajú bez nutnosti väčšieho organizovania v menších neformálnych skupinách (napr. študenti na univerzite) alebo sa zapájajú do aktivít iných komunít.

4.2.3 Rusko

Migranti z Ruskej federácie tvoria tretiu najpočetnejšiu komunitu migrantov z tretích krajín na Slovensku, s celkovým počtom 2 227⁴⁴. Podobne ako v prípade migrantov zo Srbska a Ukrajiny, aj ruskí migranti môžu nadväzovať na existujúcu, aj keď početne menšiu národnostnú menšinu Rusov⁴⁵. Rusi sa v súčasnosti organizujú najmä v Zväze Rusov na Slovensku, pričom aj tento sa podobne ako spolky Srbov a Ukrajincov zameriava predovšetkým na podporu kultúrno-spoločenských aktivít, v menšej miere základnú orientáciu či poradenstvo novoprichádzajúcim migrantom.

Najväčšími výzvami pre Rusov žijúcich na Slovensku sa javia byť dobré ovládanie slovenského jazyka a prekonávanie ťažkostí pri podnikateľskej činnosti. Účastníci výskumu taktiež pomenovali snahu prispôbiť sa a vážiť si to, čo Slovensko poskytuje. Rusi prichádzajú na Slovensko zväčša individuálne, pričom podnikateľská činnosť a rodinný život sú dve hlavné motivácie ich príchodu. Zaujímavosťou v tejto skupine je pre migrantskú populáciu na Slovensku netypická prevaha žien, ktoré tvoria 55,4 % z celkového počtu Rusov žijúcich na Slovensku. Oproti iným migrantským skupinám sú v ruskej komunite najviac zastúpené osoby vo veku od 34 do 49 rokov, teda osoby s už ukončeným vzdelaním a určitou profesijnou kvalifikáciou⁴⁶.

Existencia a neskorší rozpad bývalého Sovietskeho zväzu znamenal aj vznik nových štátov, ktorých obyvatelia pochádzajú z krajín bývalého Sovietskeho zväzu. Z väčších skupín uvádzame Bielorusko (216 osôb), ďalej občania zakaukazských krajín (napr. Arménsko – 82 osôb, Gruzínsko – 70 povolených pobytov v roku 2011) alebo z centrálnej Ázie (Kazachstan – 77 povolených pobytov v roku 2010⁴⁷). Tieto skupiny zväčša nie sú formálne ani neformálne výraznejšie organizované, výnimkou sú napríklad rusky hovoriaci bývalí a súčasní študenti udržiavajúci neformálne vzťahy aj prostredníctvom sociálnych sietí na internete.

44 ŠÚ SR (2010).

45 Podľa posledného sčítania ľudu sa k ruskej národnostnej menšine hlásilo 1 997 ľudí (ŠÚ SR 2011).

46 ŠÚ SR (2010).

47 ÚHCP P PZ (2011) a výsledky dotazníkového prieskumu.

4.2.4 Vietnam

Prítomnosť osôb z Vietnamu je možné na Slovensku zaznamenať už od 50. rokov 20. storočia, pričom ich migračnú históriu je možné rozdeliť do troch vln. V 50. rokoch prichádzali Vietnamci do vtedajšieho Československa na základe Dohody o vzájomnej hospodárskej pomoci. Možnosť ísť študovať, pracovať alebo získať stáž v zahraničí, v štátoch Sovietskeho bloku, bola prestížna a podliehala výberovému konaniu. Prichádzali osoby študujúce a pracujúce prevažne v technických odboroch s cieľom zaškoliť sa v oblasti priemyslu (napr. strojárkeho, metalurgického a pod.), zvýšiť si kvalifikáciu a po určitom čase sa vrátiť naspäť do Vietnamu. Pracujúci imigranti boli zamestnávaní v štátnych podnikoch priemyselného charakteru (Williams a Baláž 2005; Hlinčíková 2010).

Druhá imigračná vlna sa spája so spoločensko-politickou a ekonomickou transformáciou Československa po roku 1989. V dôsledku zmien prichádzali Vietnamci často ako prví o prácu. Ak sa nechceli vrátiť späť do Vietnamu, ale sa rozhodli zostať na Slovensku, boli nútení nájsť si tu prácu alebo iné uplatnenie. Podnikanie bolo v tom čase vhodný spôsob ako nestratiť legálny status a získať dlhodobý pobyt. Mnohí preto začali podnikáť ako spoluvlastníci firiem alebo si zriadili živnosť. Vietnamci sa pomerne rýchlo adaptovali na vtedajšie podmienky trhu, predovšetkým v maloobchode. O niekoľko mesiacov neskôr začali prichádzať na Slovensko aj noví migranti z Vietnamu, s nižším vzdelaním a veľkým záujmom o obchod.

Tretiu vlnu je možné začleniť do rokov 2006 – 2007, kedy významne vzrástol počet nových migrantov z Vietnamu. V roku 2007 dosiahol počet nových pridelených pobytov občanom Vietnamu maximum, v počte 1 452 povolení na pobyt⁴⁸. Príchod nových migrantov bol motivovaný dobrou ekonomickou situáciou na Slovensku, otvorením nových výrobných prevádzok a potrebou spoľahlivej pracovnej sily. V nasledujúcich rokoch nastal mierny pokles, a to najmä v dôsledku ekonomickej recesie, sprísnenia podmienok na podnikanie cudzincov na Slovensku, ale aj skutočnosti, že mnoho Vietnamcov žijúcich na Slovensku v tom čase získalo slovenské občianstvo. Štatistický úrad udáva k 31. 12. 2010 spolu 2 257 občanov Vietnamu žijúcich na Slovensku, z toho 2 010 (89 %) je starších ako 18 rokov. Z celkového počtu tvoria muži viac ako 61 %, ženy približne 39 %. Najsilnejšia veková kategória v tejto skupine sú 20- až 40-roční, ktorí tvoria takmer 70 % Vietnamcov na Slovensku.

Náš výskum indikuje, že vyše 80 % občanov Vietnamu na Slovensku má ukončené najmenej stredoškolské vzdelanie, pričom toto číslo je nižšie ako pri väčšine ostatných komunit. Problémom je znalosť slovenčiny – iba 29 % uviedlo dobrú alebo veľmi dobrú znalosť, pričom táto znalosť nekorešponduje s vekom ani dĺžkou pobytu. V porovnaní s inými skupinami migrantov prichádza vysoký podiel občanov Vietnamu na Slovensko ako do prvej krajiny pobytu v EÚ a až 77 % uvádza prácu ako motiváciu príchodu, čo je jedno z najvyšších čísel v porovnaní s ostatnými skupinami.

Podľa nášho terénneho výskumu je približne 70 % dospelých občanov Vietnamu vydatých/ženatých a asi dve tretiny má deti mladšie ako 18 rokov. Približne štvrtina z nich má však svoju rodinu mimo Slovenska a pobyt na Slovensku je dôležitý pre ich ekono-

48 ÚHCP P PZ (2007).

mickú podporu. Iba 11 % účastníkov uviedlo, že sú v partnerskom vzťahu, ktorý nie je manželstvom.

Rozhovory s predstaviteľmi vietnamskej komunity realizované počas výskumu ukázali, že komunita Vietnamcov na Slovensku je charakteristická svojou jednotnosťou, snahou o nevyčnievanie a nebudenie pozornosti. Silnou stránkou komunitného života je budovanie poradenských, právnych či tlmočnických kapacít v rámci komunity. Vietnamská komunita sa snaží žiť svoj vlastný život, nezávislý od okolia. Jej členovia sa s majoritou stretávajú každý deň, poskytujú služby alebo predávajú tovary, ale po ukončení pracovnej časti dňa idú domov spoločne a voľný čas trávia v ústraní. Časté je pritom zdieľanie domácnosti či ďalších prostriedkov (až 20 % našich respondentov a respondentiek uviedlo, že bývajú v domácnosti s ďalšími osobami, ktorí nie sú ich rodinnými príslušníkmi).

Podobne je to aj s riešením problémov, otázok, sporov, komunikáciou s úradmi. Pokiaľ nenastane problémová situácia, Vietnamci na Slovensku preferujú, ak o nich Slováci nevedia.

Členov komunity Vietnamcov je možné rozdeliť do niekoľkých skupín. Prvá generácia Vietnamcov má vážene postavenie, silné slovo a vplyv v komunite a zároveň si udržiava dobré vzťahy s ambasádou. Mnohí z nich začali na Slovensku podnikať a stali sa dôležitými osobami vietnamsko-slovenských obchodných vzťahov. Ovládajú lepšie slovenský jazyk, poznajú pomery na Slovensku aj vo Vietname, sú integrovaní a veľká časť z nich už má slovenské občianstvo. Niektoré osoby z tejto skupiny pôsobia ako tlmočníci či sprostredkovatelia práce, pomáhajú členom komunity v komunikácii s oficiálnymi inštitúciami. Cez podnikateľské aktivity v oblasti stravovacích služieb a maloobchodu vytvorili vhodné podmienky pre príchod ďalších Vietnamcov. Títo sú však už menej integrovaní, jazyk ovládajú slabšie a gro ich aktivít sa viaže na pracovnú činnosť. Druhú skupinu v komunite tvoria mladí Vietnamci, ktorí prišli na Slovensko pracovať, najmä v druhej polovici poslednej dekády. Prišli v skupinách ako zamestnanci väčších podnikov, sú v mladšom produktívnom veku, majú silné väzby na samotnú komunitu, menej však už na majoritnú spoločnosť. Ich znalosť slovenského jazyka je často minimálna, viaže sa predovšetkým na základné potreby v rámci pracovnej činnosti. V prípade, že majú rodinu, táto často ostáva doma a na diaľku ju podporujú.

Migranti z Vietnamu plne stavajú na existencii neformálnych sociálnych sietí, ktoré facilitujú ich príchod na Slovensko, ale aj ďalšiu pomoc a informácie. Vzhľadom na obmedzený „sociálny kapitál a znalosť legislatívy“ (Hlinčíková 2010, s. 47), ako aj ďalších náležitostí života na Slovensku je pre vietnamských migrantov solidarita v rámci komunity často doslova nevyhnutnosťou.

Vietnamská komunita sa formalizuje vo viacerých združeniach. Konkrétne ide o Komunitu Vietnamcov na Slovensku, Úniu vietnamských žien na Slovensku, Združenie vietnamských podnikateľov na Slovensku či Slovensko-vietnamskú obchodnú komoru. Kým posledné dve sa zameriavajú na udržiavanie obchodných vzťahov a podporu podnikania, Komunita Vietnamcov na Slovensku a Únia vietnamských žien na Slovensku sú aktívne aj v oblasti vzdelávania a kultúrno-spoločenských akcií. Na menej formálnej báze taktiež fungujú regionálne komunity (napr. v Košiciach alebo Trnave) a vietnamskí

študenti, zväčša deti migrantov prvej generácie, ktorí už získali slovenské občianstvo. Táto generácia sa už poväčšine považuje za Slovákov, preferuje európsky životný štýl a ako svoj materinský jazyk vnímajú slovenčinu, takže po vietnamsky hovoria v domácom prostredí a pomáhajú svojim rodičom pri prekladoch alebo tlmočení. V súčasnosti vyvíja vietnamská komunita aktivity smerom k získaniu statusu národnostnej menšiny⁴⁹.

4.2.5 Čína

V rokoch pred 1989 žilo na Slovensku (v bývalom Československu) iba niekoľko desiatok občanov Číny, zväčša do Československa vyslaných študovať alebo pracovať a s cieľom získať skúsenosti, ktoré mali uplatniť po návrate domov. Ich počet sa mierne zvýšil po roku 1989, kedy susedná Maďarská republika zaviedla bezvízový styk pre občanov Číny. Následkom postupného sprísňovania pobytových podmienok v Maďarsku a opätovným zavedením víz v roku 2002 sa Číňania začali viac zaujímať o možnosti podnikania a pobytu v okolitých krajinách regiónu strednej Európy vrátane Slovenska (Pleschová 2007).

Komunita Číňanov sa na Slovensku formovala postupne od začiatku 90. rokov. Po zmene ekonomickej a politickej situácie vo vtedajšom Československu mohli Číňania, ktorí tu ostali, zamerať svoje podnikateľské aktivity na maloobchod: predaj lacného tovaru obyvateľom s nízkymi príjmami. Zároveň mohli stabilizovať svoju pobytovú situáciu a vytvoriť priestor pre príchod nových skupín migrantov z Číny. V roku 2003 malo na Slovensku pobyt 169 občanov Číny, do roku 2010 spolu s rozvojom maloobchodu a vstupom Slovenska do EÚ toto číslo narástlo na 1 878 osôb⁵⁰. Dnes sú Číňania a ich služby súčasťou takmer každého slovenského mesta.

Ako uviedli niekoľkí informanti s dobrými znalosťami čínskej komunity na Slovensku, hlavnou motiváciou príchodu Číňanov na Slovensko je príležitosť venovať sa obchodu. Ako prvý prichádza na Slovensko ekonomicky aktívny člen, ktorý sa zamestná a získa určité zázemie, neskôr prichádzajú ďalší rodinní príslušníci, ktorí sa tiež zapoja do ekonomických aktivít. Tomuto zodpovedá aj veková štruktúra: až 76,67 % Číňanov je vo veku 20 – 50 rokov a až 44 % vo veku 25 – 39 rokov. Počet mužov a žien z Číny je pomerne vyrovnaný, mierne prevažujú muži (54,63 %). V porovnaní s ostatnými skupinami uvádzajú migranti z Číny v našom výskume nižšiu úroveň vzdelania (iba niečo vyšie polovice má ukončené aspoň sekundárne vzdelanie) a taktiež jazykových znalostí – iba kórejskí migranti uviedli horšie znalosti slovenčiny. Až 72 % čínskych účastníkov výskumu uviedlo manželstvo, avšak iba v 5 % prípadov má manžel/manželka slovenské občianstvo. Ďalší dôležitý údaj je, že manžel či manželka až troch štvrtín ženatých/vydatých čínskych respondentov a respondentiek žije mimo Slovenska.

Predaj a nákup tovaru a podnikanie v gastronómii ostávajú naďalej hlavné oblasti ekonomickej činnosti čínskej komunity. Napríklad v Bratislave a v Košiciach vznikli takzvané „čínske štvrte“, teda miesta, kde sú koncentrované sklady, reštaurácie, obchody a služby určené pre verejnosť aj samotnú komunitu. Práve reštaurácie sú centrom diania kultúrnych, spoločenských a obchodných aktivít komunity.

⁴⁹ Pozri napr. Vietnamci chcú byť menšinou (SME, 9. 1. 2013).
⁵⁰ ŠÚ SR (2010).

Veľká väčšina Číňanov na Slovensku a zároveň jadro kompaktnej čínskej komunity pochádza z čínskej provincie Qintian. Na základe toho sú formálne aj neformálne vnútrokomunitné väzby silné, od migrantov z iných oblastí Číny sa však jadro komunity dištancuje. Postupným rozrastaním čínskej komunity vznikla potreba založiť formálne združenie, a tak v roku 2001 vznikol prvý spolok združujúci občanov Číny žijúcich na Slovensku. V súčasnosti je takýchto spolkov na Slovensku viac, napr. Únia Číňanov na Slovensku, Slovensko-čínska spoločnosť priateľstva, Čínsko-slovenská spoločnosť pre rozvoj a iné. Ich hlavnou úlohou je udržiavať kontakt s domovskou krajinou prostredníctvom ambasády a koordinovať podnikateľské aktivity svojich členov. Zakladateľmi a členmi týchto spolkov sa stávajú podnikatelia, osoby, ktoré získali v rámci komunity určitý status. Keďže existencia spolku je často iba formálnou záležitosťou upevňujúcou status jej zakladateľov, noví migranti sa v otázkach pobytu či pri riešení problémov na ne, napriek tomu, že ich poznajú, neobracajú. V prípade problémov kontaktujú kvôli pomoci a poradenstvu výhradne osoby odporúčené inými členmi komunity. Osobám mimo komunity nedôverujú. Mimo oficiálnych či obchodných aktivít spolkov sa postupne rozširuje aj iný kultúrny a spoločenský život čínskej komunity. V roku 2012 sa otvorila prvá trieda čínštiny pre deti migrantov z Číny, ktorej cieľom je nielen učiť čínsky jazyk, ale aj vytvárať prostredie pre budovanie slovensko-čínskych neformálnych vzťahov. Každý rok sa tiež konajú oslavy čínskeho Nového roka či Dňa detí ako hlavné spoločenské aktivity združujúce širšie skupiny čínskych migrantov.

4.2.6 Južná Kórea

Pred rokom 2004 žilo na Slovensku iba minimum občanov Južnej Kórey. Ako prví po roku 1989 prišli zamestnanci a manažéri firmy Calex Samsung Zlaté Moravce, ktorí však v polovici 90. rokov odišli. Kórejci sa na Slovensko vrátili po roku 2002, kedy sa Slovensko začalo otvárať zahraničným investorom (Gyarfášová 2010). Od tohto roku začal počet Kórejcov na Slovensku postupne rásť. Prichádzali tak manažéri veľkých podnikov či menších subdodávateľských firiem, ako aj ich radoví zamestnanci. V roku 2004 malo na Slovensku pobyt 159 a v roku 2010 už 1 592 občanov Južnej Kórey⁵¹.

Zvyčajnou situáciou v kórejskej komunite je príchod kvalifikovaného zamestnanca (až na výnimky muža), s ktorým cestuje aj rodina, t. j. manželka a deti. Približne polovica našich respondentov z Južnej Kórey uviedla, že na Slovensku s nimi žije aj manžel alebo manželka, pričom nikto neuviedol odlúčenie od rodiny (ostatní účastníci boli slobodní). Najsilnejšie vekové zastúpenie bolo u migrantov vo veku od 30 do 45 rokov, čiže o niečo vyšší vekový profil ako pri vietnamskej a čínskej komunite. Vek nad 60 rokov (dôchodkový vek) uviedli iba 2 Kórejci. Naopak, až 27 % všetkých migrantov z Kórejskej republiky je mladších ako 18 rokov, čo svedčí o prítomnosti celých rodín (na porovnanie: v čínskej komunite – 17 % a vo vietnamskej – 11 %). Viac ako tretina všetkých Kórejcov mala udelený prechodný pobyt. Tieto údaje zodpovedajú účelu pobytu a aktivitám Kórejcov na Slovensku, ktorými sú práca a ekonomická činnosť: ide o ľudí v produktívnom veku so vzdelaním zodpovedajúcim ich pracovnými úlohám.

Z celkového počtu Kórejcov tvoria ženy niečo viac ako 37 %⁵². Ženy prichádzajú za svojimi manželmi, zamestnancami alebo manažérmi kórejských firiem na Slovensku.

51 ÚHCP P PZ (2004, 2011).

52 ŠÚ SR (2010).

Nezapájajú sa do pracovných aktivít, ostávajú doma s deťmi, resp. sa starajú o domácnosť. V rámci svojho voľného času sa stretávajú a organizujú rôzne charitatívne alebo duchovné aktivity, väčšinou určené pre Kórejcov samotných (Gyarfášová 2010).

Kórejci žijú na Slovensku život uzavretý voči majorite. Táto izolácia je sčasti spôsobená kultúrnymi návykmi, teda snahou pomáhať si medzi sebou a neobracať sa na cudzích, a to aj na úkor neúplných alebo nesprávnych informácií či hrozby negatívneho výsledku. Druhým dôvodom izolácie Kórejcov od Slovákov je ich vysoké pracovné nasadenie a z toho vyplývajúci nedostatok voľného času. Muži trávajú dlhé hodiny v práci, často aj cez víkendy, ženy ostávajú doma a starajú sa o domácnosť a o deti. Ako komunita sa stretávajú v nedeľu na kórejských bohoslužbách a potom spoločne trávajú celý deň. Mimo cirkevných udalostí sa výnimočne stretávajú aj v kórejských reštauráciách, muži hrávajú futbal. Všetko sa však deje v uzavretom kruhu osôb, väčšinou bez prítomnosti Slovákov. Navyše, mnohí za prácou dochádzajú, keďže žijú v inom regióne, ako pracujú. Okrem pracovnej vyťaženia sú prekážkou kontaktu aj jazykové znalosti – ani jeden účastník výskumu neoznačil svoje znalosti slovenčiny za dobré a iba 11 % uviedlo schopnosť dohovoriť sa v jednoduchších situáciách⁵³. Motivácia učiť sa slovenčinu je nízka, keďže svoj pobyt na Slovensku vnímajú ako krátkodobý a slovenčinu považujú za veľmi zložitý jazyk.

To však neznamená, že Kórejci sa o Slovensko nezaujímajú. Z výskumu O. Gyarfášovej (2010) vyplýva, že vďaka kórejským investorom a ich príspevkom na aktivity športového alebo vzdelávacieho charakteru sú badateľné pozitívne zmeny v lokalitách, kde žijú, hoci o spájaní kultúr či spoločných akciách nie je možné hovoriť. Naopak, kórejská pastorka pôsobiaca v Trnave v rámci rozhovoru uviedla, že ľudia z majority o Kórejcoch vedia, keďže prichádzajú na kórejské omše, a oceňujú ich angažovanosť v miestnej komunite.

4.2.7 Migranti z anglofónnych krajín

Migranti z krajín, kde je anglický jazyk materinskou rečou (Spojené štáty americké / USA/, Kanada, Austrália, Nový Zéland a Juhoafrická republika /JAR/), predstavujú skupinu vyznačujúcu sa podobnými skúsenosťami, preto sa im venujeme spoločne. V roku 2010 tvorilo túto skupinu okolo 1 300 osôb, pričom výrazne najviac migrantov bolo z USA (1 027), kanadské občianstvo malo 107 osôb, z Austrálie žilo na Slovensku 89 migrantov, z JAR 62 a z Nového Zélandu 20 osôb. Prevládajú muži (vyše 60 %) a osoby na prechodnom pobyte (cca 65 %). Ich koncentrácia je vzhľadom na pracovné možnosti najmä v Bratislave a okolí.

Túto skupinu možno charakterizovať nasledovne:

- Z prevažnej väčšiny ju tvoria vysokokvalifikovaní migranti, ktorí na Slovensko prichádzajú s cieľom získať prácu relevantnú pre svoju kvalifikáciu, resp. migranti s dostatočnými sociálnym a kultúrnym kapitálom, flexibilitou a finančnými prostriedkami.
- Vysoká mobilita a nezávislosť – v prípade potreby, zmeny situácie, zhoršenia pra-

⁵³ Pomerne veľké problémy sme mali aj pri zabezpečení prekladu materiálov do kórejského jazyka, keď sme sa napokon museli obrátiť na prekladateľa pôsobiaceho v Českej republike.

covných podmienok alebo inej motivácie hľadajú nové pracovné uplatnenie na Slovensku, príp. v inej krajine. Zväčša ide o mladších migrantov bez rodinných záväzkov, prípadne o rodiny vo vysokokvalifikovaných pozíciách a dostatočným zabezpečením pre prípad potreby ďalšej migrácie.

- Znalosť svojich práv a povinností, resp. dôvera v efektívny systém, administratívne procedúry a inštitucionálne zázemie. Toto sa v našom výskume paradoxne ukázalo byť faktorom zraniteľnosti, keď skúsenosti mnohých migrantov z týchto krajín hovoria o zlyhaní formálnych inštitúcií (napr. advokátske kancelárie, ktoré neposkytli správne informácie) či podvodoch a zneužívaní (napr. nesplnené sľuby zo strany zamestnávateľa a nemožnosť efektívne sa brániť právnou cestou).

Slovenský jazyk nie je pre túto skupinu nevyhnutnosťou, skôr vhodným doplnkom a často dobrovoľnou voľbou pri snahe priblížiť sa kultúre obyvateľov Slovenska. Anglofónni migranti majú vytvorené solídne neformálne siete, v rámci ktorých si informácie podávajú medzi sebou, bez formalizovanej kontaktnej osoby či inštitúcie/miesta. Ako komunita komunikujú prostredníctvom sociálnych sietí, kde získavajú aj kontakty na nových ľudí. V hlavnom meste existuje niekoľko podnikov, kde sa ako skupina stretávajú na báze spoločných záujmov a trávenia voľného času. Stretnutia sú otvorené a účasť na nich sa dynamicky mení, tak ako aj samotná komunita. Ďalším zdrojom kontaktov, zázemím a vstupnou bránou do komunity je cirkev poskytujúca služby v anglickom jazyku (napr. Bratislava International Church, rímskokatolícke omše v Kostole sv. Ladislava v Bratislave a ďalšie). Mnohí migranti z týchto krajín majú záujem aktívne sa zapájať do dobrovoľníckych, charitatívnych či občianskych aktivít.

4.2.8 Islamská komunita

Pre migrantov prichádzajúcich z krajín, kde je islam väčšinovým náboženstvom, realizujú na Slovensku aktivity spolky islamskej komunity. Poskytujú pomoc, podporu, sociálne zázemie a orientáciu osobám z rôznych krajín sveta. Ide o jednotlivcov, rodiny aj väčšie skupiny (napríklad študentov) z krajín východnej Európy (Albánsko), Ázie (Turecko, Sýria, Jordánsko, Irán, Irak, Afganistan, Indonézia), pásma Maghrebu (Egypt, Tunisko) a niektorých afrických štátov (Líbya, Somálsko). Odlišnosti v kultúrnom, sociálnom a ekonomickom zázemí jedincov tvoriacich túto komunitu môžu byť výrazné, avšak v hostiteľskej krajine sa stalo tmeliacim prvkom práve náboženstvo.

Podobne ako v ostatných komunitách migrantov, aj v islamskej komunite sú osoby, ktoré poskytli základňu pre príchod nových migrantov. Ide predovšetkým o ľudí, ktorí prišli na Slovensko ešte pred rokom 1989 ako zahraniční študenti zo spriatelenej krajiny. Po ukončení štúdia sa niektorí vrátili do svojej krajiny pôvodu. Tí, ktorí ostali na Slovensku, sa začlenili do spoločnosti a zapojili sa do ekonomickej aktivity krajiny (ide napr. o doktorov v rôznych oblastiach medicíny, odborníkov v technických profesiách a pod.). Iní využili príležitosť a znalosť jazykov a stali sa z nich registrovaní tlmočníci a prekladatelia z arabčiny. Touto činnosťou získavali kontakty na jednotlivých migrantov, pre ktorých boli tiež dôležitým zdrojom informácií o legislatívnych procedúrach a spoločenskom dianí na Slovensku. Neskôr sa z nich stali zakladajúci členovia spolkov združujúcich migrantov z islamských krajín. Práve tieto spolky a ich vedúce osobnosti predstavujú vstupnú bránu nových migrantov do komunity a plnia dôležitú úlohu pri ich integrácii do spoločnosti.

Týmto spôsobom sa na Slovensku vyprofilovali dva spolky združujúce migrantov z islamských krajín, oba pôsobiace v Bratislave. Ich snahou je podpora svojich členov po sociálnej stránke, udržiavanie islamských zvykov, ale aj zblížovanie kultúr, šírenie osvedy a podpora interkultúrneho dialógu, resp. snaha predchádzať kultúrnym a náboženským nedorozumeniam. Existujú aj ďalšie združenia, tie sa však neorientujú na pomoc migrantom, ale zameriavajú sa na kultúru (literatúru a históriu) a pôsobia aj na akademickej pôde.

Skupinu islamských migrantov na Slovensku tvorí približne 2 000 osôb. Najviac zastúpení migranti sú z Líbye (239 osôb), Afganistanu (175 osôb) a Egypta (136 osôb)⁵⁴. Celkový počet príslušníkov tejto skupiny sa však určuje ťažko, keďže niektorí migranti sa zúčastňujú na aktivitách komunity iba výnimočne, iní už získali slovenské občianstvo a ďalší síce majú na Slovensku pobyt, ale veľa času trávajú mimo Slovenska. V tejto komunite je zastúpenie žien a mužov nevyvážené, ženy tvoria iba niečo cez 20 %⁵⁵. V iných oblastiach je islamská komunita rôznorodá, pričom jej heterogénnosť je spôsobená v prvom rade krajinou pôvodu jej členov. Rozdielnosť komunity ďalej determinujú aj faktory ako motivácia príchodu na Slovensko, dĺžka a typ pobytu. Tieto faktory totiž ovplyvňujú ďalšiu činnosť migrantov v hostiteľskej krajine, ako aj mieru ich integrácie do slovenskej spoločnosti.

Vo väčšine prípadov prichádzajú na Slovensko jednotlivci na konkrétny účel a prichádzajúcich rodín z islamských krajín je málo. Pokiaľ ide o nových členov komunit, je medzi nich možné zaradiť napr. zahraničných študentov (skupina 20 študentov z Palestíny alebo 83 študentov zo Saudskej Arábie)⁵⁶, migrantov prichádzajúcich na Slovensko za rodinou (manželia slovenských občanov z Egypta alebo Tuniska). Tieto osoby sú na Slovensku zatiaľ kratšie, väčšina ich sociálnych väzieb je spojená s úzkym okruhom ľudí (rodina alebo študentská skupina), čas trávajú skôr v pre nich bezpečných skupinách, znalosť slovenského jazyka a miera integrácie do spoločnosti je relatívne nízka. Oporu a informácie im poskytuje buď komunita, alebo migranti, ktorí sú na Slovensku už dlhší čas. Okrem nich prichádzajú aj vysokokvalifikovaní jedinci na účel ekonomickej činnosti. Títo migranti majú zväčša ešte lepší sociálny kapitál a silnejšie zázemie v podobe komunity alebo jednotlivcov už dlhšie žijúcich na Slovensku. Časť komunity tvoria aj osoby, ktorých príchod na Slovensko nebol dobrovoľný. Ide o žiadateľov o azyl, osoby, ktoré získali doplnkovú ochranu alebo azyl. Sú to napr. občania Somálska alebo Sudánu; ich pobyt na Slovensku je neistý a môžu byť kedykoľvek vrátení do svojej krajiny pôvodu. Stali sa však súčasťou islamskej komunity, pravidelne navštevujú modlitebne a vyvíjajú snahy o formovanie vlastnej komunity.

Výskum Kríglerovej-Gallovej a Kadlečíkovej (2012) ukázal vysokú mieru sociálneho dištancu slovenského obyvateľstva voči moslimom, obavu pred nárastom ich počtu či principiálne odmietnutie možnosti praktizovať svoju vieru vo vlastných náboženských centrách. Moslimovia vnímajú tieto postoje verejnosti veľmi citlivo. Hoci sa na Slovensku cítia bezpečne a konflikty na verejnosti sú skôr výnimkou, odstup, resp. neporozumenie zo strany majority implicitne ovplyvňuje ich život a spôsobuje im diskomfort v bežných situáciách (napr. slovné konfrontácie žien kvôli hidžabu a pod.).

54 ŠÚ SR (2010).

55 ŠÚ SR (2010).

56 Vlastné zdroje EMN.

4.2.9 Latinská Amerika

Migranti z krajín Strednej a Južnej Ameriky tvoria nevelkú, no rozrastajúcu sa skupinu. Tvorí ju okolo 540 osôb, pričom najväčšie zastúpenie majú občania Brazílie (146 osôb), Mexika (112 osôb) a Kuby (63 osôb). Z ostatných krajín Latinskej Ameriky sa počty migrantov žijúcich na Slovensku pohybujú okolo 30 osôb a menej⁵⁷.

Ide o heterogénnu skupinu, ktorej spoločným znakom je región pôvodu a spoločná materinská reč (španielčina a portugalčina). V ostatných oblastiach sa členovia tejto skupiny líšia, je však možné ich charakterizovať podľa determinantov motivácie pre príchod na Slovensko, činnosti a pôsobenia na Slovensku. Podobne ako v iných komunitách a skupinách migrantov, aj v tejto sú osoby, ktoré na Slovensko prišli ešte pred rokom 1989 (väčšinou ako študenti), založili si rodiny, našli pracovné uplatnenie a rozhodli sa ostať. Išlo o niekoľkých kvalifikovaných jednotlivcov, ktorí sa zorientovali v slovenskom ekonomickom a sociálnom prostredí, väčšina z nich má už slovenské občianstvo a slovenský jazyk ovládajú na vysokej úrovni. Niektorí z nich sa vďaka svojim kultúrnym či spoločenským aktivitám stali opornými bodmi pre novoprichádzajúcich migrantov, zaujímajú sa o udržiavanie zvykov a sviatkov zo svojej krajiny pôvodu, pomáhajú novým migrantom pri integrácii do spoločnosti, rozvíjajú zázemie migrantov z tejto skupiny.

V kategórii nových migrantov sa nachádzajú podskupiny zahraničných študentov, migrantov prichádzajúcich za rodinou a migrantov prichádzajúcich za prácou. Zahraniční študenti z Latinskej Ameriky predstavujú skupinu približne 150 osôb⁵⁸. Počas povinného ročného štúdia slovenského jazyka sa študenti pomerne rýchlo začleňujú do širších spoločenských kruhov, pričom silné zázemie im tvoria starší kolegovia študenti. Migranti prichádzajúci na účel zlúčenia rodiny tvoria nemalú časť tejto skupiny. Ide o osoby, ktoré uzatvorili manželstvo s občanom SR a získali trvalý pobyt na Slovensku. Majú silnú motiváciu naučiť sa slovenský jazyk a zaradiť sa na trh práce. Bez znalosti slovenčiny (niektorí hovoria iba po španielsky) sa cítia pri hľadaní zamestnania izolovaní a znevýhodnení. Oporou im býva rodina a úzky kruh známych na Slovensku, problematickou oblasťou sa stáva komunikácia s inštitúciami. Poslednou skupinou sú migranti prichádzajúci za prácou. Prácu si nachádzajú ešte pred príchodom na Slovensko, často z inej ako rodnej krajiny. Ide o podskupinu s vysokou mobilitou, vysokou kvalifikáciou, dobrou jazykovou vybavenosťou a skúsenosťami zo zahraničia. Ako pri migrantoch z anglofónnych krajín, aj pre týchto migrantov je typické, že zmenou podmienok alebo stratou práce sa zmobilizujú k efektívnemu riešeniu svojej situácie, či je to zmena zamestnávateľa, alebo zmena krajiny pobytu.

Spoločenský život tejto komunity/skupiny je bohatý, v mladej generácii možnosti aktivizácie otvárajú sociálne siete a virtuálny priestor. Spájanie nových migrantov a tých, ktorí na Slovensku žijú už dlhšie, sa realizuje prostredníctvom osláv významných sviatkov alebo zorganizovaním spoločných kultúrno-spoločenských podujatí. Pre niektoré podskupiny migrantov zohráva významnú úlohu aj veľvyslanectvo ich krajiny na Slovensku, ktoré nielen podporuje, ale niekedy aj spoluorganizuje stretnutia migrantov s cieľom zmapovať aktuálnu situáciu či poskytnúť priame informácie a podporu.

57 ŠÚ SR (2010).

58 Vlastné zdroje EMN.

Spolky/združenia migrantov sú rovnako dôležité pre život komunity. Vo veľkej miere sa kultúrno-spoločenské aktivity organizujú spoločne pre celú komunitu. Pravidelné podujatie Dni iberoamerického filmu organizuje združenie Mozaika a spája nielen migrantov, ale otvára komunitu aj pre verejnosť. Niektoré podskupiny migrantov založili vlastné spolky a/alebo centrá (napr. Kubánci, Ekvádorci); snažia sa o udržanie vlastných zvykov, kultúry, nedištancujú sa však od spoločných aktivít migrantov z Latinskej Ameriky.

4.2.10 Africká komunita

ŠÚ SR uvádza, že v roku 2010 žilo na Slovensku 326 osôb z rôznych krajín afrického kontinentu (nezahŕňajúc krajiny severnej Afriky). Ide prevažne o individuálne prichádzajúcich jednotlivcov, pre ktorých sa Slovensko stáva hostiteľskou krajinou, kde môžu študovať alebo pracovať. Ide o relatívne mladú, dynamickú a vzdelanú komunitu s veľkým zastúpením mužských migrantov – až 79,5 %⁵⁹. Najväčší počet migrantov v tejto skupine je z Nigérie (95 osôb) a najsilnejšiu vekovú kategóriu a takmer polovicu migrantov z Afriky tvoria podľa tých istých štatistík osoby vo veku od 25 do 34 rokov.

V rámci pomoci rozvojovým krajinám sa môže niekoľko desiatok študentov ročne uchádzať o štipendiá vlády SR pre zahraničných študentov⁶⁰. V roku 2011 študovalo na Slovensku 39 osôb z krajín afrického kontinentu⁶¹.

Po ukončení štúdia na Slovensku často ostávajú žiť, uplatnia sa na trhu práce vo svojej profesii. Ich snaha o integráciu a zapájanie sa do spoločnosti je úspešná, no je tu prítomná aj potreba udržiavať kontakty so svojimi krajanmi, pestovať si tradície a nestraťiť svoju pôvodnú identitu. Na základe toho sa sformovala a časom aj sformalizovala komunita. Jej zakladateľmi boli práve zahraniční študenti, ktorí ukončili štúdium pred mnohými rokmi a časom získali slovenské občianstvo. Novými členmi sa postupne stali okrem zahraničných študentov aj migranti prichádzajúci na účel zamestnania a na účel zlúčenia rodiny. Africká komunita mala ako prvá otvorené vlastné vzdelávacie a informačné centrum, jej členovia bývali pozývaní na oslavy rôznych sviatkov či oslavy dňa Africkej únie. Centrum a jeho činnosť sa výrazne sústreďovali okolo jednej osoby (podobne to býva aj v iných komunitách). Ukončenie jednorazového projektu a diskontinuita finančných zdrojov viedli po niekoľkých mesiacoch k zatvoreniu tohto centra. V súčasnosti sú aktivity africkej komunity obmedzené na športové aktivity a niekoľko spoločenských podujatí ročne. Do aktivít tejto skupiny sa aktívne zapájajú aj migranti žiadajúci o azyl a osoby, ktorým bola poskytnutá doplnková ochrana.

4.2.11 Ostatné komunity

Do nášho výskumu sa zapojili aj migranti z ostatných krajín pôvodu. Z dôvodov ako veľkosť komunity alebo nedostatok informácií či vybudovaných kontaktov nebolo možné venovať všetkým migrantským komunitám rovnaký priestor. Situácia niektorých z týchto skupín je však pre otázky nášho výskumu obzvlášť dôležitá, preto považujeme za dôležité krátko ich predstaviť.

59 ŠÚ SR (2010).

60 Drozd et al. (2012).

61 Vlastné zdroje EMN.

India

Podľa medzivládnej dohody mohli od roku 1979 prichádzať do Československa Indovia na výmenné študijné pobyty. Prišiel ich však obmedzený počet a po ukončení štúdia sa vracali do vlasti. Výnimku tvorila skupina 12 Indov, ktorí prišli v rokoch 1985 a 1986. Po ukončení štúdia sa na Slovensku usadili, pričom dnes majú všetci slovenské občianstvo (Bučko 2012). Niektorí z nich dodnes prevádzkujú reštaurácie alebo majú vlastné podnikanie. Po roku 1990 sa otvorili možnosti pre podnikateľov a študentov samoplatcov, pričom od roku 1995 zaznamenávame kontinuálny nárast občanov Indie prichádzajúcich na Slovensko. V roku 2011 malo na Slovensku pobyt spolu 213 Indov, pričom takmer 50 % z nich získalo prechodný pobyt na účel zamestnania. Uplatnenie nachádzajú zväčša v profesijných oblastiach ako je gastronómia, informačné technológie a masérské služby. Iba 20 % osôb v tejto skupine sú ženy. Kontaktnými bodmi pre Indov na Slovensku sú predovšetkým dlhodobou usadení migranti, ktorí majú dobrú znalosť slovenčiny a miestnych reálií. Od roku 2004 dramaticky poklesol podľa informantov z komunity počet nelegálne prichádzajúcich migrantov z Indie (Bučko 2012).

Thajsko

Kým v roku 2004 malo na Slovensku pobyt 18 občanov Thajska, v roku 2011 ich počet narástol na 164. Nárast počtu Thajčanov na Slovensku spôsobil najmä rozmach masérskych salónov ponúkajúcich tradičnú thajskú masáž. S týmto súvisí aj ďalšia charakteristika thajskej komunity – vysoký, až 90 % podiel žien. Ide o relatívne novú skupinu migrantov, ktorá býva kvôli nedostatočnej jazykovej vybavenosti a znalosti kultúry izolovaná. Aj tu však postupne rastie potreba vzájomne sa organizovať, sláviť sviatky svojej krajiny či vymieňať si informácie.

Afganistan

Afganská komunita na Slovensku sa formuje už niekoľko rokov. Nepatrí k veľkým komunitám, avšak vďaka svojej aktivite a rôznorodosti svojich členov je zaujímavá pre verejnosť aj z pohľadu výskumu. Jednu časť komunity tvoria osoby, ktoré prišli na Slovensko ešte pred rokom 1989 ako zahraniční študenti. Tí, ktorí po ukončení štúdia aj po roku 1989 ostali, vytvorili základ afganskej komunity a založili formálne spolky. Dnes už majú slovenské občianstvo, stále sa však snažia dodržiavať zvyky svojej krajiny a prostredníctvom spoločenských akcií prezentovať majorite svoju kultúru. Tieto osoby majú aj akúsi neformálnu databázu kontaktov a široké penzum informácií dôležitých pre pobyt Afgancov na Slovensku. Ďalšiu časť komunity, približne 165 osôb⁶², tvoria migranti, ktorí majú na Slovensku udelený pobyt. V tejto komunite výrazne prevládajú muži, ženy tvoria iba 10 %⁶³. Ku komunite patria aj osoby s udelenou doplnkovou ochranou. Afganci na Slovensku, ak im to podmienky pobytu dovoľia, sa snažia zamestnať a byť finančne nezávislí. V rámci komunity majú dobré vzťahy, novoprichádzajúci migranti sa obracajú so žiadosťou o pomoc a informácie na tých, ktorí na Slovensku žijú dlhšie.

62 ÚHCP P PZ (2011).

63 ŠÚ SR (2010).

4.3 Zhrnutie

Migrantov na Slovensku charakterizuje predovšetkým veľká heterogénnosť, a to nielen naprieč jednotlivými skupinami migrantov podľa krajín či regiónov pôvodu, ale výrazne aj v rámci nich. Rôznorodosť skúseností či miery integrácie konkrétnych migrantov je čiastočne ovplyvnená krajinou pôvodu, ale aj špecifikami ich pobytu na Slovensku – trvanie pobytu, typ a účel pobytu a miera jeho stability, typ ekonomickej či inej aktivity, ktorú daný pobyt umožňuje a pod. – a širšími sociálnymi charakteristikami, ako sú vek, vzdelanie, rodinný stav, postavenie a miera kontaktov s majoritou i širšou skupinou svojich krajanov a pod. Každý z týchto faktorov môže osobitne či v kombinácii zvyšovať mieru zraniteľnosti alebo naopak reziliencie migrantov voči násiliu a zneužívaniu⁶⁴.

Medzi základné spoločné charakteristiky migrantov na Slovensku patrí podľa zistení nášho výskumu motivácia príchodu migrantov na Slovensko, ktorou sú predovšetkým pracovné a ekonomické príležitosti. Až 70 % migrantov uviedlo, že na Slovensku pracovali alebo pracujú. S týmto zistením korešponduje aj základná demografia migrantskej populácie – väčšina migrantov je v produktívnom veku, prevažujú muži. Väčšina migrantov je tak sebestačná a generuje na Slovensku daňové príjmy, mnohí navyše vytvárajú pracovné a podnikateľské príležitosti.

Spoločnou charakteristikou, ktorá taktiež ide naprieč mnohými skupinami migrantov na Slovensku, je vysoká úroveň dosiahnutého vzdelania, cca 38 % respondentov nášho výskumu uvádza stredoškolské vzdelanie a až 52 % vysokoškolské (v oboch kategóriách približne rovnako mužov a žien). Hoci uvedené dáta môžu byť potenciálne ovplyvnené našou konkrétnou výskumnou vzorkou, údaje majú silnú indikatívnu hodnotu⁶⁵. Na druhej strane, z rozhovorov, ktoré sme uskutočnili, vyplýva, že mnoho migrantov pracuje oproti dosiahnutému vzdelaniu na nižšie kvalifikovaných pozíciách. Mnohí sa pri hľadaní práce spoliehajú na neformálne kontakty, príp. prichádzajú na základe rodinných väzieb, ktoré môžu pôsobiť na jednej strane ako zdroj podpory, na druhej strane však aj ako faktor závislosti a zraniteľnosti.

Ďalej z našich zistení vyplýva, že mnohí migranti vnímajú svoje pôsobenie na Slovensku ako dočasné, veľa z nich sa plánuje vrátiť domov po tom, ako zarobia peniaze pre seba alebo svoju rodinu, resp. odísť do iných krajín podľa ekonomických príležitostí.

Dôležitým zdrojom podpory migrantov v cieľových krajinách sú diaspóry migrantov. Na Slovensku sú spolky diaspóry pomerne málo organizované. Formálne organizácie jednotlivých národností migrantov sú skôr organizáciami tradičných menšín, ktoré sa zaoberajú predovšetkým kultúrno-spoločenskými aktivitami, nie sú však zdrojom podpory pre nových migrantov alebo organizáciami oficiálne reprezentujúcimi danú komunitu na verejnosti, v obchodnom styku a pod. Na druhej strane však medzi migrantmi existujú neformálne siete pomoci, ktoré sú založené na silných vnútrokomunitných vzťahoch a snahe o sebestačnosť, alebo vychádzajúce od jednotlivcov, ale aj závislé od ich aktivity. Tieto však môžu predstavovať aj rizikový faktor a podieľať sa na samotnom zneužívaní migrantov⁶⁶. Formalizované služby vychádzajúce od migrantov k migrantom na Slovensku dlhodobo chýbajú.

⁶⁴ Viac v kapitole 5 a 7.

⁶⁵ Naše zistenia zároveň korešpondujú so závermi predchádzajúcich relevantných výskumov, pozri napr. Domonkos *et al.* (2010) alebo Filadelfiová *et al.* (2011).

⁶⁶ Pozri kapitoly 5 a 6.

5 SKÚSENOSTI MIGRANTOV S NÁSILÍM – VNÍMANIE, VÄZBY A OPORA

- Migranti sú vo všeobecnosti osobitne zraniteľnou skupinou vo vzťahu k viacerým formám násillia.
- Približne dve tretiny všetkých migrantov sa na Slovensku cítia bezpečne. V prípade migrantov z východnej a juhovýchodnej Ázie je to však menej ako polovica.
- 56 % migrantov uvádza, že sa na Slovensku cítia úplne alebo čiastočne akceptovaní. V ázijskej komunite je to však iba 32 %.
- Iba 46 % migrantov si myslí, že má rovnaké práva ako slovenskí občania a 38 % si myslí, že má rovnaké príležitosti.
- Za najvýznamnejšie faktory znevýhodnenia považujú migranti svoju krajinu pôvodu, typ pobytu, jazykové schopnosti a náboženstvo.
- Migranti vrátane obetí násillia majú málo kontaktov s formálnymi inštitúciami. Kľúčové sú neformálne zdroje pomoci v rámci komúnit, ktoré však nie vždy postačujú, ba dokonca môžu znásobovať riziko.
- Migranti často uvádzajú nespokojnosť s pomocou či službami, ktoré od formálnych inštitúcií dostávajú v prípade, že sa na ne obrátia o pomoc, pričom najviac negatívnych skúseností uvádzali v súvislosti s cudzineckou políciou.

5.1 Úvod

Migranti vo všeobecnosti predstavujú skupinu, u ktorej sa dá v porovnaní s majoritou predpokladať široká škála znevýhodnenia a zraniteľnosti. Nadväzujúc na relevantnú literatúru, znevýhodnenie vychádza najmä z nasledujúcich faktorov:

- Samotná migrácia je často *krokom k riešeniu zraniteľnosti a znevýhodnenia*, v mieste pôvodu či globálne (Brainard *et al.* 2009; Raleigh 2011). Veľká časť migrantov sa stáva migrantmi práve kvôli svojmu znevýhodneniu.
- Časť migrantov môže byť limitovaná *kultúrnymi faktormi*. Toto zahŕňa absentujúci kultúrny kapitál (jazykové znalosti, kultúrnu orientáciu) (Erel 2010), ale aj nedostatok akceptácie zo strany majoritnej spoločnosti (Manevska a Achterberg 2011). Migranti sa stávajú zraniteľní nielen z dôvodu absencie zdrojov, ale i zna-

losti o nich, rizika prekročenia kultúrnych noriem a následných konzekvencií, ako aj vylúčenia zo strany majoritnej spoločnosti.

- Väčšine migrantov po príchode do nového prostredia chýba *sociálny kapitál*, ktorý mali v mieste pôvodu a ktorý za normálnych okolností slúži ako prostriedok posilnenia a reziliencie⁶⁷ (Cheong *et al.* 2007). U niektorých migrantov môžu tento problém čiastočne riešiť väzby na komunitné prostredie migrantov (diaspóry), sociálne prostredie kľúčových kontaktov medzi majoritou (napr. partneri, kolegovia) alebo aktívnou inštitucionálnou intervenciou. Pre mnohých však zohráva sociálna izolácia zásadnú rolu pri vystavení riziku.
- Problémom pre migrantov môžu byť formálne *práva a príležitosti*, ktoré im garantuje ich *právny a politický štatút* (Bloemraad *et al.* 2008). Obmedzenia práva na pobyt alebo zamestnanie sa, neúplný prístup k sociálnym službám či obmedzenie pohybu a možnosti bývania patria k hlavným faktorom, ktoré migrantov voči majoritnej spoločnosti znevýhodňujú.
- Veľká časť migrantov zažíva taktiež *ekonomický hendikep*, ktorý vyplýva z ich pôvodnej ekonomickej situácie alebo jej zmeny, či je dôsledkom vysokých výdavkov spojených s presunom do hostiteľskej krajiny.

Najviac ohrozenou skupinou sú migranti, u ktorých sa tieto faktory *kombinujú*, prípadne niektoré sú obzvlášť *výrazné*.

Pri násilí a zneužívaní vo vzťahu k migrantom vieme identifikovať formy a oblasti, ktoré sú špecifické pre túto skupinu, ako aj také, ktoré sa bežne vyskytujú aj pri „nemigrantoch“. Aj v tomto druhom prípade však faktor migrácie môže spôsobiť, že vzťahy medzi rizikom a samotným javom, či medzi obeťou a páchatelom sú pri migrantoch špecifické a vyžadujú si zvláštne porozumenie. Na základe štúdia a analýzy výskumnej a koncepcnej literatúry o násilí a migrácii sme definovali nasledujúcich šesť hlavných oblastí násilia na migrantoch:

- násilie a konflikt z nenávisťi, resp. z primárneho dôvodu odlišnosti (McClintock 2005; Human Rights First 2008);
- násilie na pracovisku a nútená, exploitatívna či riziková a závislá⁶⁸ práca (Anderson a Rogaly 2005; Skrivankova 2010; Waite *et al.* 2013);
- obchodovanie s ľuďmi súvisiace s procesom migrácie (IOM 2009a; UNODC 2012);
- skryté násilie, násilie v domácnosti a súkromnom priestore (IOM 2009b; McGrath 2013);
- symbolické násilie (Bryan 2009; Moukarbel 2009);
- inštitucionálne násilie (Jácome 2008; Alvarado and Massey 2010; Barbeiro and Spini 2011).

67 Reziliencia (odolnosť) „zvyšuje schopnosť osoby alebo systému úspešne zvládvať náročné životné situácie za prítomnosti závažných rizík“ (Rutter 1985).

68 Koncept „precarious work“ (Kalleberg 2009) v angličtine označuje typ práce charakterizovaný nízkou mzdou, chýbajúcou ochranou či garanciou pracovných podmienok, flexibilným a obmedzeným časom určeným zamestnávateľom, absenciou sociálnych benefítov a podporných zamestnaneckých sietí (napr. absencia odborov). Spája sa obzvlášť s pracovnými podmienkami migrantov (McDowell *et al.* 2009; Anderson 2010; Waite *et al.* 2013), ale aj s feminizáciou (Kim *et al.* 2008; Vosko *et al.* 2009; Young 2010). „Závislá“ práca je predmetom kritiky a snáh o lepšiu kontrolu a reguláciu napr. zo strany Medzinárodnej organizácie pre prácu (ILO 2012).

V našej štúdií sa osobitne venujeme prvým štyrom oblastiam násilia – teda násiliu z ne-návisti, exploitatívnej a nútenej práci a obchodovaniu s ľuďmi (v rámci jednej kapitoly) a násiliu v domácnosti, keďže porozumieť symbolickému a inštitucionálnemu násiliu je efektívnejšie v kontexte ich previazanosti s ostatnými. Ako ukážeme, ani o prvých štyroch oblastiach nie je možné uvažovať izolovane a vzťahy medzi nimi sú v niektorých prípadoch kľúčové pre pochopenie príčin a dôsledkov násilia.

Pre úplné pochopenie problémov násilia a zneužívania migrantov je potrebné vyhnúť sa generalizácii problému v zmysle dichotómie migranti = obeť/majorita = páchatelia. Ako ukazuje náš výskum, ale aj ďalšie štúdie zo zahraničia (Lalani a Metcalf 2012; Scott *et al.* 2012) veľa násilia či zneužívania sa deje v rámci samotných komunít migrantov a pri niektorých oblastiach násilia (najmä pracovné násilie a zneužívanie, obchodovanie s ľuďmi) je najčastejším javom spolupráca rôznych aktérov spomedzi migrantov a osôb z cieľovej krajiny. Aj s ohľadom na to je preto naším cieľom sústrediť sa na štruktúrne vzťahy a mechanizmy, ktoré akty násilia spôsobujú, a to predovšetkým:

- faktory rizika a zraniteľnosti (strana obeť);
- faktory umožňujúce násilné konanie (strana páchatela);
- faktory vzťahu medzi obeťou a páchatelom – priestor a podmienky, ktoré medzi nimi vytvárajú kontakt a prepájajú zraniteľnosť obeť a kapacitu páchatela.

Zásadným argumentom pri štúdií migrácie a násilia je kľúčová rola verejných a formálnych inštitúcií, teda fakt, že násilie na migrantoch nie je iba záležitosťou vzťahu medzi migrantmi a (individuálnymi, neformálnymi) páchatelmi. Migrácia sa nedeje vo vákuu, ale v komplexných právnych, politických či inštitucionálnych vzťahoch prispievajúcich či priamo formujúcich podmienky, v ktorých vznikajú tri typy faktorov uvedené vyššie. Formálne inštitúcie tak:

- nesú minimálne čiastočnú zodpovednosť za vytvorenie situácie, v ktorej k násiliu a zneužívaniu migrantov môže dôjsť;
- disponujú najväčšou kapacitou na aktívnu intervenciu v oblasti prevencie, potlačania a naprávania dôsledkov násilia a zneužívania migrantov.

Pred analýzou samotných skúseností s konkrétnymi formami násilia sa v nasledujúcich troch podkapitolách zaoberáme tým, ako migranti vôbec vnímajú problematiku násilia, ako preniká do ich každodenného života a ako súvisí s ich sociálnymi väzbami, pocitom akceptácie a rámcom hosťovskej krajiny.

5.2 Vnímanie násilia

V záujme lepšej interpretácie každodenných skúseností migrantov a ich špecifického kultúrneho rámca bolo pre výskum dôležité porozumieť tomu, ako vnímajú násilie samotní migranti, a to bez toho, aby sme sami tento pojem vopred definovali. S ohľadom na to sme do dotazníka zaradili dve pocity otázky („Ako bezpečne sa cítite na Slovensku?“ a „Je násilie problémom vo vašom živote?“) a dve týkajúce sa skúseností („Spáchal na vás na Slovensku niekto nejaké násilie?“ a „Ako často sa cítite byť na Slovensku ohrození alebo v nebezpečenstve?“). Základný prehľad odpovedí na tieto štyri otázky v rámci celkovej vzorky respondentov a štyroch väčších skupín uvádzame v tabuľke 5.1.

Tabuľka 5.1 Vnímanie násilia a pocit bezpečia zo strany migrantov na Slovensku

	Ako bezpečne sa cítite na Slovensku? („bezpečne“ alebo „veľmi bezpečne“)	Je násilie problémom vo vašom živote? („problémom“ alebo „vážnym problémom“)	Spáchal na vás na Slovensku niekto nejaké násilie?“ („áno“)	Ako často sa cítite byť na Slovensku ohrození alebo v nebezpečenstve? („často“ alebo „veľmi často“)
Celkovo migranti (%)	67	14	14	8
Migranti z krajín východnej a juhovýchodnej Európy (%)	77	11	9	9
Migranti z krajín východnej a juhovýchodnej Ázie (%)	46	27	11	4
Migranti z moslimských krajín (%)	57	13	23	9
Migranti z afrických krajín (%)	64	10	32	9

Zdroj: Vlastný výskum.

Údaje v tabuľke indikujú nezanedbateľné rozdiely – napr. nižší pocit bezpečia u migrantov z ázijských krajín, vyšší u tých z európskych; vyššie vnímanie násilia ako problému u migrantov z ázijských krajín; vyššia skúsenosť s násilím u migrantov z moslimských a afrických krajín; nižšia miera skúsenosti s akútnym strachom u migrantov z ázijských krajín – ktorú je ďalej možné sledovať až na úrovni konkrétnych krajín pôvodu, hoci s nižšou mierou štatistickej spoľahlivosti (napr. výrazne najnižší pocit bezpečia u respondentov z Číny (29 %), omnoho vyššie vnímanie násilia ako problému špecificky u migrantov z Číny, Thajska a J. Kórey (cca 40 %) oproti vietnamským migrantom (iba 16 %), minimálne skúsenosti s násilím u migrantov z J. Kórey (iba 7 %) či pomerne častý pocit ohrozenia u migrantov z Ruska (19 %) a Ukrajiny (11 %).

Podobné odlišnosti nájdeme aj medzi skúsenosťami migrantov s rôznymi typmi pobytu (významne nižší pocit bezpečia a vyššie vnímanie násilia ako problému, miera skúsenosti s násilím a akútnym pocitom ohrozenia u migrantov na tolerovanom pobyte), naopak iba minimálne rozdiely existujú vzhľadom na pohlavie a dajú sa vysvetliť skôr

podľa krajín pôvodu. Údaje z dotazníkov spolu s kvalitatívnymi zisteniami však ponúkajú aj ďalšie závery týkajúce sa vnímania násillia zo strany migrantov.

Najčastejšou reakciou účastníkov rozhovorov bolo, že násillie na Slovensku nepredstavuje pre migrantov problém. Pri väčšine rozhovorov však nasledovala minimálne jedna z nasledujúcich kontextualizácií:

- Príklad ázijských komunit ilustruje, že *pocit bezpečia sa nemusí odvíjať od skutočných skúseností s násillím a malé skúsenosti s násillím sú predovšetkým výsledkom preventívnych stratégií*, nie absencie ohrozenia. Každodenné stratégie migrantov z východoázijských krajín, najmä z Číny, Thajska a J. Kórey sa zakladajú na dôslednom vyhýbaní sa potenciálne nebezpečným situáciám (ilustráciou môže byť vyššie uvedený príklad migrantov z J. Kórey, z ktorých 40 % uvádza násillie na Slovensku ako problém, pričom iba 7 % s ním má akékoľvek skúsenosti). Napriek odlišnej sociálnej a ekonomickej situácii v týchto komunitách sme sa stretli s veľmi podobnými praktikami – bývanie buďto spoločné (vo väčších domoch), alebo roztrúsené, ale v bezpečných priestoroch (paneláky so zabezpečeným vchodom, rôzne budovy, ale v jednej lokalite), vyhýbanie sa verejnej doprave a preprava taxíkmi alebo vlastnými vozidlami, resp. presun vo dvojiciach alebo väčších skupinách, vyhýbanie sa verejným priestorom po zotmení, resp. vôbec priestorom, ktoré sú neznáme alebo považované za nebezpečné. Migranti z východoázijských krajín tlmočili svoje obavy o bezpečnosť, posilnené často i skúsenosťami ich známych, či nedostatočnou znalosťou slovenčiny a tak neschopnosťou vyriešiť prípadné konflikty. Medzi preventívne stratégie patrí napr. aj snaha podplatiť učiteľov v školách, ktoré navštevujú ich deti (napr. obedmi, darmi), aby títo ochránili ich deti pred šikanovaním, prípadne vzdelávanie detí v súkromných inštitúciách alebo v rámci komunity. *Vnímanie a predstavy rizika súvisiaceho s násillím* tak napriek *nízkym skutočným skúsenosťami s násillím* negatívne ovplyvňujú každodenné životy týchto migrantov. Takéto stratégie sa zároveň nevyskytujú iba v ázijských komunitách, v inej podobe využívajú taktiky prevencie napríklad východoeurópske skupiny, predovšetkým mnohí migranti z Ukrajiny, Ruska či Bieloruska. Ich cieľom je zvládnuť slovenský jazyk vrátane gramatiky a prízvuku tak, aby nebolo rozpoznateľné, že sú cudzincami: slovami respondentov „aby nevyčnievali“. Ako argumentujeme v podkapitole 4.3, toto vnímanie ďalej úzko súvisí s pocitom akceptácie.

„Keď som sa v 90. rokoch presťahovala s rodinou na Slovensko, ako dieťa som bola obeťou slovných útokov od ostatných detí zo školy a z okolia. Smiali sa na mojom pôvode a útočili na mňa. Ani som nevedela, o koho ide, a oni na mňa kričali, že som cudzinka atď. Musím ale povedať, že čím som bola staršia, tým to bolo jednoduchšie – na strednej či vysokej škole na mňa nikto neútočil. Asi šlo o šikanu v detstve. Avšak aj teraz sú situácie, keď si dva krát premyslím, či budem hovoriť materinským jazykom na verejnosti.“

Žena, Ukrajina, 25-29 rokov

- *Vnímanie násilia je skreslené tým, ako migranti porovnávajú svoje skúsenosti na Slovensku s krajinou pôvodu. Z tabuľky vyššie vidíme pomerne vysokú mieru skúsenosti s násilím u migrantov z moslimských a afrických krajín, ako aj pomerne nízky pocit bezpečia, napriek tomu pozorujeme i pomerne nízku mieru vnímania násilia ako problému. V rámci kvalitatívnych rozhovorov pomerne mnoho migrantov napriek konfliktom či skúsenostiam s násilím na Slovensku označilo Slovensko za bezpečnú krajinu, keďže ich pocit bezpečia sa v porovnaní s krajinou pôvodu zvýšil. Príklady môžu zahŕňať migrantov, ktorí v krajine pôvodu zažili vojnový či občiansky konflikt alebo prenasledovanie vrátane útokov kvôli svojej etnicite (takéto skúsenosti sme zaznamenali napr. u ázijských migrantov, ktorí pred príchodom na Slovensko žili z rôznych dôvodov v Rusku), ale aj migrantov prichádzajúcich z krajín s vysokým výskytom kriminality, napr. Juhoafrickej republiky. Veľká časť respondentov tak skúsenosti s násilím na Slovensku charakterizovala tak, že jeho výskyt pripustili, avšak zároveň relativizovali s tým, že v porovnaní s inými krajinami nejde o výnimočnú situáciu. Takáto charakteristika zaznievala najmä od východoeurópskych migrantov, naopak nepoužívali ju východoázijskí migranti. Je preto dôležité upozorniť na to, že kultúrna citlivosť voči násiliu a vnímanie násilia ako problému môže u migrantov reflektovať ich skutočné skúsenosti s násilím v inej miere, ako je to v prípade majoritnej spoločnosti, takže mnohí migranti nevnímajú ako problém takú mieru násilia, ktorá by bola pre občanov Slovenska neúnosná.*
- *V niektorých kvalitatívnych rozhovoroch zaznievala snaha migrantov banalizovať príčiny násilia, s ktorými sa stretli, resp. odmietnutie priradenia viny násilníkom. Okrem psychologického aspektu odmietnutia identity obete sme v rámci týchto rozhovorov pozorovali aj kultúrny aspekt, keď zvlášť dlhodobí migranti iniciatívne interpretovali skúsenosti svojich známych s násilím a konfliktom tak, že zdôrazňovali ich vlastnú vinu na vyprovokovaní týchto konfliktov (napr. migranti z Latinskej Ameriky), prípadne migranti zdôrazňovali, že sa nechcú, resp. nemajú právo „sťažovať“, keďže cítia voči Slovensku vďačnosť, prípadne lebo „ponosovanie sa“ nie je súčasťou ich kultúry (napr. migranti z Ruska a Thajska) ⁶⁹.*

„Neviem, či sa to dá považovať za násilie, skôr slovné útoky voči mne a manželovi kvôli vierovyznaniu, ale aj kvôli tomu, že som cudzinka. Niektorí to dajú veľmi pocítiť, skôr tak citovo, narážkami, ale niekedy aj priamymi urážkami. Fyzicky ma zatiaľ nikto nenapadol, ale priznám sa, mám z toho veľký strach, odkedy aj nosím islamskú šatku... Raz už som ju musela dať dole, lebo som sa nevedela zamestnať. Teraz je to už skoro rok, odkedy ju zasa nosím a veľmi pociťujem tie škaredé pohľady a reakcie. Ale musím aj pochváliť, niektorí ľudia sú veľmi chápvaví a ohľaduplní. Berú ma úplne normálne, len nie je ich veľa, bohužiaľ!“

Žena, Ukrajina, 35-39 rokov

⁶⁹ Podobne aj prieskum IVO o situácii pracovných migrantov na Slovensku (Filadelfiová et al. 2011) skonštatoval prekvapivo vysokú mieru spokojnosti pracovných migrantov so svojou prácou v kontraste so zisteniami výskumu napr. o nemožnosti uplatnenia kvalifikácie a i.

- Ako ukáže analýza v nasledujúcich podkapitolách, miera skúsenosti s násilím uvádzaná pri všeobecných otázkach je výrazne nižšia ako skúsenosti s konkrétnymi javmi násilia (nehovoriac o zneužívaní). Z tohto dôvodu môžeme konštatovať, že pojem násilia nie je pre porozumenie skúsenostiam migrantov a pre zlepšenie súčasného stavu v oblasti ochrany a prevencie prínosný a je potrebné uvažovať o konkrétnějších konceptoch.

5.3 Vnímanie akceptácie

Pre migrantov majú sociálne a kultúrne väzby a pocit akceptácie a spolupatričnosti zásadný význam pre pocit bezpečia a predchádzanie ohrozeniu a pre duševné zdravie ako také (Bhugra 2004; Bhugra a Becker 2005). V predchádzajúcej časti sme ilustrovali, ako pocity odmietnutia či neprijatia zo strany spoločnosti vedú migrantov k uplatňovaniu preventívnych stratégií či potláčaniu svojej identity. V tejto časti sa preto usilujeme opísať vnímanie symbolického a štrukturálneho násilia⁷⁰ voči migrantom (vrátane prejavov odmietnutia či znevažovania) na Slovensku. Časť 5.4 potom mapuje kľúčové sociálne väzby, ktoré migranti využívajú v rámci každodenných životných stratégií.

Ako ukazuje tabuľka 5.2, existujú veľké rozdiely v tom, ako akceptovaní sa cítia migranti z dvoch najväčších skupín. Kým medzi migrantmi z východo- a juhoeurópskych krajín vyjadrilo pocit úplnej alebo čiastočnej akceptácie 65,7 % respondentov, u migrantov z južnej a juhovýchodnej Ázie to bolo iba 31,5 %. Medzi ázijskými migrantmi bolo vnímanie v rámci jednotlivých krajín podobné, keď pocit úplnej alebo čiastočnej akceptácie vyjadrilo približne 30 % vo všetkých skupinách migrantov. Medzi najväčšími skupinami (Vietnam, Čína a J. Kórea) bol pocit akceptácie najvyšší u vietnamských migrantov, kde pocit úplnej akceptácie vyjadrilo 23,2 % a čiastočnej 8,7 %. Naopak iba 3,9 % kórejských migrantov vyjadrilo pocit úplnej a 24,5 % čiastočnej akceptácie. Medzi európskymi skupinami bol pocit akceptácie vyšší u ruských a najmä srbských migrantov (v oboch skupinách približne polovica respondentov vyjadrila pocit úplnej akceptácie a ďalších približne 20 % pocit čiastočnej), zatiaľ čo medzi ukrajinskými migrantmi vyjadrilo pocit úplnej i čiastočnej akceptácie iba po 30 %. Z väčších skupín bol pocit odmietnutia najvýraznejší u migrantov z J. Kórey, kde približne 20,6 % vyjadrilo pocit úplného a 15,4 % čiastočného neprijatia. U migrantov z ostatných krajín bol pocit akceptácie rôzny, ale pohyboval sa medzi týmito dvoma hranicami.

“Je rozdiel medzi ‘žiť tu’ a ‘byť tu na návšteve’. Najprv sú ku vám milí. Majú vás radi až do momentu, keď sa stanete reálnymi.”

Žena, USA, 25-29 rokov

“Prvou emóciou je väčšinou zvedavosť, ale často sa to zmení na strach... Stredná cesta neexistuje, nemôžem byť vnímaný ako ‘normálny’.”

Muž, Mexiko, 18-25 rokov

⁷⁰ Zaoberáme sa tým, ako migranti vnímajú na jednej strane rutinné formy a praktiky socio-kultúrnej nadradenosti a útlaku (Bourdieu 1989), a na druhej strane existenciu útlaku či poškodzovania skrz spoločenské štruktúry (Gatlung 1969).

Tabuľka 5.2 Vnímanie akceptácie zo strany migrantov na Slovensku

Ako akceptovaný/á sa cítite na Slovensku? (v %)					
	1 úplne akceptovaný/á	2	3	4	5 vôbec nie
Celkovo	30,2	26,2	28,0	8,9	6,8
V a JV Európa	39,7	25,7	22,2	8,0	4,3
V a JV Ázia	15,7	15,8	39,9	12,7	15,9

Zdroj: Vlastný výskum.

Ďalšie dve otázky smerujúce k porozumeniu toho, ako migranti vnímajú svoje prijatie na Slovensku, sa týkali práv a príležitostí a toho, ako ich vnímajú v porovnaní s občanmi Slovenska. Pri týchto otázkach sme nezaznamenali výraznejšie rozdiely medzi migrantmi z východoázijských a východoeurópskych krajín, naopak nižšiu mieru pocitu rovnosti práv aj príležitostí uviedli migranti z moslimských krajín. V rámci jednotlivých krajín s početnejším zastúpením migrantov uvádzajú najnižšiu mieru pocitu rovnosti práv a príležitostí migranti z Ruska (napriek inak vysoko deklarovanej miere pocitu akceptácie) a Číny, naopak najvyššiu mieru indikovali migranti z Thajska a Srbska.

Tabuľka 5.3 Vnímanie rovnosti práv a príležitostí zo strany migrantov na Slovensku

Máte pocit, že v porovnaní so slovenskými občanmi máte rovnaké... (v %)		
	...práva?	...príležitosti?
Áno	46,0	37,6
Nie	54,0	62,4

Zdroj: Vlastný výskum.

Pri otázke na faktory, ktoré podľa migrantov zapríčiňujú ich znevýhodnenie, sa najčastejšie spomínali krajina pôvodu, legálny štatút a jazykové schopnosti. Aspoň jeden z týchto troch uviedlo 49,9 % všetkých migrantov a až 81,1 % tých migrantov, ktorí uviedli aspoň jeden faktor znevýhodnenia (čo bolo 61 % zo všetkých migrantov).

Tabuľka 5.4 Vnímanie faktorov znevýhodnenia zo strany migrantov na Slovensku

Ktorú z nasledujúcich črt považujete za faktor svojho znevýhodnenia na Slovensku?		
	% zo všetkých migrantov	% z migrantov, ktorí uviedli aspoň jeden faktor
Krajina pôvodu	30,0	48,8
Typ pobytu na Slovensku	25,4	41,4
Jazykové schopnosti	24,4	39,7
Etnicita	14,8	24,1
Ekonomická situácia	9,5	15,4
Vzdelanie	9,3	15,1
Pracovné skúsenosti	9,2	15,0
Vek	8,0	13,1
Náboženstvo	7,1	11,6
Konkrétne miesto bydliska	3,4	5,5
Rodinný stav alebo situácia	3,0	4,9
Pohlavie	2,9	4,7
Zdravotný stav	2,0	3,2

Zdroj: Vlastný výskum.

Porozumieť týmto údajom môžeme lepšie prostredníctvom pohľadu na konkrétne skupiny migrantov a kľúčové faktory, ktoré uvádzajú:

- Až 74 % migrantov z Ukrajiny uviedlo aspoň jeden faktor znevýhodnenia. Medzi nimi prevládali krajina pôvodu (60 % odpovedí), typ pobytu (37 %), vzdelanie (28 %), jazykové schopnosti (26 %) a pracovné skúsenosti (23 %). Vnímanie ukrajinských migrantov je ovplyvnené najmä ťažkosťami pri hľadaní si práce a pocitom znevýhodnenia na základe všeobecných postojov majority k Ukrajincom na Slovensku, ako aj toho, že ich existujúca kvalifikácia a zručnosti sú na Slovensku iba ťažko uplatniteľné. Negatívne vnímanie typu pobytu sa potom viaže na byrokratické ťažkosti spojené s vybavovaním a obnovovaním povolení na pobyt a prácu.
- Aspoň jeden faktor znevýhodnenia uviedlo 54 % migrantov zo Srbska, pričom medzi týmito odpoveďami prevládali typ pobytu (55 %) a krajina pôvodu (49 %). Naopak jazykové zručnosti uviedlo iba 15 % respondentov s aspoň jedným uvedeným faktorom (iba 8 % celkovo) a pomerne vysokú hodnotu dosiahlo náboženstvo, ktoré spomenulo 22 % respondentov, ktorí uviedli akýkoľvek faktor znevýhodnenia a 12 % celkovo.

- Spomedzi ruských migrantov uviedlo aspoň jeden faktor až 88 % respondentov, pričom výrazne (40 – 48 % spomedzi uvedených faktorov) prevládali tri najčastejšie faktory celkovo, t. j. krajina pôvodu, typ pobytu a jazykové schopnosti.
- Respondenti z ázijských krajín otázku o faktoroch znevýhodnenia zväčša vynechávali (58 % neuviedlo žiaden faktor), čo sa zdá byť v rozpore s prejavmi pocitu znevýhodnenia. Spomedzi uvedených faktorov však výrazne prevládali jazykové schopnosti (uvádza 70 % respondentov, ktorí spomenuli aspoň jeden faktor), nasleduje etnicita (najmä u migrantov z J. Kórey), krajina pôvodu (najmä u migrantov z Číny) a typ pobytu. Špecifikom je pohlavie ako faktor znevýhodnenia uvedený zo strany 17 % vietnamských mužov (27 % spomedzi tých, ktorí uviedli aspoň jeden faktor) a iba 8 % vietnamských žien (spomedzi tých, ktoré uviedli aspoň jeden faktor).
- 72 % migrantov z moslimských krajín uviedlo aspoň jeden faktor znevýhodnenia. Medzi nimi prevláda predovšetkým krajina pôvodu (56 %), jazykové schopnosti (48 %), typ pobytu (36 %) a náboženstvo (31 %) ⁷¹.

Takýto pohľad ponúka nasledujúce závery o tom, ako migranti vnímajú svoju pozíciu a možnosti na Slovensku a faktory znevýhodnenia:

- Vnímanie svojej krajiny pôvodu ako dôvodu znevýhodnenia je rozšírené medzi všetkými migrantmi na Slovensku.
- Druhým najvýraznejším problémom je legálny štatút. Najvýraznejšie tento hendikep pomenúvajú migranti s tolerovaným a prechodným pobytom, ale medzi kľúčové faktory prekvapivo patrí aj u tých na trvalom pobyte, hoci rozsah práv na tomto type pobytu je najvyšší a takmer zhodný so slovenskými občanmi. Inými slovami môžeme konštatovať, že na základe svojho právneho štatútu sa migranti na Slovensku vo všeobecnosti cítia byť „druhou“ kategóriou obyvateľov .
- Tretím najvýznamnejším faktorom je neznalosť slovenčiny. Ako ukážeme v analýze násilia z nenávisťi (časť 6.2), pracovného zneužívania (časť 6.3) či násilia v domácnosti (časť 6.4), neznalosť jazyka je kľúčový faktor rizika voči viacerým druhom násilia a zneužívania a najmä výrazným hendikepom pri nachádzaní pomoci a opory. Toto zvyrazňuje význam a urgenciu pre rozšírenie a zvýšenie dostupnosti kurzov slovenčiny pre cudzincov, zvlášť tých najzraniteľnejších.

“Z mojich skúseností za posledné dva roky môžem usúdiť, že moje problémy s úradmi vyplývajú z ich úvahy, že keďže som cudzinka a nerozprávam dobre po slovensky (hoci sa snažím), môžu usudzovať, že som tu iba dočasne a prečo by sa teda mali snažiť? Prečo pomôcť niekomu, kto nerozpozná rozdiel, či sa snažíte alebo nie, pripadne si nebude overovať, či skutočne robíte svoju prácu?”

Žena, USA, 25-29 rokov

„Žiť na Slovensku, ak neviete jazyk a ste cudzinec a ešte inej farby pleti je... ťažké.“

Muž, India, 30-34 rokov

⁷¹ Vyššie vnímanie náboženstva ako faktora znevýhodnenia v moslimskej komunite vysvetľuje reakcia na xenofóbne postoje slovenskej verejnosti k islamu. V rámci reprezentatívneho prieskumu slovenskej populácie realizovaného v rámci výskumu Krígerovej-Gallovej a Kadlečíkovej (2012) až 69,7 % respondentov uviedlo, že skôr alebo úplne nesúhlasí s tým, aby štát umožnil moslimom praktizovať svoju vieru. S výrokom, že Slovensko by „nemalo dovoliť výstavbu moslimských náboženských a kultúrnych centier“ súhlasila o niečo viac ako polovica respondentov (50,5 %) a nesúhlasilo 38,9 % respondentov.

- Vysoký význam etnicity (pri východoázijských skupinách) a náboženstva (u moslimských migrantov, ale napr. aj migrantov zo Srbska) ukazuje na prítomnosť a dopad rasizmu a symbolického násillia voči migrantom charakteristickým viditeľnou fyzickou a kultúrnou odlišnosťou.

“Mnoho ľudí na Slovensku nemá rado cudzincov. Najmä, ak ste tmavý a moslim.”

Muž, Egypt, 30-34 rokov

“Mladší ľudia, tak do 35 rokov, ma identifikujú ako ‘cudzince’, starší ako Róma. V Mexiku by boli charakteristiky komplexnejšie, ‘Mexičan’, ‘Hispánec’, ‘hnedý’... Tu som ‘čierny’. Všetci, čo nie sme ‘bieli’, sme ‘čierni!’”

Muž, Mexiko, 18-25 rokov

- Ďalšie faktory znevýhodnenia v poradí – pracovná skúsenosť, vzdelanie a ekonomická situácia – sú charakteristické pre väčšinu skupín a viažu sa na ekonomické podmienky a práva, ktoré migranti majú. Taktiež zdôrazňujú silnú motiváciu cudzincov pracovať a uplatniť sa.

5.4 Zdroje opory

V tejto časti sa zaoberáme mechanizmami, pomocou ktorých migranti riešia situácie spojené so zneužívaním či násillím. Skúmame, kto sú pre migrantov hlavné – formálne alebo neformálne – zdroje opory (ak nejaké majú), po ktorých siahajú, ak sa ocitnú v ťažkostiach, a či sú tieto zdroje dostatočné. Vzhľadom na to, že s niektorými úradmi (najmä cudzineckou políciou, poisťovňami) prichádzajú migranti do styku v mnohých životných situáciách, táto kapitola poskytuje aj všeobecnejšie hodnotenie skúseností migrantov s týmito inštitúciami.

Respondenti výskumu zhodne uvádzali, že je extrémne ťažké „prežiť“ na Slovensku bez znalosti jazyka, legislatívy a systému práce inštitúcií, resp. bez pomoci niekoho, kto tieto znalosti má. Tento postoj sa týka základných povinností, ako je napr. vybavovanie formálnych náležitostí ohľadom pobytu, práce, ubytovania a pod. Dostupnosť inštitúcií formálneho systému je pritom ešte zásadnejšia v situáciách, v ktorých potrebujú migranti pomoc. Podľa nášho výskumu však iba 28 % migrantov využíva služby formálnych inštitúcií pri riešení svojich problémov častejšie ako ojedinele, pričom 43 % nikdy nevyužilo služby žiadnej z nich. Naopak, až 74 % migrantov uviedlo, že sa o pomoc obracia na partnerov, príbuzných, priateľov a na ďalšie neformálne kontakty, pričom len 8 % nikdy túto formu pomoci nevyužilo.

Migranti teda formálne inštitúcie ako zdroje opory využívajú málo. Ako problém však zároveň vyvstáva aj kvalita pomoci, ktorú tieto formálne inštitúcie poskytujú. Až 25 % migrantov uviedlo, že služby, ktorých sa im dostalo, *nikdy* nepovažovali za adekvátne. Ďalších 32 % bolo spokojných len niekedy a častú alebo pravidelnú spokojnosť uviedlo 43 % respondentov. V prípade neformálnych kontaktov hodnotilo iba 8 % pomoc ako

nikdy nepostačujúcu, občas postačujúcou bola pre 14 %, zvyšných 78 % dostalo adekvátnu neformálnu pomoc často až pravidelne.

Výrazne prevažujúca miera hľadania a získavania pomoci v rámci neformálnych zdrojov je aj napriek deklarovanej spokojnosti migrantov s touto pomocou problematická, a to najmä z nasledovných troch dôvodov.

Po prvé, formy násilia, ktorými sa ďalej zaoberáme v tejto publikácii (najmä násilia v domácnosti a zneužívania v práci či nútenej práce), si vzhľadom na svoju závažnosť vyžadujú odbornú a komplexnú intervenciu, ktorú môžu adekvátne poskytnúť iba profesionálne inštitúcie. Ako však ukazujú nasledujúce tabuľky, obeť týchto foriem zneužívania sa na relevantné inštitúcie obracajú v minimálnej miere.

Tabuľka 5.5 Frekvencia požiadania o inštitucionálnu pomoc obeťami nútenej práce

	Nikdy	Občas	Často alebo pravidelne
Polícia	49,2	38,4	12,3
Lekár	20,9	52,7	26,4
Ambasáda	28,7	63,1	8,2
Pomáhajúce organizácie	64,1	31,7	4,2
Cirkev	69,2	19,7	11,1

Zdroj: Vlastný výskum.

Tabuľka 5.6 Frekvencia prijatia adekvátnej inštitucionálnej pomoci pre obeť nútenej práce ak o ňu požiadajú

	Nikdy	Občas	Často alebo pravidelne
Polícia	53,8	34,5	11,7
Lekár	24,1	39,3	36,7
Ambasáda	31,8	51,2	16,9
Pomáhajúce organizácie	56,2	26,2	17,6
Cirkev	69,7	17,3	13,0

Zdroj: Vlastný výskum.

Tabuľka 5.7 Frekvencia požiadania o inštitucionálnu pomoc obeťami domáceho násillia

	Nikdy	Občas	Často alebo pravidelne
Polícia	45,1	42,6	12,3
Lekár	21,1	41,6	37,3
Ambasáda	31,6	55,3	13,1
Pomáhajúce organizácie	43,8	42,1	14,1
Cirkev	56,3	35,8	7,9

Zdroj: Vlastný výskum.

Tabuľka 5.8 Frekvencia prijatia adekvátnej inštitucionálnej pomoci pre obeť domáceho násillia ak o ňu požiadajú

	Nikdy	Občas	Často alebo pravidelne
Polícia	56,3	36,1	7,6
Lekár	24,5	31,7	43,8
Ambasáda	24,5	53,4	23,1
Pomáhajúce organizácie	31,7	41,1	27,2
Cirkev	56,3	32,7	11,0

Zdroj: Vlastný výskum.

Prehľad zistení ukazuje, že najvyužívanejšou inštanciou pomoci sú zdravotnícke zariadenia, ktoré však poskytujú len špecifickú formu pomoci týkajúcu sa zdravotného stavu (choroby či zranenia), ktorý môže byť následkom násillia – ich úlohou nie je poskytnutie sociálnej, psychologickkej či právnej asistencie. Osobitným problémom je nízka miera kontaktu obeť s políciou a zároveň najnižšia vykazovaná miera spokojnosti s touto inštitúciou. Polícia je pritom v prípadoch zneužívania v práci, násillia v domácnosti i na verejnosti kľúčovým aktérom, ktorý je okrem poskytnutia akútnej intervencie aj garantom bezpečia pre obeť a vstupnou bránou pre dosiahnutie spravodlivosti v trestnom konaní. Ďalším dôležitým zistením je, že najzraniteľnejšie skupiny migrantov iba v malej miere kontaktujú pomáhajúce organizácie, pričom najmä obeť nútenej práce uvádzajú nízku spokojnosť s pomocou, ktorú dostávajú.

Pri celkovom pohľade možno povedať, že žiadnu formálnu inštitúciu o pomoc nepožiadalo 14,6 % obeť nútenej práce a 9,7 percenta obeť násillia v domácnosti⁷². Často alebo pravidelne dostalo adekvátnu pomoc 44,0 % obeť nútenej práce a 59,5 % násillia v domácnosti. Z tých, ktorí o ňu požiadali, však adekvátnu pomoc nikdy nedostalo 15,5 % obeť nútenej práce a 4,0 % obeť domáceho násillia.

⁷² Išlo o respondentov výskumu identifikovaných ako obeť. Pozri metodológiu v kapitole 6.

Druhým problémom sú rozdiely naprieč jednotlivými skupinami a predovšetkým v kvalite skúseností pri najzraniteľnejších skupinách podľa krajiny pôvodu. Na účel porovnania sme vybrali tri skupiny migrantov, ktoré sme identifikovali ako najviac zraniteľné voči vybraným formám násillia (najmä pracovného zneužívania, pozri ďalšie časti tejto kapitoly), teda migrantov z Ukrajiny, Thajska a Vietnamu⁷³.

Tabuľka 5.9 Frekvencia prijatia adekvátnej pomoci od formálnych inštitúcií

	Nikdy	Občas	Často alebo pravidelne
Celkovo	24,7	31,8	43,5
Ukrajina	18,8	37,2	44,0
Vietnam	36,2	43,1	20,7
Thajsko	35,4	56,9	7,7

Zdroj: Vlastný výskum.

Tabuľka 5.10 Frekvencia prijatia adekvátnej pomoci od neformálnych inštitúcií

	Nikdy	Občas	Často alebo pravidelne
Celkovo	7,8	13,9	78,3
Ukrajina	8,2	13,4	78,4
Vietnam	3,7	33,5	62,8
Thajsko	15,6	42,8	41,6

Zdroj: Vlastný výskum.

Ohľadom schopnosti zabezpečiť si adekvátnu pomoc v prípade problémov ukazujú tabuľky veľký rozdiel medzi migrantmi z Európy (Ukrajina predstavuje jedno z najnižších čísel, v porovnaní napr. s migrantmi zo Srbska či Ruska). Taktiež z nich vyplýva, že najzraniteľnejšie skupiny migrantov zostávajú bez adekvátnej pomoci zo strany formálnych či neformálnych inštitúcií. Pozorujeme tak nedostatočné väzby s verejným sektorom, ale aj slabú kapacitu samotných komunít na riešenie individuálnych problémov ich členov.

Tretím problematickým aspektom sú konkrétne negatívne skúsenosti migrantov s inštitúciami, ktorých rozsah opisuje nasledujúca tabuľka.

⁷³ K ohrozeným skupinám patria tiež migranti z Číny, v tomto porovnaní sme ich však vzhľadom na nízky počet získaných odpovedí na tieto otázky vylúčili. V rámci malej vzorky boli skúsenosti čínskych migrantov podobné tým z Vietnamu a Thajska.

Tabuľka 5.11 Frekvencia skúseností s neadekvátnymi formami správania zo strany formálnych inštitúcií⁷⁴

	Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Cudzinecká polícia	46,2	34,2	13,6	6,0
Iné policajné zložky	60,1	26,8	11,7	1,3
Zamestnávateľská agentúra	70,9	19,1	9,6	0,4
Sociálna poisťovňa	79,3	13,1	7,2	0,4
Zdravotná poisťovňa	76,8	15,3	6,5	1,4
Lekár a zdravotnícky personál	76,8	15,3	6,5	1,4
Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny	81,5	10,6	7,1	0,9
Národný inšpektorát práce	85,6	9,2	4,8	0,5
Samospráva	76,3	15,4	8,3	0,0
Ministerstvo vnútra	83,0	10,6	5,9	0,6
Iné ministerstvá	82,4	11,0	6,4	0,2
Škola (detí alebo moja)	80,9	13,5	4,9	0,8
Súkromná inštitúcia (banka, reštaurácia)	65,6	21,9	9,1	3,4
Prenajímateľ ubytovania	76,8	16,2	6,4	0,6
Právnik	88,8	7,6	3,4	0,2
Slovenský zastupiteľský úrad v zahraničí	80,0	10,5	7,7	1,8
Moje veľvyslanectvo v SR	79,6	12,8	6,5	1,0
Cirkev	91,2	6,3	1,8	0,7

Zdroj: Vlastný výskum.

Najviac negatívne vnímanou inštitúciou je tak cudzinecká polícia, s ktorou má viac ako polovica migrantov zlé skúsenosti, pričom tieto sú až pri takmer 20 % časté alebo pravidelné. Zo strany migrantov ide o najvyužívanejšiu inštitúciu, ktorá rozhoduje o zásadných otázkach ich pobytu a zotrvania na Slovensku. Na druhej strane, ako sme konštatovali v kapitole 3 a pred nami aj iné výskumy⁷⁵, vnímanie tejto inštitúcie nepochybne ovplyvňuje aj jej vnútorné nastavenie voči migrácii ako prioritne bezpečnostnej otázke, čo sa o. i. prejavuje chýbajúcim klientsky orientovaným systémom prá-

74 Respondenti pod „neadekvátnymi formami správania“ mohli označiť jednu z uvedených na nasledujúcej strane alebo inú podľa svojho uváženia.

75 Pozri napr. Vašečka a Košťál (2009, s. 50 - 51).

ce. Vzhľadom na kľúčovú úlohu polície ako *inštitúcie prvého kontaktu* pre migrantov je táto situácia osobitne problematická a vytvára riziko najmä pre najzraniteľnejšie skupiny migrantov. Riešením by tak mohlo byť nahradenie inštitúcie prvého kontaktu iným subjektom, ideálne civilným, ktorý zároveň nezodpovedá za ochranu územia pred nelegálnou migráciou.

“Stalo sa to, pretože som z Ázie. Polícia sa ku mne nesprávala adekvátne a nehovorili po anglicky. Policajt mi povedal, že nie je potrebné, aby hovorili po anglicky, pretože Ázijci nemajú vzdelanie.”

Žena, Thajsko, 25-29 rokov

„Oficiálne úrady a verejné miesta by mali byť lepšie nastavené pre návštevníkov zo zahraničia. Chýbajú aj základné informácie v angličtine.“

Muž, Uzbekistan, 30-34 rokov

Pokiaľ ide o konkrétne problematické formy správania (akýchkoľvek inštitúcií), migranti zaznamenali minimálne ojedinelú až pravidelnú skúsenosť s:

1. Neochota komunikovať v inom jazyku ako slovenčina či zabezpečiť preklad	51,0
2. Odmietnuť pomôcť alebo poradiť	48,4
3. Odmietnuť vôbec komunikovať	40,5
4. Ponižovanie, zosmiešňovanie	37,4
5. Úmyselné zavádzanie alebo poskytnutie nesprávnej informácie	36,8
6. Zneužitie právomocí	36,3
7. Žiadosť o úplatok	25,9
8. Krik	23,7
9. Vyhrážanie sa	19,8
10. Fyzické násilie	5,6

Dôležitým pri nastavení takéhoto systému je aj porozumenie kultúrnym rozdielom medzi očakávaniami jednotlivých skupín migrantov a adekvátne reakcie na tieto očakávania. V rámci výskumu sme zaznamenali rozdiely medzi kultúrnym vnímaním inštitucionálnych služieb napríklad u migrantov z anglicky hovoriacich krajín, ktorí očakávajú kvalitné a dostupné služby zo strany verejných inštitúcií, a u migrantov z Ukrajiny či ďalších východoeurópskych krajín, ktorí sa stavajú podozrievavo a so strachom voči akýmkoľvek formám kontaktu s verejnými či štátnymi inštitúciami a preferujú kontakt so súkromnými subjektmi, ktoré im zabezpečia anonymitu. Rovnako tak mnohí považujú za samozrejmé, že za poskytnutie akejkoľvek služby je potrebné poskytnúť protihodnotu či protislužbu vrátane úplatkov. U migrantov z východoázijských krajín je miera dôvery voči formálnym inštitúciám ešte nižšia a predstava potreby platiť za akékoľvek služby ešte silnejšia.

“Táto krajina ma prinútila konať a rozmýšľať spôsobom, akým by som nikdy neuvažovala, napríklad sa v niektorých situáciách pristihnem uvažovať o úplatku... Dúfam, že sa z toho vyliečim.”

Žena, USA, 25-29 rokov

Záverom možno konštatovať, že migranti majú pomerne časté negatívne skúsenosti s formálnymi inštitúciami, čo vedie k nedôvere a ťažkostiam pri nadväzovaní kontaktu, ktorý je, ako opakovane argumentujeme na iných miestach, kľúčový pre prevenciu, intervenciu a podporu obetí. Keďže obeť násilia a ďalších rizikových javov podporu potrebujú, nevyhnutne sa musia obrátiť na neformálne zdroje, na základe čoho sa však stávajú ešte viac ohrození zneužívaním (najmä prípad migrantov z Ukrajiny, ale i Číny). V ďalších skupinách zase prevláda snaha riešiť problémy pomocou vlastných zdrojov v rámci komunity, ktoré však nemôžu vždy postačovať (príklad migrantov z Vietnamu či Thajska, rovnako tak z Číny).

“Niektorí ľudia sa snažia pomôcť. Chápu, že táto krajina je pre cudzincov mäťúca.”

Žena, Nový Zéland, 25-29 rokov

5.5 Záver

Pocity akceptácie a rovnosti príležitostí ovplyvňujú životné stratégie migrantov v hostiteľskej krajine vrátane toho, ako sa snažia predchádzať konfliktným a rizikovým situáciám. Napriek deklarovaným nízkym skúsenostiam s násilím či relatívnemu pocitu bezpečia sú každodenné životy niektorých skupín migrantov negatívne ovplyvnené tým, ako vnímajú riziko násilia. Toto vedie rôzne skupiny k segregácii od väčšinového obyvateľstva, snahe o asimiláciu alebo uplatňovaniu individuálnych preventívnych stratégií.

Pocity akceptácie sa líšia u migrantov z jednotlivých skupín, pričom najnižšie sú u migrantov z krajín južnej a juhovýchodnej Ázie. Migranti z moslimských krajín vykazujú v porovnaní s ostatnými skupinami nižší pocit rovnosti príležitostí. Najvýznamnejšími faktormi znevýhodnenia z pohľadu migrantov sú krajina pôvodu, pobyťový status a neznalosť slovenčiny.

Kľúčovým predpokladom schopnosti migrantov riešiť situácie spojené s násilím a zneužívaním je dobrá dostupnosť a dôveryhodnosť inštitúcií formálneho systému. Aktuálne sa však migranti o pomoc obracajú najmä na neformálne zdroje opory a formálne inštitúcie využívajú len v minimálnej miere, prípadne deklarujú negatívne skúsenosti s týmito inštitúciami. Spoliehanie sa na neformálne kontakty potenciálne zvyšuje mieru rizika, ktoré migrantov – najmä tí najzraniteľnejších – ohrozuje. Osobitným problémom v systéme ochrany migrantov je postavenie cudzineckej polície ako inštitúcie prvého a primárneho kontaktu pre migrantov s udeleným pobytom a nedostatočné kapacity iných relevantných inštitúcií vrátane organizácií samotných migrantov.

6. SKÚSENOSTI MIGRANTOV S NÁSILÍM – KLÚČOVÉ OBLASTI

- ➔ Až 6,1 % migrantov má skúsenosť s fyzickým napadnutím na verejnosti, ktoré bolo motivované ich odlišnosťou, častejšie skúsenosti uvádzajú migranti z africkej a moslimskej komunity.
- ➔ Výskyt hoci aj miernych foriem násilia z nenávisťi vedie migrantov k vzdaniu sa atribútov svojej identity či uplatňovaniu rôznych preventívnych stratégií.
- ➔ Problematika boja proti nútenej práci je limitovaná nejasnými definíciami konkrétnych pojmov a do istej miery aj legislatívnym vymedzením a prioritizáciou problematiky obchodovania s ľuďmi.
- ➔ Legislatíva a intervencie zo strany štátu nesmerujú jednoznačne k ochrane pracovných migrantov ako obetí zneužívania, ale k ich postihovaniu ako páchatel'ov.
- ➔ Práca je pre väčšinu migrantov na Slovensku kľúčovou doménou ich skúseností a má významný vplyv aj na ich život v súkromí vrátane previazanosti s inými formami násilia.
- ➔ Osobitne zraniteľnými skupinami voči zneužívaniu a nútenej práci na Slovensku sú migranti a migrantky z Ukrajiny, teda najpočetnejšej migrantskej skupiny. Nasledujú migranti a migrantky z Vietnamu a Číny a migrantky z Thajska.
- ➔ Pri 11 % pracujúcich migrantov sme identifikovali skúsenosti s nútenou prácou, v prípade mužov z Ukrajiny je to až 31 %. Pri ďalších 18 % všetkých pracujúcich migrantov je toto podozrenie vysoké.
- ➔ Zásadnými rizikovými faktormi pri násilí v domácnosti sú sociálna izolácia a ekonomická závislosť od násilníka, neznalosť práv a možností pomoci, ale aj pobytové znevýhodnenie, prelínanie sa pracovného a súkromného priestoru či absencia kultúrnej špecifických a dostupných služieb.
- ➔ Pri viac ako 6 % migrantiek aj migrantov sme identifikovali skúsenosti s vážnymi prejavmi domáceho násilia, ktoré by si vyžadovali profesionálnu intervenciu vrátane polície. U žien ide najmä o prejavy partnerského násilia, u mužov o násilie spojené s prácou.
- ➔ Celkovo skúsenosti s násilím v súkromí uvádza 28 % žien migrantiek a 24 % mužov migrantov.

6.1 Úvod

Ako uvádzame v časti 5.1, výskum násilia na migrantoch sa v zahraničí zameriava najmä na šesť kľúčových oblastí. Ide o násilie z nenávisti, násilie na pracovisku (nútená, exploitatívna či riziková práca), obchodovanie s ľuďmi, násilie v domácnosti/súkromnom priestore, symbolické násilie a inštitucionálne násilie. S ohľadom na zistenia z pilotných rozhovorov s migrantmi sme sa v rámci dotazníkového prieskumu a rozhovorov zameriavali predovšetkým na prvé štyri oblasti, pričom problematika symbolického a inštitucionálneho násilia úzko súvisí so všetkými uvedenými formami násilia a ako taká sa objavuje aj v našej analýze. Téma obchodovania s ľuďmi je zakomponovaná v časti o pracovnom násilí. Táto kapitola obsahuje súhrn našich zistení spolu s odporúčaniami na prevenciu jednotlivých foriem násilia a riešenie ich dopadov.

6.2 Násilie z nenávisti

6.2.1 Rámec a kontext problému

Útoky či násilie z nenávisti sú motivované predsudkom voči určitej sociálnej charakteristike obeť, akou je napr. rasa, vierovyznanie, etnická príslušnosť, jazyk alebo sexuálna orientácia. Typickou črtou násilia z nenávisti je, že páchateľ svoju obeť nepozná – vyberá si ju len na základe negatívne vnímanej (hoci aj domnej) odlišnosti⁷⁶. Násilie z nenávisti je teda podmienené prítomnosťou (potenciálnych) obetí s istými skupinovými charakteristikami a ako také sa vyznačuje opakovanými útokmi s možnou postupnou eskaláciou (McClintock 2005). Páchatelia si ho často racionalizujú a v konkrétnych lokalitách bývajú jeho prejavy a vyhľadávané obeť historicky a kultúrne podmienené, resp. sa opakujú (HRF 2008).

Ako vyplýva z rozhovorov, ktoré sme uskutočnili, vo vzťahu k migrácii ide o pravdepodobne verejne najsilnejšie vnímaný a diskutovaný koncept násilia. V predstavách verejnosti sa navyše násilie z nenávisti spája najmä s organizovanými aktivitami extrémistických skupín, v skutočnosti sú však rovnako nebezpečné aj každodenné prejavy ponižovania, ako napr. verbálne útoky, vyhrážky, hanlivé nápisy, ničenie majetku či napadnutia na ulici, ktoré vyjadrujú odmietnutie odlišných jednotlivcov majoritou, resp. jej časťou.

Násilie z nenávisti má omnoho širšie dopady ako násilie, ktoré v sebe nenávisť voči charakteristike obeť (teda nie konkrétnej osobe) explicitne neobsahuje, a to tak na individuálnej úrovni, ako aj na úrovni skupiny či komunity (McClintock 2005). Správa, ktorú násilník vysiela, nie je smerovaná iba konkrétnej obeť, ale i ostatným osobám, ktoré sa môžu stať budúcim cieľom. Takýto odkaz zároveň môže motivovať a povzbudiť ďalších útočníkov (FRA 2012). Zraniteľné skupiny to naopak môže viesť k vzdávaniu sa prejavov svojej identity, pričom táto snaha o asimiláciu (nevyčnievať, nepoužívať materinský jazyk, skryť etnické či náboženské symboly) nemusí ako ochrana voči každodennému násiliu postačovať. Aj ojedinelé útoky či dokonca útoky vo verbálnej rovine tak môžu

⁷⁶ Definícia používaná políciou vo Veľkej Británii napr. uvažuje o násilí z nenávisti ako o trestnom čine či priestupku, kedy „páchateľove nepriateľské postoje alebo predsudky voči identifikovateľnej skupine ľudí určujú, kto je obeťou.“ (HM Government 2009, s. ii).

mať zásadný vplyv na každodenné aktivity a stratégie potenciálnych obetí, čo prehlbuje ich znevýhodnenie a izoláciu.

V oblasti boja proti násiliu z nenávisťou sú hlavnými problémami najmä nízka miera hlásenia útokov a ohrozujúcich situácií zo strany obetí, nízka miera stíhania a usvedčenia páchateľov a nedostatočný monitoring v rámci systému polície a súdництва:

- *Celosvetovo je polícii hlásená len malá časť zločinov z nenávisťou.* Obete často považujú útoky za bežnú, opakujúcu sa súčasť svojho života, pritom sa im však nezadajú dosť vážne na to, aby mohli byť považované za trestný čin. Taktiež môžu mať obavy z pomsty páchateľov či dokonca viktimizácie zo strany polície a úradov, ktoré vnímajú ako predpojaté voči svojej komunite či svojmu znevýhodneniu. Miera dôvery obetí v schopnosti a pripravenosť polície, prokuratúry a justície konať je preto zásadná. Navyše, obeť často nemajú dostatočné znalosti či schopnosti potrebné na oznámenie trestného činu (napr. z dôvodu nízkej miery právneho povedomia atď.) alebo systém nahlasovania trestných činov z nenávisťou nie je dostatočne jednoduchý, dostupný a dôveryhodný. V prípade migrantov môže byť prekážkou aj jazyková bariéra či obavy súvisiace s neistým pobytovým statusom, resp. jeho možnou stratou.

Riešenie problému si tak vyžaduje komplexný prístup pozostávajúci zo zvyšovania povedomia spoločnosti o zločine z nenávisťou, vzdelávania policajtov, sudcov a prokurátorov o špecifikách vyšetrovania a stíhania týchto trestných činov, skvalitnenia ochrany a podpory obetí a pod. Zvýšiť motiváciu a ochotu obetí môžu pomôcť aj tzv. *third-party reporting schemes*, ktoré fungujú napríklad vo Veľkej Británii. Ide o možnosť oznamovania trestných činov polícii prostredníctvom tretej nezávislej strany alebo poštového či online formulára. Schémy sú realizované v partnerstvách medzi políciou, miestnymi úradmi a komunitnými (neziskovými) organizáciami⁷⁷ a často sú súčasťou širších lokálnych stratégií na riešenie problému zločinu z nenávisťou (HM Government 2009). Obete si pri nahlasovaní incidentu môžu zvoliť, či chcú ostať v anonymite alebo poskytnúť svoje identifikačné údaje. Polícia pritom môže trestný čin vyšetrovať len so súhlasom obeť. V prípade, ak obeť s vyšetrovaním nesúhlasí či ak oznámenie neobsahuje dostatok dôkazov, údaje o incidente sú zaregistrované a slúžia polícii ako spravodajské informácie pre budúce intervencie⁷⁸.

- *Veľká časť páchateľov násilia z nenávisťou ostáva nepotrestaná.* Dôvodom je často skutočnosť, že útoky ostávajú neohlásené, ukryté pred zrakom verejnosti i zodpovedných autorít. Avšak kľúčová je aj adekvátna aktivita polície a justície. Pokiaľ si totiž polícia, prokurátori a sudcovia nie sú vedomí akútnej spoločenskej dôležitosti vyšetrovania zločinov z nenávisťou ako takých či nemajú k dispozícii adekvátne zdroje, v praxi ich často z dôvodu zložitejšieho procesu dokazovania riešia ako „bežné“ trestné činy či priestupky. Miera dosahovania spravodlivosti pre obeť zločinu z nenávisťou je tak priamo úmerná sile verejného záväzku vlád a relevantých orgánov k potláčaniu tohto typu zločinu a s tým súvisiacimi praktickými opatreniami na úrovni orgánov výkonu práva.

⁷⁷ Zoznam niektorých z nich je napr. na http://www.report-it.org.uk/organisations_that_can_help.

⁷⁸ http://www.ewp.org.uk/third_party_reporting.htm.

Hlavným problémom vyšetrovania býva dokazovanie (rasového, náboženského či iného) predsudku ako motívu trestného činu. Niektoré právne systémy, napr. vo Veľkej Británii, tak pri nahlasovaní trestných činov vychádzajú striktne z vnímania obete. Pokiaľ obeť uvádza, že incident bol motivovaný predsudkom, bude sa prípad ako taký aj vyšetrovať. Ak sa nepodarí zozbierať dostatočné množstvo dôkazov, bude prípad minimálne zaznamenaný v kategórii predsudkami motivovaných priestupkov, čo má významné implikácie pre monitoring rozsahu a prejavov násillia motivovaného nenávisťou a nastavenie relevantných politík (ECRI 2012).

- *Efektívna odpoveď štátu na zločin z nenávisli nie je možná bez informácií o rozsahu problému, typoch páchaných zločinov a ich motívoch či údajov o páchateloch a obetiach.* Adekvátny monitoring je tak kľúčovou podmienkou úspešnosti politík v tejto oblasti. Podľa Human Rights First (2008) dobrý monitorovací systém, ktorý umožňuje hodnotenie kvality existujúcej legislatívy a jej aplikácie v praxi, sleduje prípady nenávisťou motivovaných trestných činov v rámci celého systému orgánov výkonu práva, teda polície, prokuratúry a súdov, pričom kľúčovým údajom o vymožitelnosti práva v tejto oblasti je miera usvedčenia páchatelov.

FRA (2012) ďalej odporúča, aby boli údaje o zločinoch z nenávisli rozdelené podľa pohlavia, veku a ďalších premenných tak, aby umožňovali porozumenie zločinu z nenávisli na strane páchatelov aj na strane obetí. V tejto súvislosti tiež vzniká potreba zberu etnicky senzitivných dát na základe sebaidentifikácie obetí (McClintock 2005). Nízku mieru ohlasovania trestných činov a chýbajúce dáta v systéme polície, prokuratúry a súdov možno podľa FRA riešiť i doplnením údajov prostredníctvom viktimizačných prieskumov, ktoré umožnia zachytiť práve neohlásené zločiny vrátane dôvodov obetí pre ich nenahlásenie a prinesú informácie o skúsenosti obetí z kontaktu s políciou, miere povedomia o trestných činoch z nenávisli a pod. Podľa Human Rights First (2008) je vhodným spôsobom riešenia problému „neviditeľnosti“ zločinu z nenávisli tiež spolupráca s neziskovými, lokálnymi organizáciami, na ktoré sa relevantné skupiny obyvateľstva obracajú, a zohľadnenie údajov, ktoré zbierajú tieto organizácie. Týmto spôsobom sa zabezpečí zber údajov o incidentoch, ktoré nemôžu byť kvalifikované ako trestný čin, ich (častý) výskyt však môže byť indikátorom zvýšeného napätia v konkrétnej komunite.

V rámci nášho výskumu sme sa zamerali na skúsenosti migrantov s fyzickým a verbálnym násillím na verejnosti a na to, do akej miery ho sami identifikujú ako motivované nenávisťou. Zvláštnu pozornosť pri interpretácii však venujeme aj ďalším faktorom, ako sú preventívne stratégie migrantov (napr. vyhýbanie sa verejným priestorom, resp. presun iba v skupinách), ktoré riziko a mieru výskytu násillia znižujú, ako i kultúrne faktory komunikácie a jazykových znalostí, ktoré naopak môžu znížiť mieru porozumenia konfliktnej situácie zo strany migrantov. Oba tieto faktory sme opísali v kapitole 5.

6.2.2 Analýza politik a koncepcií v SR

Na úrovni politik rieši ochranu migrantov a iných etnických, kultúrnych či sociálnych menšín pred násilím motivovaným predsudkami najmä *Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2011 – 2014*⁷⁹. Komplementárnym nástrojom prevencie bol *Akčný plán predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie* spolu so súvisiacim dotačným programom Úradu vlády SR. Ten je však už v súčasnosti neaktuálny⁸⁰.

Koncepcia boja proti extrémizmu sa zaoberá najmä problematikou extrémistických skupín a ich aktivít a rasovo motivovanou trestnou činnosťou. Autori koncepcie však upozorňujú na to, že pojem extrémizmu úplne nepokrýva problematiku násilných činov motivovaných predsudkami, a navrhuje do Trestného zákona zavedenie pojmu „trestný čin z nenávisti“ (hate crime) v zmysle definície Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe^{81,82}.

Ako vysvetľuje napr. Milo (2011), pojem trestných činov z nenávisti je skôr legislatívnym konceptom a nie právnou definíciou, pričom Trestný zákon pokrýva tento koncept využitím tzv. osobitného motívu konania⁸³, na základe ktorého sa pri vybraných skutkových podstatách používa vyššia trestná sadzba (trestné činy úkladnej vraždy, vraždy, zabitia, ublíženia na zdraví, násilia proti skupine obyvateľov atď.). Nejde teda o problém legislatívnej definície pojmu, skôr o problém zdôrazňovania organizovaného extrémizmu na úkor iných rovnako nebezpečných foriem násilia motivovaného predsudkami v rámci politického diskurzu a praktických opatrení. Agentúra EÚ pre základné ľudské práva (FRA) v tejto súvislosti upozorňuje: „Predpokladá sa, že (násilné) prejavy predsudkov majú na svedomí prívrženci extrémistických skupín, existuje však množstvo dôkazov, ktoré svedčia o tom, že tieto činy sa dejú naprieč celým spektrom spoločnosti (...) sústredenie sa len na správanie extrémistov spôsobuje, že „každodenné“ formy násilia a zneužívania – ako napríklad šikanovanie ľudí s postihnutím – ostávajú nepovšimnuté, a teda neriešené“ (FRA 2012, s. 3). Ciele a opatrenia koncepcie boja proti extrémizmu pritom postihujú práve problematiku organizovaných extrémistických skupín, no nevenujú sa predchádzaniu a postihovaniu iných násilných prejavov intolerancie.

Ako sme uviedli v predchádzajúcej časti, prekážkami adekvátneho riešenia násilia z nenávisti sú najmä nízka miera hlásenia týchto činov zo strany obetí, nízka miera stíhania páchateľov a nedostatočný monitoring tohto typu zločinu (pozri vyššie). Koncepcia boja proti extrémizmu sa nevenuje ani jednému z uvedených problémov. V rámci cieľa *Eliminácia príčin, prejavov a následkov extrémizmu a rasovo motivovanej trestnej činnosti*

79 Schválená uznesením vlády č. 379/2011 z 8. júna 2011.

80 Informácia k decembru 2012.

81 Trestný čin z nenávisti je definovaný dvomi kritériami: 1. ide o trestný čin podľa právneho poriadku daného štátu; 2. ide o trestný čin motivovaný predsudkom, čo znamená, že páchateľ si obeť trestného činu vybral na základe tzv. chránenej charakteristiky, teda kľúčovej, základnej charakteristiky určitej skupiny, akou je napr. rasa, vierovyznanie, etnická príslušnosť, jazyk alebo sexuálna orientácia (OSCE 2010).

82 FRA (2012) odporúča, aby legislatíva postihovala všetky dôvody diskriminácie, ktoré sú obsiahnuté v článku 21 Charty základných ľudských práv Európskej únie: „Zakazuje sa akákoľvek diskriminácia najmä z dôvodu pohlavia, rasy, farby pleti, etnického alebo sociálneho pôvodu, genetických vlastností, jazyka, náboženstva alebo viery, politického alebo iného zmysľania, príslušnosti k národnostnej menšine, majetku, narodenia, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie.“

83 Podľa § 140 písm. d) Trestného zákona 300/2005 Z. z. sa osobitným motívom rozumie spáchanie trestného činu v úmysle verejne podnecovať k násiliu alebo nenávisti voči skupine osôb alebo jednotlivci pre ich príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, farbe pleti, etnickej skupine, pôvodu rodu alebo pre ich náboženské vyznanie, ak je zámerom pre vyhrážanie sa z predchádzajúcich dôvodov.

obsahuje koncepcia najmä všeobecne formulované opatrenia smerujúce k zlepšeniu vzájomnej koordinácie bezpečnostných orgánov a ozbrojených zložiek a posilneniu spolupráce s inými rezortmi, MVO, samosprávami a pod. formou pracovných skupín a výmeny informácií, no nepredkladá takmer žiadne konkrétne návrhy zamerané na riešenie problémov pri vyšetrovaní trestných činov extrémizmu a v postihovaní páchatel'ov. Taktiež chýba riešenie situácie obetí extrémizmu a trestných činov z nenávisťi, pre ktoré v praxi neexistujú žiadne podporné mechanizmy.

V minulosti kritizovali experti protixtrémistickú politiku za nedostatočný dôraz na prevenciu extrémizmu v protiklade s dominantným postavením represie zo strany polície (IOV a OSF 2008). Podobne možno hodnotiť aj napĺňanie aktuálnej koncepcie, ktorá síce venuje pozornosť vzdelávaniu relevantných profesijných skupín (sudcovia, prokurátori, policajti základných policajných útvarov, pracovníci rezortu školstva a pod.), no na druhej strane v oblasti cielej prevencie zameranej napr. na mladých ľudí, ktorí sa najčastejšie stávajú prívržencami extrémistických hnutí, navrhuje len niekoľko čiastkových úloh⁸⁴. V tomto zmysle kritizovala koncepciu aj Generálna prokuratúra vo svojich pripomienkach k prvému odpočtu plnenia úloh⁸⁵: „Zastávame názor, že boj proti extrémizmu, ako proti každému nežiaducemu sociálnemu správaniu, nemôže byť vedený len prostriedkami trestnej represie a necielej generálnej prevencie, ale pozornosť je potrebné sústrediť predovšetkým na ciele prevenciu. Generálna a najmä ciele prevencia boja proti extrémizmu nemôže spočívať výlučne v prednáškovej činnosti...“

Dôkazy o potrebe prevencie poskytol aj nedávny výskum postojov verejnosti k pravícovému extrémizmu (Gallová-Kríglerová a Kadlečíková 2012), ktorý síce ukázal, že väčšia časť verejnosti extrémizmus odmieta, čo však neznamená, že odmieta aj niektoré postoje, ktoré tieto zoskupenia prezentujú. Podľa autoriek totiž významná časť verejnosti podlieha autoritárskym tendenciám a stotožňuje sa s populistickými vyjadreniami: „Ochota prikláňať sa k ‚okamžitým riešeniam‘ sa objavila v prípade tretiny populácie prostredníctvom názoru, že *ak štát nevie zabezpečiť poriadok, mali by to urobiť ľudia sami, hoci aj násilím*. A práve toto je spôsob, akým v súčasnosti združenia extrémnej pravice aktivizujú verejnosť. Pri prehlbovaní ekonomickej krízy môže naďalej dochádzať k oslabovaniu sociálnej súdržnosti a rôzne, aj malé incidenty medzi menšinami a väčšinou spoločnosťou môžu eskalovať do výraznejších konfliktov“ (Gallová-Kríglerová 2012, s. 2). V tejto súvislosti smerujú odporúčania medzinárodného výskumu k politickým lídrom, ktorí by mali systematicky verejne reagovať na akékoľvek prípady extrémizmu a násilia z nenávisťi, jasne ich odsúdiť a ubezpečiť verejnosť, že tieto činy budú v plnom rozsahu vyšetrené a stíhané. Dôležité je tiež, aby verejní činitelia išli vo svojich vyjadreniach vzorom, pričom poslanci či miestni politici by mali mať politickú zodpovednosť za akékoľvek neznášavé vyjadrenia podporujúce diskrimináciu a násilie (Human Rights First 2008). Bohužiaľ, protimenšinové postoje sú na Slovensku naďalej bežnou súčasťou politických kampaní na regionálnej aj celonárodnej úrovni.⁸⁶

84 V rámci spolupráce s ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu navrhuje koncepcia tieto úlohy: pripraviť pre školy aktuálne informácie o prejavoch extrémizmu, pokračovať v monitorovaní výchovno-vzdelávacích postupov z hľadiska zdrojov výskytu extrémistickej ideológie, implementovať do vzdelávacej praxe overené príklady dobrej praxe.

85 Výsledky medzirezortného pripomienkového konania k Správe o plnení úloh vyplývajúcich z koncepcie boja proti extrémizmu s aktualizáciou úloh [http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-149607?prefixFile=m_].

86 Pozri napr. Bihariová (2012).

6.2.3 Metodológia

Otázky o násilí z nenávisti boli súčasťou prakticky každého individuálneho rozhovoru, keďže väčšina účastníkov si pojem násilia na migrantoch priradila práve k tejto forme. V rámci dotazníkov sme sa pýtali na skúsenosti migrantov s fyzickými alebo verbálnymi útokmi na verejnosti zo strany im neznámych osôb, na to, či ide o opakovanú skúsenosť a či útok súvisel s ich etnicitou alebo štatútom cudzinca (táto otázka mala otvorenú formu). V prípade fyzického násilia sme sa tiež pýtali na prípadné zranenie, ktoré vzniklo ako dôsledok útoku, a na jeho závažnosť. Pri verbálnom násilí nás zaujímala forma útoku, predovšetkým či zahŕňal aj explicitné vyhrážky (alebo iba ponižovanie atď.).

6.2.4 Analýza problému

Až 6,1 % všetkých účastníkov uviedlo skúsenosť s fyzickým napadnutím na verejnosti, ktoré bolo motivované ich etnicitou či iným prvkom viditeľnej odlišnosti. Toto číslo sa líši v rámci jednotlivých skupín migrantov. Najvyššie je u migrantov z afrických krajín a u migrantov z moslimskej komunity, u ktorých je odlišnosť najviditeľnejšia. Naopak, migranti z európskych krajín spomínali skúsenosti s násilím na verejnosti vo viacerých prípadoch v súvislosti s používaním ich materinského jazyka (ruština, srbčina), po ktorom došlo k útoku od im neznámej osoby. Zaujímavým prípadom sú migranti z východoázijských krajín, ktorí uvádzajú mimoriadne nízku mieru skúsenosti s takýmito javmi. Dôvody tohto zníženého výskytu vidíme v preventívnych stratégiách tejto skupiny, ktoré sme popisovali v kapitole 5, ale aj v slabších jazykových schopnostiach východoázijských migrantov, čo môže znamenať, že konfliktné či problémové situácie často nedokážu kvôli svojej slabej znalosti slovenčiny interpretovať.

“Jeden pán počul, ako sa rozprávame s kamarátkou po rusky, začal nám nadávať, vyhrážať sa a chcel zaútočiť. Utekli sme.”

Žena, Rusko, 25-29 rokov

Tabuľka 6.1 Skúsenosti migrantov s fyzickým napadnutím z nenávisti podľa jednotlivých skupín

Skupiny migrantov podľa pôvodu	Skúsenosť s fyzickým napadnutím z nenávisti (%)
Celkovo	6,1
Východná Európa	4,6
Východná Ázia	2,0
Moslimské krajiny	9,9
Africká komunita	18,7

Zdroj: Vlastný výskum.

Alarmujúce je, že takmer dve tretiny (64,5 %) týchto útokov spôsobili obetiam zranenie a 6,2 % útokov spôsobilo vážne zranenia. Zvlášť u migrantov z africkej a moslimskej komunity sa násilné útoky vyznačujú brutalitou – až 81 % obetí fyzického násillia z nenávisti z moslimskej komunity uviedlo zranenie ako následok takéhoto útoku a v prípade obetí z africkej komunity štvrtina respondentov uviedla vážne zranenia.

Okrem fyzického násillia z nenávisti však môžu byť pre migrantov výrazným problémom aj ostatné skúsenosti s násillím, pokiaľ sú kombinované s nedostatkom opory či znalostí o možnostiach riešenia problému. Fyzické násillie na verejnosti zažilo až 13,7 % všetkých migrantov a 5,4 % ho zažilo dokonca opakovane. Jasnú identifikáciu nenávisti ako dôvodu napadnutia tak uvádzalo 42 % respondentov.

Významný dopad na životy migrantov však nepredstavuje len fyzické násillie, ale aj iné prejavy násillia z nenávisti. Viac ako jedna pätina (21,3 %) všetkých migrantov uvádza skúsenosti s verbálnymi útokmi na verejnosti motivovanými ich odlišnosťou. Opäť môžeme pozorovať veľké rozdiely medzi jednotlivými skupinami, pričom najviac skúseností majú migranti z africkej a moslimskej komunity. Vyčníevajúcou skupinou sú v tomto prípade však aj ukrajinskí muži. Zatiaľ čo ich skúsenosti s fyzickým násillím motivovaným nenávistou boli pod úrovňou priemeru všetkých cudzincov (4,9 %), v prípade verbálnych atakov je to výrazne viac ako priemer. Detailnejšie informácie o verbálnom násillí uvádzame v tabuľke 6.2:

Tabuľka 6.2 Skúsenosti migrantov s verbálnym napadnutím z nenávisti podľa jednotlivých skupín

Skupiny migrantov podľa pôvodu	Skúsenosť s verbálnym napadnutím z nenávisti (%)
Celkovo	21,3
Východná Európa	23,9
Východná Ázia	8,5
Moslimské krajiny	27,1
Africká komunita	37,5
Muži z Ukrajiny	36,6

Zdroj: Vlastný výskum.

V rámci verbálnych útokov sme sa zvlášť zamerali na skúsenosti migrantov s vyhrážkami na verejnosti motivovanými nenávistou. Aj v tomto prípade sú najohrozenejšími skupinami migranti z afrických krajín, muži z Ukrajiny a migranti z moslimskej komunity:

Tabuľka 6.3 Skúsenosti migrantov s vyhrázaním sa z nenávisti podľa jednotlivých skupín

Skupiny migrantov podľa pôvodu	Skúsenosť s vyhrázaním sa z nenávisti (%)
Celkovo	8,2
Východná Európa	8,5
Východná Ázia	4,1
Muslimské krajiny	10,3
Africká komunita	14,6
Muži z Ukrajiny	12,2

Zdroj: Vlastný výskum.

“Po príchode do tejto krajiny na mňa skinheadi takmer každý deň pokrikovali hnusné veci, pľuli na mňa a vyhrážali sa, že ma dopichajú nožmi”.

Muž, Kuba, 40-44 rokov

U mnohých migrantov vzniká strach aj bez priamej skúsenosti s násilím, predovšetkým v kombinácii vedomostí o útokoch na ich známych či iných migrantov, skúseností s verbálnymi útokmi vrátane ponižovania či marginálnych urážlivých poznámok, ignorácie zo strany okolia v prípade problémov, ktorú asociujú s tým, že sú cudzinci. Naopak, vedomosť, že cudzinci sa ťažšie dočkajú pomoci, či zo strany verejnosti alebo inštitúcií, môže potenciálnych páchatelov posmeľovať⁸⁷.

“Raz som bola napadnutá kvôli tomu, že som z Ázie, ten muž bol agresívny, chcel ma oplúť, ostatní muži a ženy naokolo sa na tom smiali.”

Žena, Thajsko, 18-24 rokov

„Keď som vstúpila, do [internátnej] izby, ostatní študenti sa na mne začali smiať, lebo som z Ázie. Po slovensky ale tak na 70 % hovorím, takže som ich rozhovoru rozumela.“

Žena, Thajsko, 18-24 rokov

„Čím ľahšie rozpoznať odlišnosť, tým viac problémov... Raz som šla električkou a bol tam muž inej farby pleti, evidentne cudzinec... Starší, ale aj mladí ľudia naňho všetci hľadeli... Chcelo sa mi vstať a zakričať: ‚Haló! Stále človek, stále človek! ‘“

Žena, Nový Zéland, 26-30 rokov

⁸⁷ Pozri tiež kapitolu 5, kde diskusia o všeobecných skúsenostiach migrantov s násilím sa z ich strany viaže najmä na násilie z nenávisti.

6.2.5 Zhodnotenie

- Migranti na Slovensku uvádzajú skúsenosti s násilím z nenávisťi, pričom takéto skúsenosti majú migranti zo všetkých skupín. Najviac skúseností uvádzajú vizuálne „najviditeľnejšie“ skupiny migrantov – z africkej a moslimskej komunity.
- Ukrajinskí muži sú skupinou, ktorá uvádza časté verbálne útoky či vyhrážky, miera skúsenosti s fyzickým násilím je však nižšia. Spolu s ďalšími východoeurópskymi migrantmi a migrantkami sa takéto situácie zväčša viažu na používanie ich materinského jazyka na verejnosti, ktoré je spúšťačom násilia.
- Východoázijskí migranti uvádzajú pomerne nízku mieru skúseností s násilím z nenávisťi. Ide však o skupinu s najsilnejšími prevenčnými mechanizmami, ktorými sa takémuto násiliu snažia aktívne predísť.
- Takmer dve tretiny fyzických útokov z nenávisťi voči migrantom ústia do zranenia. Najzávažnejšie sú útoky voči migrantom z africkej a moslimskej komunity.
- Skúsenosti migrantov s násilím z nenávisťi je potrebné vnímať v kontexte ich dopadu na komunitu, nielen jednotlivcov. Aj ojedinelé verbálne útoky dokážu zásadne negatívne ovplyvniť každodenné konanie a emócie členov ohrozenej skupiny (pozri kapitolu 5).

6.2.6 Odporúčania

Témy pre ďalší výskum

- Hĺbkový výskum dopadu strachu a vnímania rizika násilia z nenávisťi na každodenné stratégie migrantov, zvlášť sa zameriavajúc na konkrétne skupiny migrantov (napr. Ukrajinci s prechodným pobytom na účel zamestnania).
- Detailný kvantitatívny a kvalitatívny výskum skúseností migrantov z africkej a moslimskej komunity s konkrétnymi formami násilia z nenávisťi.

Politiky a inštitucionálna prax

- Posilniť možnosti a schopnosti obetí oznamovať prípady násilia z nenávisťi, o. i. prostredníctvom zavedenia tzv. *third-party reporting schemes*, teda možnosti oznamovania trestných činov polícii prostredníctvom tretej nezávislej strany (napr. mimovládnej organizácie a pod.).
- Zaznamenávať nielen trestné činy súvisiace s násilím z nenávisťi, ale osobitne monitorovať všetky oznámenia občanov, ktorí udávali motív predsudku, s cieľom dôkladne spoznať rozsah a charakteristiky problému.
- Zaviesť adekvátny systém zberu dát o násilí z nenávisťi. Ako minimum by sa v rámci tohto systému mali zbierať a publikovať počty prípadov nahlásených verejnosťou a zaznamenaných úradmi, počty usvedčených páchatel'ov, dôvody, na základe ktorých boli ich činy posúdené ako diskriminačné, a údaje o výške udelených trestov.
- Vytvoriť systém bezpečného zberu etnicky senzitivných dát o obetiach násilia z nenávisťi na základe ich sebaidentifikácie.
- Realizovať preventívne a informačné kampane o migrácii a kultúrnej diverzite, predovšetkým so zameraním na mladých ľudí, súčasťou ktorých by bol verejný záväzok vlády bojovať proti všetkým, aj miernym formám násilia z nenávisťi.

- Financovať a prevádzkovať špecializované organizácie zamerané na poskytovanie pomoci obetiam násilia z nenávisi, ako i migrantom v najväčšom riziku.

6.3 Násilie a zneužívanie súvisiace s prácou

6.3.1 Rámec a kontext problému

Práca predstavuje hlavnú motiváciu príchodu migrantov na Slovensko – ako dôvod ju v našom výskume uviedlo 46,3 % účastníkov. Druhá najvýznamnejšia kategória – rodina – sa objavila iba v 27,3 % dotazníkov. Význam práce a pracoviska pre pochopenie problémov migrantov je však ešte výraznejší pri pohľade na konkrétne skupiny migrantov. V prípade troch z piatich krajín pôvodu s najpočetnejšími skupinami migrantov (Ukrajiny, Vietnamu a Číny), ktoré spolu predstavujú až približne 40 % všetkých migrantov, je práca motiváciou pre príchod až u 70 % osôb. Spomedzi všetkých migrantov, ktorí sa zúčastnili výskumu, uviedlo skúsenosť s prácou na Slovensku 70,3 %. V prípade týchto troch krajín však ide až o 80 – 95 %. Podobné závery uvádza aj výskum IVO (Filadelfiová *et al.* 2011), keď konštatuje prevahu pracovnej a ekonomickej motivácie príchodu migrantov na Slovensko, ktorí však zároveň často pôsobia v zamestnaniach pod úrovňou ich vzdelania a kvalifikácie.

Migračné štúdie (ILO 2004, 2010; Spencer 2011) aj legislatívna a koncepcná prax vo viacerých krajinách (pozri Skrivankova 2010) identifikujú časť pracovných migrantov ako obzvlášť zraniteľnú skupinu voči rôznym formám exploitácie, zneužívania a násilia. Ide najmä o tých s nižšou kvalifikáciou či v náročnej ekonomickej situácii, u ktorých existuje silná motivácia udržať si prácu, resp. zabezpečiť zárobok aj za extrémne nevýhodných podmienok. Pracujúci migranti sú však zraniteľnou skupinou aj z dôvodu iných faktorov, najmä jazykových znalostí, neznalosti prostredia a podmienok, či práv a kultúry, z dôvodu svojho právneho štatútu, ale napríklad aj zdravotného stavu (v prípade nedostupnej zdravotnej starostlivosti a náročných pracovných podmienok) či situácie v rodine alebo komunite, ako je potreba či povinnosť odovzdať svoj zárobok blízkym osobám (Kagan *et al.* 2011; Allamby *et al.* 2011; Scott *et al.* 2012). Organizátori nútenej a exploitatívnej práce sa pritom práve na tieto skupiny migrantov zameriavajú najčastejšie (Scott *et al.* 2012).

Súčasná spoločenskovedná štúdia ponúkajú niekoľko dôležitých poznatkov pomáhajúcich porozumieť problematike nútenej a exploitatívnej práce migrantov:

- Drvivá väčšina migrantov má záujem zamestnať sa legálne a stať sa súčasťou sociálneho a ekonomickeho systému hostovskej krajiny vrátane platenia daní, odvodov atď. (Kagan *et al.* 2011). Na druhej strane, časté znevýhodnenie (legislatívne, na pracovnom trhu) a akútny ekonomický nedostatok ich vedie aj k pracovným aktivitám na hranici zákona, resp. za ňou. Ide však o dôsledok, nie prvotný cieľ (Allamby *et al.* 2011).
- Kultúrny faktor a skúsenosti z krajiny pôvodu môžu spôsobiť, že migranti akceptujú pracovné podmienky, ktoré sa v hostovskej krajine považujú za nedôstojné, či sú dokonca za hranicu zákona (Allamby *et al.* 2011). Z tohto dôvodu migranti o svojej situácii (napr. dlhom pracovnom čase, nízkej mzde, väznení či ponižovaní

v práci alebo nedostatočnej ochrane zdravia) ani neuvažujú ako o probléme. Ako ukazuje Balch (2012), prevládajúca filozofia „negatívnej ochrany“, teda predpokladu, že predovšetkým samotné obeť pracovného zneužívania sa budú domáhať svojich práv, je problematická v tom, že zvlášť migranti si týchto práv často nie sú vedomí, resp. chýba im odvaha či schopnosť konať (BERR 2008).

- Zneužívanie pracovných migrantov sa nedeje iba zo strany občanov hostovskej krajiny (Allamby *et al.* 2011). Prevládajúcim javom sú komplexné vzťahy a spolupráca zahŕňajúca tak migrantov (zväčša ako zamestnávateľov v rámci komunit migrantov alebo sprostredkovateľov práce pre domácich zamestnávateľov), ako aj občanov hostovskej krajiny (ako zamestnávateľov alebo v pozícii sprostredkovateľov informácií, kontaktov, dodatočných služieb ako ubytovanie atď.). Literatúra taktiež upozorňuje na javy, kedy k zneužívaniu migrantov pri práci dochádza zo strany ich zamestnávateľov – taktiež migrantov – pre ktorých je toto jediné riešenie ich vlastného znevýhodnenia, napr. pri podnikaní, a nie prvoplánovým zneužitým zraniteľnosti. Ani jedna zo strán pritom situáciu nevníma ako násilie (Kloosterman and Rath 2003; Wayland 2011).
- Pre najzraniteľnejšie skupiny pracovných migrantov je práca kľúčovým aspektom ich pobytu v krajine – bývanie im poskytuje zamestnávateľ alebo sprostredkovateľ práce, prípadne sa oň delia s ďalšími zamestnancami. Zamestnávateľ alebo sprostredkovateľ práce taktiež zabezpečuje alebo sprostredkúva informácie, zdravotnú starostlivosť, formálne záležitosti či stravu (Scott *et al.* 2012). Tieto skupiny migrantov majú mimo pracoviska, resp. kontaktu na kľúčové osoby v ňom iba minimálny sociálny kapitál (Kagan *et al.* 2011). Takéto usporiadanie môže znamenať komplexný servis pre zamestnanca a pomoc pri usadení sa v novej krajine, v iných prípadoch však môže byť hlavným faktorom izolácie, vytvorenia závislosti a eskalácie zneužívania či až otroctva.
- Najrizikovejšími oblasťami práce sú odvetvia, ktoré stavajú na pracovnej flexibilitate a kultúre „postrádateľnosti“ („culture of expendability“, Scott *et al.* 2012), v rámci ktorej zamestnávateľ ovplyvňuje zamestnancov skutočnosťou, že môžu byť jednoducho nahradení.
- Prehlbujúca sa miera a intenzita vykorisťovania zvyšuje zraniteľnosť migrantov aj voči iným formám a praktikám zneužívania. Zvyšujúca sa zraniteľnosť migrantov (kultúrna, ekonomická, sociálna) ich zasa vystavuje vyššiemu ohrozeniu voči zneužívaniu v práci (Allamby *et al.* 2011).

Existuje niekoľko konceptov, ktoré pomáhajú lepšie porozumieť násiliu a zneužívaniu viažúcemu sa na pracovisko. *Konvencia o nútenej práci*⁸⁸ Medzinárodnej organizácie práce (ILO) ešte v roku 1930 poskytla definíciu nútenej práce ako „nedobrovoľnej práce alebo služby, vykonávanej pod hrozbou akéhokoľvek trestu“, ktorá sa vo všeobecnosti používa dodnes. Takto vymedzený koncept však v praxi vykazuje niekoľko nedostatkov.

⁸⁸ ILO Forced Labour Convention (29/1930). Ďalšími relevantnými medzinárodnými dohodami vzťahujúcimi sa na práva a ochranu pracovných migrantov sú najmä United Nations International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (1990), ILO Migration for Employment Convention (97/1947), Migrant Workers (Supplementary Provisions) Convention (143/1975) a ILO Maintenance of Social Security Rights Convention (157/1982). SR neratifikovala ani jeden z týchto dohovorov.

Definícia ILO sa totiž len s ťažkosťami dostáva do trestných zákonov jednotlivých štátov a účinnosť potláčania nútej práce na jej základe je tak stále minimálna (ILO 2005; Balch 2012; pozri textový rámik *Ukotvenie problematiky nútej práce v legislatíve vybraných krajín Európskej únie*). Ako ukazuje Skrivankova (2010):

- Problematika boja proti nútej práci je limitovaná nejasnými definíciami konkrétnych pojmov, najmä pre potreby inštitucionálnej praxe.
- V priebehu posledných 15 rokov nastal pomerne výrazný pokrok v oblasti implementácie mechanizmov boja proti obchodovaniu s ľuďmi. Toto však na druhej strane viedlo k prehliadaniu problematiky nútej práce a najmä jej súvislostí a vzťahov s inými formami násilia, kedy sa takéto prípady posudzujú výlučne cez kritériá obchodovania s ľuďmi. Dôsledkom je, že individuálny prípad nemusí byť obchodovaním s ľuďmi, avšak stále môže ísť o porušenie pracovných či ľudských práv jednotlivca, ktoré si vyžaduje intervenciu zo strany iných aktérov, ako by to bolo v prípade obchodovania s ľuďmi. Aj kontinuálna exploitatívna práca v rámci zákona pritom môže viesť k extrémnym formám zneužívania, násilia a poškodzovania obetí. Ako argumentujú Anderson a Rogaly (2005), implementácia legislatívy na boj proti obchodovaniu s ľuďmi môže klásť v praxi dôraz na rôzne fázy tohto javu, pričom element nútej práce sa často prehliada v porovnaní s elementom fyzického zadržiavania.

Ukotvenie problematiky nútej práce v legislatíve vybraných krajín EÚ (prevzaté podľa Skrivankova 2010):

V *Belgicku* je legislatíva týkajúca sa nútej práce založená na koncepte „podmienok v rozpore s ľudskou dôstojnosťou“, pričom trestný zákon sa zameriava na dva elementy obchodovania s ľuďmi, účel a konanie (vymedzujúce „zamestnanie v podmienkach nezlučiteľných s ľudskou dôstojnosťou“), a tretí (prostriedky) slúži ako priťažujúca okolnosť⁸⁹. Klúčovou inštitúciou pri identifikovaní takýchto prípadov je inšpektorát práce, ktorý podľa posúdenia môže buď začať samotné konanie, alebo zapája ďalšie inštitúcie, predovšetkým políciu. Proaktívna činnosť inšpektorátu formou intenzívnych kontrol má pri odhaľovaní takýchto prípadov kľúčový význam.

Podobná situácia je vo *Francúzsku*, kde neexistuje explicitný pojem otroctva alebo nútej práce, avšak pojem „podmienok v rozpore s ľudskou dôstojnosťou“ hrá rolu pri viacerých ustanoveniach trestného zákona. V rámci toho môžu byť *de facto* prípady nútej práce potrestané aj bez prítomnosti faktorov obchodovania s ľuďmi. K trestným činom uplatniteľným v prípadoch nútej práce patria „profitovanie z výkonu neplatennej práce alebo služby, za ktorú platba očividne nie je adekvátna

⁸⁹ Medzinárodne akceptovaná definícia obchodovania s ľuďmi podľa Palermského protokolu (Protokol o prevencii, potláčaní a trestaní obchodovania s ľuďmi, osobitne so ženami a deťmi) v sebe zahŕňa 3 základné prvky, ktoré definujú mechanizmus obchodovania s ľuďmi, a to konanie (verbovanie, preprava, odovzdanie, prechovávanie alebo prevzatie ľudí), prostriedky (hrozba alebo použitie násilia, iné formy donucovania, únos, podvod, leš, zneužitie právomoci, zdravotného postavenia) a účel (prostitúcia alebo iná forma sexuálneho vykorisťovania vrátane pornografie, nútená práca či nútená služba, otroctvo alebo praktiky podobné otroctvu, nevoľníctvo, odobratie orgánov). Aby sa dalo hovoriť o naplnení podstaty trestného činu obchodovania s ľuďmi, musí byť prítomný každý z týchto troch prvkov. Konanie sa musí realizovať jedným z prostriedkov a oba prvky (aj konanie, aj prostriedky) musia byť zamerané na dosiahnutie účelu vykorisťovať danú osobu. Výnimka sa vzťahuje len na obeť – deti, ktorá v časti písm. c) vylučuje nutnosť prítomnosti prostriedkov/spôsobov, aby sa naplnila podstata trestného činu obchodovania (podľa Kubovičová 2009, s. 10).

dôležitosti takejto práce, od osoby, ktorej zraniteľnosť alebo závislosť je páchatelovi známa“ a „vystavenie osoby, ktorej zraniteľnosť alebo závislosť sú páchatelovi známe, pracovným a životným podmienkam nezlučiteľným s ľudskou dôstojnosťou“. Práve otázka preukázateľnosti zraniteľnosti či závislosti migrantov je zásadnou pri uplatniteľnosti tohto zákona. Kľúčovú úlohu tu má opäť inšpektorát práce a aktívne inšpekcie. Dôležitý je aj zákon, ktorý udeľuje ilegálnym zamestnancom (t. j. bez platnej pracovnej zmluvy) rovnaké práva, ako majú ostatní zamestnanci, takže prípady ich zneužívania sa môžu posudzovať rovnako.

V Nemecku sú prípady nútenej práce postihnutelné v rámci legislatívy o obchodovaní s ľuďmi, ktorá však vymedzuje iba element účelu ako dostatočnú podmienku trestného konania. Elementy konania a prostriedkov popisujú špecifické časti zákona pojednávajúce o účasti na obchodovaní s ľuďmi. *De facto* tak tento zákon zachytáva aj prípady nútenej práce mimo rámca obchodovania s ľuďmi. Nemecký zákon zároveň explicitne pomenúva štatút migranta ako faktor zraniteľnosti a jeho zneužitie ako súčasť účelu pri obchodovaní s ľuďmi. Okrem polície a inšpektorát práce sú kľúčovými aktérmi predchádzania a identifikácie obetí nútenej práce v Nemecku predovšetkým odbory.

Vo Veľkej Británii bol samostatný trestný čin otroctva a nútenej práce („slavery, servitude and forced or compulsory labour“) prijatý v roku 2009 popri samostatne existujúcej legislatíve o obchodovaní s ľuďmi. Následne bol uplatnený v menšom počte prípadov, ktoré by inak neboli postihnutelné legislatívou v oblasti obchodovania s ľuďmi. Vzhľadom na nedávne prijatie tohto zákona sa jeho dopad ešte skúma (napr. Balch 2012), pričom za kľúčový motív jeho prijatia sa od počiatku uvádzala prevencia, resp. snaha odradiť páchatelov od praktík nútenej práce tým, že sa takýto jav explicitne pomenuje ako trestný čin. Uvedenie zákona do praxe sprevádzala aj informačná kampaň vysvetľujúca rámec chápania nútenej práce.

Praktickým problémom ostáva rozlišovanie medzi *exploitatívnou* a *nútenou* prácou. Kým prvá predstavuje zneužívanie a zvyšuje zraniteľnosť migrantov voči iným formám násillia, stále sa môže diať v medziach existujúcej trestnej legislatívy. Nútená práca sa, naopak, univerzálne považuje za trestný čin. Rozlišovať medzi nimi – a zároveň uvažovať o praktikách exploitatívnej, nútenej práce a obchodovania s ľuďmi ako o *kontinuu* (Skrivankova 2010) – je kľúčovým krokom k vytvoreniu legislatívneho rámca a inštitucionálnej zodpovednosti za implementáciu opatrení v boji voči všetkým formám zneužívania. Kým boj proti exploitatívnej práci by mali koordinovať inštitúcie v oblasti pracovného práva (napr. inšpektorát práce), pri nútenej práci môže byť najefektívnejšia polícia, resp. kriminálny systém. Kľúčovým je porozumenie vzťahu medzi týmito dvoma formami, vzťahu medzi ich príčinami, ale aj uznanie relevantnosti oboch, teda aj exploitatívnej práce.

Kľúčovým legislatívnym faktorom znevýhodňujúcim pracovných migrantov je absencia predpisov, ktoré by ich klasifikovali ako *obete* trestného činu, nie ako svedkov, či dokonca páchatel'ov. Ide najmä o nasledujúce dva faktory:

- Prednosť imigračnej legislatívy pred pracovnou. Ide o situáciu, kedy sa obeť pracovného zneužívania bez platného pobytu a povolenia na zamestnanie považuje predovšetkým za ilegálneho migranta, ktorý bude vyhostený z krajiny, čo pri absencii poškodenej strany zároveň uzavrie otázku zneužívania. Aj v prípade, keď má obeť pracovného zneužívania platný pobyt, ale ten sa viaže na pracovný vzťah so zamestnávateľom, ktorý je zároveň páchatel'om zneužívania, je strata pobytu prekážkou v prístupe k pomoci vyplývajúcej z postavenia obeť takéhoto činu.
- Podmienkou uznania osoby ako zamestnanca aj s príslušnými právami (poskytnutá mzda, ochrana pri práci atď.) je platná pracovná zmluva. Častým javom pri zneužívaní migrantov je zneužitie ich nevedomosti, keď migranti môžu byť v domnienke, že sú legálne zamestnaní, napriek tomu, že to tak nie je, a dohoda je uzavretá iba ústne⁹⁰, resp. zmluva neexistuje v slovenskom jazyku a pod. (pozri Dwyer *et al.* 2011; Scott *et al.* 2012). Nelegálne zamestnávanie migrantov je vážnym prečinom voči ich bezpečiu, blahobytu či zdraviu. Existujúca legislatíva však v prípadoch pracovného zneužívania nevníma migrantov v prvom rade ako obeť, resp. o stave, ktorý zahŕňa nelegálnu prácu, sa uvažuje predovšetkým ako o prečine voči štátu, nie voči konkrétnym osobám. To obmedzuje možnosti pomoci obetiam zneužívania a násilia súvisiaceho s prácou a takisto priestor pre prevenciu takýchto javov.

Ďalším rizikom vyplývajúcim z legislatívneho postavenia migrantov je konflikt medzi potrebou migrantov pracovať (a zabezpečiť svoje základné ekonomické potreby) a obmedzenie, resp. znemožnenie práce zo strany štátu bez adekvátnej kompenzácie. Štúdie ukazujú (Ruhs 2010), že takáto situácia je zásadným faktorom, ktorý vedie migrantov, i legálnych, k účasti v neformálnom a nelegálnom systéme práce s minimálnou ochranou a zvyšujúcim sa rizikom aj voči iným prejavom násilia a zneužívania. Na Slovensku ide najmä o migrantov na tolerovanom pobyte, s výnimkou udeleného tolerovaného pobytu z dôvodu, že osoba je obeťou trestného činu obchodovania s ľuďmi alebo z dôvodu rešpektovania súkromného a rodinného života⁹¹. Ďalej nemôžu pracovať napr. cudzinci, ktorým bol udelený prechodný pobyt na účel podnikania (ak by chceli byť zamestnaní, musia si zmeniť účel prechodného pobytu a podstúpiť proces žiadania o prechodný pobyt na účel zamestnania), či žiadatelia o azyl, ak od podania ich žiadosti o azyl neuplynul 1 rok⁹². Pri prechodnom pobyte na účel štúdia môžu cudzinci pracovať, avšak v obmedzenej miere (ak zamestnanie nepresiahne 10 hodín za týždeň alebo tomu zodpovedajúci počet dní alebo mesiacov za rok).

90 Na Slovensku určuje situáciu zákon č. 311/2001 Z. z. – Zákonník práce, § 42, ods. 1: „Pracovný pomer sa zakladá písomnou pracovnou zmluvou medzi zamestnávateľom a zamestnancom. Jedno písomné vyhotovenie pracovnej zmluvy je zamestnávateľ povinný vydať zamestnancom. § 43 (1) V pracovnej zmluve je zamestnávateľ povinný so zamestnancom dohodnúť podstatné náležitosti, ktorými sú: a) druh práce, na ktorý sa zamestnanec prijíma, a jeho stručná charakteristika, b) miesto výkonu práce (obec, časť obce alebo inak určené miesto), c) deň nástupu do práce, d) mzdové podmienky, ak nie sú dohodnuté v kolektívnej zmluve. (2) Zamestnávateľ v pracovnej zmluve uvedie okrem náležitostí podľa odseku 1 aj ďalšie pracovné podmienky, a to výplatné termíny, pracovný čas, výmeru dovolenky a dĺžku výpovednej doby.“

91 V znení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti.

92 Zákon č. 480/2002 Z. z. o azyle, §23, ods. 6.

Z riešení v oblasti prevencie a potlačania nútenej a exploitatívnej práce migrantov a ochrany obete môžeme spomenúť najmä nasledujúce opatrenia fungujúce vo viacerých európskych krajinách:

- Identifikácia najrizikovejších odvetví práce (napr. práca v domácnosti, poľnohospodárstvo, sklady a baliarne, rybolov) a regulácia nábora, sprostredkovania práce, ako aj monitoring organizácie práce a pracovných podmienok⁹³ (Allamby *et al.* 2011; Balch 2012; Scott *et al.* 2012).
- Identifikácia najohrozenejších skupín (napr. utečenci a žiadatelia o azyl, cudzinci zo vzdialených a jazykovo/kultúrne odlišných krajín) a vytváranie ochranných a posilňujúcich opatrení (napr. socio-kultúrne a jazykové vzdelávanie, teréna práca s komunitami, partnerstvá s potenciálnymi zamestnávateľmi).
- Legislatívna diferenciacia medzi obchodovaním s ľuďmi, nútenou prácou a vykorisťujúcou prácou. Toto ukotvenie sa v súčasnosti líši naprieč jednotlivými európskymi krajinami (a v mnohých absentuje), ako ilustrujeme vyššie.
- Multiinštitucionálny prístup združujúci organizácie a subjekty z verejného, súkromného a tretieho sektora a rôznych profesií, zahŕňajúc vládu/štátne inštitúcie, samosprávy, zamestnávateľov (vrátane združení v konkrétnych kritických odvetviach), komunity migrantov, odbory, podporné a pomáhajúce inštitúcie vrátane neziskových organizácií, výskumné organizácie, prípadne aj zastupiteľské úrady krajín pôvodu (Anderson a Rogaly 2005). U všetkých inštitúcií a implementačných pracovníkov je zároveň potrebný špecifický tréning v problematike.
- Stabilizácia pobytového (imigračného) statusu ako základný krok k zlepšeniu sociálnej a ekonomickej situácie (Kagan *et al.* 2011). Mnohé štúdie (pozri Anderson a Rogaly 2005 pre prehľad) ukazujú, že pobytový status migrantov môže byť silným donucovacím prostriedkom k nedobrovoľnej práci. Všeobecným odporúčaním je oddelenie praktických mechanizmov imigračnej kontroly a ochrany práv vrátane ustanovenia konkrétnych inštitúcií či pracovníkov, ktorí ich vykonávajú.

V tejto podkapitole sledujeme predovšetkým nasledujúce dva ciele:

- *identifikovať skupiny migrantov najviac ohrozené voči praktikám a systému nútenej a exploitatívnej práce;*
- *vysvetliť rozsah a charakter týchto javov a to, ako sa viažu na iné praktiky a vzťahy násilia a zneužívania.*

Na základe analýzy týchto dvoch problémov ďalej ponúkame prehľad kľúčových rizikových prvkov pre migrantov na Slovensku a navrhujeme opatrenia na zlepšenie stavu.

---

⁹³ Vo Veľkej Británii slúži na tento účel napr. predovšetkým prijatý Gangmasters Licensing Act (2004). Ide o zákon, ktorý bol prijatý ako odpoveď na tragédiu v Morecambe Bay v roku 2004, keď 21 čínskych ilegálnych imigrantov zahynulo pri zbere mušlí bez toho, aby im ich zamestnávateľia poskytli pomoc. Zákon vytvára povinnosť licencie pre agentúry sprostredkujúce zamestnanie v odvetviach poľnohospodárstva a zberu mušlí a jeho účinnosť sa vo všeobecnosti hodnotí veľmi kladne, resp. aktuálne štúdie nútenej práce sa jednotne vyslovujú pre jeho rozšírenie aj na ďalšie odvetvia.

6.3.2 Analýza politik a koncepcií SR

Riešenie súvisiacich problémov nútenej práce a obchodovania s ľuďmi v SR kopíruje doterajší európsky trend, ktorý popisujeme vyššie. SR od roku 2006 rozvíja mechanizmy na boj proti obchodovaniu s ľuďmi a za uplynulé obdobie dosiahla výrazný posun v oblasti koordinácie inštitúcií, legislatívneho podchytenia problematiky, vzdelávania relevantných profesionálov a zabezpečenia pomoci obetiam (GRETA 2011, s. 6). Problematika nútenej práce sa však doposiaľ osobitne neriešila.

Aktuálne platným strategickým dokumentom v oblasti obchodovania s ľuďmi je *Národný program boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roky 2011 – 2014*, ktorý definuje stratégiu a konkrétne opatrenia v oblasti inštitucionálnej koordinácie, legislatívy, zberu dát a výskumu, prevencie, podpory a ochrany obetí a trestného stíhania. Významným pozitívom oproti iným politickým dokumentom analyzovaným pre potreby tohto výskumu je vyčlenenie konkrétnych finančných prostriedkov na zabezpečenie implementácie navrhovaných opatrení v praxi.

V zmysle národného programu sa pomoc obetiam obchodovania s ľuďmi poskytuje občanom SR, ako aj cudzincom obchodovaným v SR. Zákon o pobyte cudzincov umožňuje udeliť obetiam obchodovania povolenie na tolerovaný pobyt v trvaní max. 90 dní. Ide o tzv. dobu na zotavenie a reflexiu v zmysle *Dohovoru Rady Európy o boji proti obchodovaniu s ľuďmi*, počas ktorej sa cudzinec môže rozhodnúť, či bude spolupracovať s orgánmi činnými v trestnom konaní. Pokiaľ sa tak rozhodne, povolenie môže byť predĺžené na 180 dní, a to aj opakovane, ak trvá dôvod pobytu a prítomnosť obeť na území SR je nevyhnutná na účely trestného konania. Počas tohto obdobia môže byť cudzinec podporovaný v rámci *Programu ochrany a podpory obetí*, financovaného Ministerstvom vnútra SR. Napriek niektorým medializovaným prípadom, v ktorých išlo o podozrenie z obchodovania s ľuďmi⁹⁴, však doposiaľ ani jeden takýto pobyt udelený nebol. Experti monitorovacieho výboru pre implementáciu dohovoru Rady Európy, GRETA, vo svojej hodnotiacej správe v tejto súvislosti poukazujú na nedostatočne proaktívny prístup slovenských úradov pri identifikácii obetí cudzincov, osobitne maloletých bez sprievodu, ako aj zaistených nelegálnych cudzincov a o. i. odporúčajú posilnenie úlohy inšpektorátov práce pri identifikácii obetí pracovného zneužívania prostredníctvom kontrol v tých odvetviach, v ktorých sa cudzinci vo zvýšenej miere zamestnávajú (GRETA 2011).

Pokiaľ ide o problém nútenej práce, na Slovensku chýba legislatívny a inštitucionálny rámec pre prípady pracovného vykorisťovania migrantov, ktoré však nevyhnutne nenaplňujú definíciu trestného činu obchodovania s ľuďmi. Obete vykorisťovania sa tak budú prioritne považovať za nelegálnych migrantov a nebude im poskytnutá adekvátna podpora v zmysle ochrany ich ľudských práv. Zákon č. 404/2011 o pobyte cudzincov síce vytvoril možnosť poskytnúť tolerovaný pobyt migrantovi, ktorý bol „nelegálne zamestnaný za osobitne vykorisťujúcich pracovných podmienok“⁹⁵, rovnako ako v predchádzajúcom prípade však takýto pobyt do dnešného dňa udelený nebol (pozri Dwyer et al. 2011 o pozitívnom dopade uplatňovania takýchto mechanizmov). Navyše, tomuto inštitútu chýba opora v pracovno-právnej legislatíve.

94 Pozri úvod publikácie alebo ďalšie mediálne správy, napr. Dvojica väznila vo Filakove Vietnamcov, pestovali marihuanu (Webnoviny, 8. 8. 2012).

95 Príslušný odsek zákona potom transponuje smernicu Európskeho parlamentu a Rady 2009/52/ES z 18. júna 2009, ktorou sa stanovujú minimálne normy pre sankcie a opatrenia voči zamestnávateľom štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí sa neoprávnené zdržiavajú na území členských štátov.

6.3.3 Metodológia

Pri tvorbe dotazníkov sme sa zameriavali na 6 indikátorov nútenej práce podľa Medzinárodnej organizácie pre prácu (ILO 2009). Následne sme použili metodológiu Anti-Slavery International (Skrivankova 2006), podľa ktorej prítomnosť 1 z indikátorov predstavuje indikáciu nútenej práce vyžadujúcu si ďalšie skúmanie a prítomnosť 2 z nich sa má vnímať ako prípad nútenej práce.

Zároveň sme však do dotazníka zahrnuli ďalších 7 indikátorov exploitatívnej práce (Scott *et al.* 2012), ktoré samé o sebe nepredstavujú nevyhnutne zneužívanie za hranicou zákona, ale pomáhajú porozumieť vzťahom zneužívania a identifikovať širšie ohrozené skupiny, najmä v súvislosti s ďalšími javmi.

Skúsenosti s prácou boli hlavnou témou rozhovorov s predstaviteľmi komunít aj s individuálnymi migrantmi najmä z najrizikovejších skupín (Ukrajina, Thajsko) a metodológia zahŕňa aj inštitucionálnu analýzu podmienok a kontextu práce migrantov na Slovensku.

Naším cieľom tak bolo identifikovať rozsah a charakter skupín migrantov:

- a) ktorí sú *obeťami nútenej práce*;
- b) u ktorých existuje *vysoký predpoklad nútenej práce*;
- c) ktorí sú *vystavení exploitatívnej práci vrátane jej charakteru a identifikácie rizikových faktorov, ktoré môžu viesť k ďalšiemu zneužívaniu či násiliu na pracovisku alebo inde.*

6.3.4 Analýza problému

Pri takmer 11,3 % pracujúcich migrantov môžeme predpokladať skúsenosti s nútenou prácou. Toto číslo je o niečo vyššie u mužov než u žien, zásadným faktorom je však krajina pôvodu. Alarmujúce je, že až 24,4 % pracujúcich migrantov z Ukrajiny, teda najpočetnejšej skupiny predstavujúcej viac ako štvrtinu všetkých migrantov na Slovensku, uvádza skúsenosť s nútenou prácou a vysoké riziko môžeme konštatovať až pri 43,7 %. U ukrajinských pracujúcich mužov sa skúsenosť s nútenou prácou vyskytuje dokonca až pri 31,0 % a vysoké riziko výskytu vidíme pri 51,7 % ukrajinských mužov. Miera rozsahu týchto skúseností u ukrajinských migrantov je výrazne vyššia ako u akejkoľvek inej skupiny.

Žiadny z indikátorov nútenej práce nie je výrazne dominantný, a to ani v rámci celej skupiny migrantov, ani pri najohrozenejších skupinách. Najčastejšími praktikami sú neposkytnutie alebo krátene odmeny a zadržanie alebo uväznenie na pracovisku.

Tabuľka 6.4 Skúsenosti s indikátormi nútenej práce u migrantov celkovo a migrantov z Ukrajiny

Jav	Spolu	UA muži	UA ženy
Viac ako jeden indikátor – skúsenosť s nútenou prácou (%)	11,3	31,0	14,3
Aspoň jeden indikátor – vysoké riziko nútenej práce (%)	29,2	51,7	33,3
Uväznenie na pracovisku (%)	12,5	37,9	7,7
Vyhrážanie sa zo strany zamestnávateľa (%)	5,1	10,3	5,3
Dlh voči zamestnávateľovi (%)	9,2	13,8	13,2
Krátenie mzdy v rozpore so zmluvou alebo nevyplatenie mzdy za viac ako dva mesiace (%)	19,6	31,0	21,1
Zadržanie pasu (%)	3,2	0,0	2,7
Vyhrážanie sa udaním úradom (%)	8,1	25,9	11,1

Zdroj: Vlastný výskum.

Príklady pracovného zneužívania (zo skúsenosti MIC a kvalitatívnej časti výskumu):

- Zmluvy pre zamestnancov masérskych salónov sú pripravené v slovenskom a anglickom jazyku. Ani jedna jazyková verzia nezodpovedá rodnému jazyku zamestnanca, pričom zamestnávateľ sa spolieha na nedostatočnú znalosť angličtiny a nulovú znalosť slovenčiny. Anglická a slovenská verzia týchto zmlúv sa líšia. Už počas trvania pracovného pomeru vedie zneužitie neznalosti zmluvy a vágnosti/nejasnosti jej znenia napr. k nútenému odpracovaniu vyššieho počtu hodín bez nároku na finančnú kompenzáciu alebo na kompenzáciu vo forme náhradného voľna. Zmluva hovorí o 8-hodinovom pracovnom čase, v realite sa však masérke zaznamenáva iba čas, kedy masíruje. Denne tak trávi v zamestnaní 10 a viac hodín.
- Cudzinci prichádzajú na Slovensko na vopred dohodnutú pracovnú pozíciu. Ako nepeňažná kompenzácia sa však očakáva, že zamestnanec bude vykonávať aktivity aj mimo oficiálnej dohody. Vzhľadom na to, že jeho legálny pobyt závisí od zamestnania, nemôže si dovoliť prácu navyše odmietnuť. Príklad: pracovná pozícia kuchára bola rozšírené nad rámec dohodnutého pracovného výkonu o činnosti ako upratovanie, údržbárske práce či stavebné práce bez dodatočnej úpravy zmluvy a finančného ohodnotenia.
- Prácu na stavbe slovenskej firmy sprostredkuje osoba z rovnakej krajiny pôvodu ako je obeť zneužívania. Sprostredkovateľ vystupuje ako tlmočník, ale aj ako koordinátor a organizátor nepracovných záležitostí (napr. ubytovanie). V mene spoločnosti ukladá zamestnancom povinnosť pracovať viac, ako bolo dohodnuté.

Pod hrozbou prepustenia z práce a nevyplatenia odrobeného počtu *hodín* či nahlásenia na políciu, že nemajú platné pracovné povolenie, vypršaný legálny pobyt alebo nezaplatené odvody tak drží zamestnancov v závislosti, pričom nátlak stupňuje, ak zamestnanci prejavia nespokojnosť s pracovnými podmienkami alebo dĺžkou pracovného času. Obzvlášť závažné/rizikové je vedomé zanedbávanie bezpečnosti práce a neplatenie odvodov zákonného sociálneho poistenia, pričom voči prípadným inšpekciám sa organizátori práce spoliehajú na úplatky.

V rámci terénneho výskumu sa nám nepodarilo priamo zachytiť prípad, ktorý by vyvolal podozrenie z obchodovania s ľuďmi (pozri metodológiu IOM 2009c). V dotazníkovom výskume sme sa však pri respondentoch, u ktorých predpokladáme skúsenosti s nútenou prácou (odpovedali kladne na aspoň 2 indikátory nútenej práce podľa ILO), zamerali na ich skúsenosti s vybranými javmi počas príchodu na Slovensko, ktoré indikujú riziko obchodovania s ľuďmi:

Tabuľka 6.5 Skúsenosti s ďalšími indikátormi obchodovania s ľuďmi u obetí nútenej práce

Z obetí nútenej práce (uviedli skúsenosť s viac ako jedným indikátorom nútenej práce podľa ILO)	
Počas cesty na Slovensko nemali prístup k svojmu pasu či iným dokladom	9 %
Počas cesty na Slovensko sa nemohli voľne pohybovať, resp. boli uväznení	6 %
Počas cesty na Slovensko zažili vyhrážky alebo odhovranie od kontaktovania úradov	18 %

Zdroj: Vlastný výskum.

Ak by sme odhadli podiel obetí obchodovania s ľuďmi z celkového počtu migrantov, ktorí sú obeťami nútenej práce podľa kombinácie týchto ukazovateľov na 10 %, celkový počet migrantov, ktorí sú obeťami obchodovania s ľuďmi na účel pracovného vykoisťovania bude viac ako 1 % pracujúcich migrantov na Slovensku, čiže zhruba 0,7 % všetkých migrantov. Prakticky všetci respondenti, u ktorých sme zaznamenali indicie možného obchodovania s ľuďmi, pochádzajú z Ukrajiny, pričom zastúpenie majú muži aj ženy.

Popri skúsenostiach s nútenou prácou sme sa zamerali aj na praktiky exploitácie. Zásadným problémom migrantov na Slovensku je pracovný čas, keď 41,5 % pracujúcich migrantov uvádza *pravidelnú* dĺžku práce viac ako 48 hodín týždenne. Až 55 % z nich pritom zároveň uvádza aspoň jeden ďalší indikátor *nútenej* práce a 25 % z nich uvádza minimálne dva, čiže dlhá pracovná doba sa viaže na *vážnejšie formy zneužívania*.

“Týždenne pracujem 60 hodín a nedostávam ani poukážky na stravu. Slovenskí zamestnanci áno.”

Žena, Thajsko, 30-34 rokov

Z ďalších praktík sú najvýraznejšie najmä neporozumenie slovenskej verzii zmluvy, prípadne jej neexistencia alebo odlišnosť od jazykovej verzie, ktorá je poskytnutá na podpis, neodôvodnené krátenie alebo zadržovanie mzdy, vyžadovanie výkonov v rozpore so zmluvou a obmedzovanie dovolenky, pracovného voľna a práceneschopnosti.

Tabuľka 6.6 Skúsenosti s ďalšími indikátormi exploitatívnej práce

	Podiel pracujúcich migrantov (%)
Nepodpísanie slovenskej verzie pracovnej zmluvy alebo jej dodatkov	22,3
Neporozumenie slovenskej verzii pracovnej zmluvy alebo jej dodatkom	24,7
Vyžadovanie aktivít v rozpore s pracovnou zmluvou	22,2
Mzda pod úrovňou minimálnej mzdy	7,3
Priemerná dĺžka práce viac ako 48 hodín týždenne	41,5
Skúsenosť s úrazom na pracovisku	14,5
Obmedzenie voľna alebo práceneschopnosti	17,3

Zdroj: Vlastný výskum.

Jazyk je dôležitým faktorom pri hľadaní si práce; až 82 % účastníkov výskumu, ktorí uviedli veľmi dobré jazykové znalosti na Slovensku, aj pracovalo, zatiaľ čo pri migrantoch s nulovou alebo veľmi slabou znalosťou slovenčiny išlo iba o 51 %. Jazyk však ešte nezabezpečuje ochranu pred zneužívaním, hoci môže slúžiť ako významný ochranný faktor, predovšetkým však v kombinácii s ďalšími. Najvýraznejším ochranným faktorom voči zneužívaniu na pracovisku je najmä partner alebo partnerka zo Slovenska (skúsenosti s aspoň jedným z indikátorov nútenej práce uviedlo 22 % pracujúcich migrantov, ktorí majú slovenského partnera alebo partnerku, ale až 33 % tých, ktorí ich nemajú).

Je ťažké identifikovať skupiny pracovných migrantov, u ktorých je riziko zneužívania na pracovisku minimálne. Ide predovšetkým o vysokokvalifikovaných zamestnancov medzinárodných spoločností, ktorí dostávajú v rámci zamestnania kompletný servis vrátane právnej pomoci a sociálneho či kultúrneho poradenstva, individuálnych expertov (napr. vedcov alebo aj elitných kuchárov napr. v japonských reštauráciách, ktorí prichádzajú na Slovensko zaúčať ďalších pracovníkov), manažérov zahraničných podnikov (napr. továrne juhokórejských firiem) či duchovných. Avšak aj migranti so vzdelaním, ekonomickým zázemím, sociálnym kapitálom či dobrou znalosťou angličtiny sa na Slovensku môžu dostať do problémov. Príkladom sú príbehy migrantov z anglofónnych krajín, ktorí na Slovensko prišli ako učitelia do jazykových škôl a po niekoľkých mesiacoch práce zistili, že okrem neexistujúcej zmluvy (ktorú ich zamestnávateľ vysvetľoval ako bežnú vec) im zamestnávateľ nezariadil ani formálne náležitosti pobytu a práce a v krajine sa vlastne zdržiavajú nelegálne, v dôsledku čoho ju museli opustiť bez vyplatenia mzdy za vykonanú prácu.

Medzi najohrozenejšie skupiny migrantov podľa krajiny pôvodu môžeme zaradiť nasledujúce tri:

- migranti a migrantky z Ukrajiny;
- migranti a migrantky z komunit s najmenšou mierou integrácie, v ktorých prevláda zamestnávanie v rámci komunity a kde samotní zamestnávateľia zažívajú znevýhodnenie (napr. Vietnam, Čína);
- migranti a migrantky prichádzajúci za prácou v špecifických a zvlášť zraniteľných odvetviach (napr. thajské masáže, indické reštaurácie).

Pracovní migranti a migrantky z *Ukrajiny* sú zamestnaní zväčša v slabo platených odvetviach flexibilnej a manuálnej práce, ako sú stavby (u mužov), sklady a reštaurácie. Hoci úroveň ich vzdelania je pomerne vysoká, na Slovensku majú zväčša problém nájsť si uplatnenie na adekvátnych pozíciách. Väčšia časť pracovných migrantov pochádza zo západnej časti Ukrajiny a na Slovensko prichádzajú cielene za prácou, pričom nábor sa organizuje už na Ukrajine za spolupráce slovenských zamestnávateľov a ukrajinských sprostredkovateľov práce. Ako ilustruje aj mediálne známy prípad, ktorý spomíname v úvodnej kapitole, sľuby sprostredkovateľov práce sa môžu výrazne líšiť od reality. Vzhľadom na silnú motiváciu zarobiť si a zároveň veľmi nízku mzdu sú mnohí migranti a migrantky z Ukrajiny ochotní pracovať a žiť aj v neadekvátnych, nedôstojných podmienkach. Záležitosti na Slovensku, od sprostredkovania práce až po riešenie ubytovania, riešia zväčša jednotlivci z komunity, ktorí majú dobré kontakty a informácie. Za takúto službu si však vyžadujú poplatky a taktiež dodržiavanie pokynov vrátane snahy o to, aby samotní migranti nekontaktovali oficiálne úrady či organizácie. Stratégia veľkej časti pracovných migrantov je zapadnúť a vyhnúť sa problémom a zároveň zarobiť peniaze, čomu podriaďujú aj súkromné záležitosti (napr. ak ich rodina ostala na Ukrajine, frekvencia osobných stretnutí je minimálna, aby ušetrili prostriedky).

U migrantov z Ukrajiny sa podobná miera rizika vyskytuje medzi mužmi i ženami, hoci podiel mužov v ohrození je vyšší. Okrem miery ohrozenia nútenou prácou (uvedenou vyššie) sa s ich prácou na Slovensku spájajú aj ďalšie prejavy zneužívania. Až 82 % pracujúcich ukrajinských mužov a 47 % žien pracuje v priemere viac ako 48 hodín týždenne a iba pri 10 % pracujúcich ukrajinských mužov vieme úplne vylúčiť zneužívanie (neuvádzajú ani jeden indikátor exploitatívnej alebo nútenej práce):

“So svojim 18-ročným synom som tri mesiace pracovala v [poľnohospodárska výroba, západné Slovensko]. Bola to veľmi ťažká práca a nič nám nezaplatili.”

Žena, Ukrajina, viac ako 50 rokov

Tabuľka 6.7 Skúsenosti s ďalšími indikátormi exploitatívnej práce u migrantov z Ukrajiny

Jav	Muži (%)	Ženy (%)
Nepodpísanie slovenskej verzie pracovnej zmluvy alebo jej dodatkov	30,8	15,2
Neporozumenie slovenskej verzii pracovnej zmluvy alebo jej dodatkom	29,2	24,2
Vyžadované aktivity v rozpore s pracovnou zmluvou	44,4	13,9
Mzda pod úrovňou minimálnej mzdy	3,7	2,9
Priemerná dĺžka práce viac ako 48 hodín týždenne	82,1	47,2
Skúsenosť s úrazom na pracovisku	33,3	7,9
Obmedzenie voľna alebo práceneschopnosti	37,0	16,2
Žiadna skúsenosť s prvkami exploitatívnej alebo nútenej práce	10,3	47,6

Zdroj: Vlastný výskum.

Riziko ohrozenia v odvetviach práce ako sú sklady a reštaurácie (u žien) či stavby (u mužov) je podobné, rozdiel je v počte pracujúcich žien z Ukrajiny, ktoré pracujú v iných odvetviach alebo disponujú inými podpornými mechanizmami, najmä rodinným stavom. Až 53 % ukrajinských žien na Slovensku žije s manželom a 28 % má za manžela Slováka, pričom medzi mužmi sú tieto čísla menšie – 41 % a 18 %. Partnera (vrátane manželov) má na Slovensku 67 % ukrajinských žien (37 % má za partnera občana SR), ale iba 56 % ukrajinských mužov (a iba 25 % má za partnerku občianku Slovenska). Hoci medzi ukrajinskými mužmi a ženami neexistujú významné rozdiely, čo sa týka znalosti slovenčiny, väčší podiel žien (44 % vs. 34 % mužov) má vysokoškolské vzdelanie. Rodinné či partnerské väzby však štatisticky vystupujú ako hlavný faktor ochrany pred zneužívaním na pracovisku. Všeobecne sa teda nedá hovoriť o menšej miere ohrozenia u žien alebo mužov z Ukrajiny.

Pracovní migranti a migrantky z Číny predstavujú uzavretú komunitu, v ktorej aj vedúci predstavitelia vytvárajú s majoritnou spoločnosťou či formálnymi inštitúciami interakciu skôr cez sprostredkovateľov, ktorí majú ich dôveru (slovenskí právnicki, tlmočníci). Až na malú časť žien ide výhradne o pracujúcich migrantov, zväčša pochádzajúcich z jedného regiónu. Ich príchod na Slovensko sa organizuje cez neformálne kontakty v rámci rodín či známych, takže medzi prichádzajúcimi migrantmi a ich zamestnávateľmi existujú isté väzby. V prípade tejto komunity je to predovšetkým zamestnávateľ, kto má zodpovednosť za sociálne potreby a problémy zamestnancov, akými sú bývanie, zdravotná starostlivosť či bezpečie. Kultúra komunity je založená na intenzívnom pracovnom nasadení, ktoré akceptujú zamestnávateľia aj zamestnanci. Hoci príchod na Slovensko a výkon práce je dobrovoľný, súčasťou dohody je často zadlženie sa budúceму zamestnávateľovi, resp. zaviazanie sa k dlhodobému kontraktu za menej výhodných podmienok. Vzhľadom na neznalosť jazyka, intenzitu práce a kultúrne obavy

sú migranti a migrantky zväčša izolovaní v rámci komunity a ich kontakt s vonkajšou spoločnosťou sa deje cez sprostredkovateľov v rámci komunity.

V prípade migrantov z *Vietnamu* taktiež existuje pomerne veľká miera väzieb v rámci komunity, hoci táto je roztrieštenejšia ako čínska komunita, resp. je tu viac prítomná súťaživosť, ale zároveň aj väčšia miera priamej interakcie s formálnymi inštitúciami. V porovnaní s čínskymi obchodníkmi prevažujú menší podnikatelia a časť vietnamských migrantov pracuje aj pre veľké továrne. Práve túto druhú skupinu sme identifikovali ako rizikovú. Kým v prípade migrantov pracujúcich v menších prevádzkach (bistrá, stánky) je prakticky jediným rozsiahlejším problémom dlhá pracovná doba (ako dôsledok náročných ekonomických a byrokratických podmienok na podnikanie, osobitne podnikanie cudzincov), respondenti pracujúci vo väčších spoločnostiach častejšie uvádzali nedostatok voľna a absentujúce výplaty. Práve títo pracujúci Vietnamci sú v najzraniteľnejšej situácii, pretože pokiaľ nedokážu sami podnikáť, prakticky pre nich neexistuje šanca nájsť si zamestnanie inde a pristupujú aj na výrazne nevýhodné podmienky zamestnávateľa⁹⁶.

Menšou, no extrémne ohrozenou skupinou sú *thajské* migrantky, z ktorých drvivá väčšina pracuje v masážnych salónoch. Hoci podmienky v týchto salónoch sa líšia a u mnohých vieme identifikovať férové dohody, vo všeobecnosti ide po migrantoch z *Ukrajiny* o druhú najohrozenejšiu skupinu. Thajské migrantky prichádzajú na Slovensko bez znalosti jazyka, kultúry, práv či s nedostatkom kontaktov. U mnohých prevláda dôvera voči zamestnávateľom a sprostredkovateľom práce, ako aj kultúrny faktor vyhýbania sa konfliktu či konfrontácii. Charakteristické pre pracovné podmienky na Slovensku sú často neporozumenie zmluve, dlhý pracovný čas, úlohy nad rámec dohody a zdravotné riziká súvisiace s výkonom práce. Veľmi časté je taktiež zadržiavanie či znižovanie platu. Opäť treba zdôrazniť veľké rozdiely medzi podmienkami v konkrétnych salónoch, ale miera nútenej práce v tejto skupine (pri podchytení väčšiny thajských migrantiek) je približne 12 % a vysoké riziko identifikujeme pri 33 %. Iba približne 30 % respondentiek neuviedlo skúsenosť s ani jedným faktorom exploitácie či nútenej práce. Podobnú situáciu vrátane výrazných rozdielov v jednotlivých prevádzkach vieme konštatovať u migrantov z *Indie* (pracujúcich najmä v reštauráciách, masážnych salónoch a obchodoch), pričom tu hrá výraznú rolu existujúca komunita a kľúčové postavy priamo medzi podnikateľmi z radov migrantov, ktorí vedú poskytnúť ostatným migrantom oporu.

“Môj šéf mi po troch mesiacoch nezaplatil, tak som od neho odišla. Nepáčilo sa mu to, tak na mňa zavolať polícia, aby ma zatkli a vyhostili. Napriek tomu, že som nevinná”

Žena, Thajsko, 30-34 rokov

⁹⁶ Výskum IVO (Filadelfiová et al. 2011) konštatoval u migrantov z *Vietnamu* a *Číny* výrazne prevažujúcu mieru samozamestnania formou živnosti či podnikania, keď sa až takmer 70 % respondentov z týchto krajín deklarovalo ako živnostníci či podnikatelia. Aj v celkovej populácii migrantov bol počet podnikateľov a živnostníkov vyšší ako u majority (31 % vs. 16 %). Autorky výskumu tento stav vysvetľujú na jednej strane motiváciou samotných migrantov k podnikaniu a vyššou „priepustnosťou“ pracovného trhu pre túto formu ekonomickej činnosti, na druhej strane však poukazujú aj na iné možné vysvetlenie, teda podnikanie/živnosť z nemožnosti inej voľby, napr. preto, že to vyžaduje zamestnávateľ, pre ktorého je táto forma vzťahu s pracovníkom lacnejšia alebo z dôvodu prísnych podmienok pobytovej legislatívy. Pre migranta však táto forma práce znamená nižšiu mieru pracovnoprávnej ochrany a istoty, čo potvrdzujú aj výsledky nášho výskumu.

6.3.5 Zhodnotenie

- Vzhľadom na kľúčovú rolu práce v motivácii príchodu na Slovensko, ako aj v skúsenostiach migrantov v krajine je potrebné venovať jej bližšiu pozornosť aj z hľadiska analýzy násilia a zneužívania.
- Silná pracovná motivácia migrantov znamená, že na Slovensko neprichádzajú s cieľom „zneužívať“ sociálny systém. Naopak, ich snahou je začleniť sa na pracovnom trhu. Vzhľadom na rôzne prekážky, predovšetkým legislatívne obmedzenia a sociálnu a kultúrnu izoláciu sa im to však nie celkom darí a stávajú sa zraniteľní voči zneužívaniu a násiliu.
- Legislatíva a intervencie zo strany štátu nesmerujú k ochrane pracovných migrantov ako obetí zneužívania, ale k ich postihovaniu ako páchatel'ov. Migranti zneužívaní v rámci exploitatívnej a nútenej práce sú často administratívne vyhostení do krajiny pôvodu bez šance na spravodlivé vyriešenie svojho prípadu.
- Problémom pri postihovaní nútenej práce je jej chýbajúca definícia v legislatíve ako samostatného trestného činu, pričom vnímanie a riešenie problému nútenej práce cez (legislatívny) rámec obchodovania s ľuďmi paradoxne znižuje možnosti ochrany obetí nútenej práce.
- Osobitne zraniteľnými skupinami voči zneužívaniu a nútenej práci na Slovensku sú migranti a migrantky z Ukrajiny, teda najpočetnejšej migrantskej skupiny. Nasledujú migranti a migrantky z Vietnamu a Číny a migrantky z Thajska.
- Z hľadiska typu pobytu sú najzraniteľnejšími migranti na tolerovanom pobyte, ktorí väčšinou nemajú možnosť legálne pracovať. Udelenie tolerovaného pobytu migrantom – obetiam nútenej práce je nedostatočné vzhľadom na nestabilitu tohto typu pobytu a nemožnosť byť legálne zamestnaný.
- Legislatívne nastavenie prechodného pobytu na účel zamestnania stavia migrantov do zraniteľnej pozície, keďže povolenie na zamestnanie a v nadväznosti na to povolenie na pobyt sa viaže na konkrétneho zamestnávateľa. Kvôli udržaniu pobytového statusu sú tak migranti často pripravení akceptovať nevýhodné, ba dokonca ohrozujúce pracovné podmienky.

6.3.6 Odporúčania

Témy pre ďalší výskum

- Kvalitatívny výskum o skúsenostiach a rizikách, ktorým čelia pracovní migranti, najmä tí z najviac ohrozených skupín.
- Výskum o rozsahu, formách a skúsenostiach migrantov s podnikaním a samozamestnávaním formou živnosti a vzťahov medzi nimi vrátane skúmania rozsahu ochrany a rizík pre migrantov – živnostníkov.

Legislatíva

- Ratifikovať *United Nations International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (1990)* a *ILO Migrant Workers (Supplementary Provisions) Convention (143/1975)* ako koncepčný a právny základ pre ochranu práv pracujúcich migrantov⁹⁷.

⁹⁷ Kombinácia týchto dvoch dokumentov poskytuje základ pre implementáciu viacerých odporúčaní, ktoré uvádzame niž-

- Legislatívne vymedziť koncept nútenej práce a poskytovať obetiam nútenej práce pomoc v rámci nástrojov vytvorených pre obeť obchodovania s ľuďmi vrátane poskytnutia stabilného pobytového povolenia a reintegračnej pomoci.
- Predĺžiť prechodnú lehotu na nájdenie si nového zamestnania v rámci povolenia na prechodný pobyt na účel zamestnania v prípade, že sa skončí pracovný pomer u pôvodného zamestnávateľa, ktorá je v súčasnosti 30 dní, keďže len vybavenie povolenia na zamestnanie môže trvať až 45 dní.
- Jasne vymedziť rozsah práv a ochrany nelegálne pracujúcich migrantov vrátane definície „osobitne vykorisťujúcich podmienok“ v paragrafe o udeľovaní tolerovaného pobytu (§ 58 ods. 3 zákona o pobyte cudzincov).

Politiky a inštitucionálna prax

- Zabezpečiť kontinuálne vzdelávanie relevantných pracovníkov (cudzinecká polícia, inšpektoráty práce, úrady práce, sociálnych vecí a rodiny, pomáhajúce organizácie, komunity migrantov a pod.) o rizikách exploitatívnej a nútenej práce, rozdieloch medzi nimi a odlišných spôsoboch riešenia týchto problémov.
- Zamerať aktivity Národného inšpektorátu práce nielen na potláčanie nelegálnej práce, ale aj na proaktívnu ochranu pracujúcich migrantov bez ohľadu na ich právny štatút.
- Cielene informovať pracujúcich migrantov a predstaviteľov migrantských organizácií (napr. formou letákov alebo posilnenia kapacít poradenských centier) o právach pracovných migrantov.
- Zapojiť predstaviteľov migrantských organizácií do spolupráce s pomáhajúcimi organizáciami a štátnymi inštitúciami s cieľom podporiť ochranu pracovných migrantov.
- Propagovať dobrú prax zamestnávania migrantov medzi zamestnávateľmi (z radov slovenských občanov aj migrantov) vrátane nefinančných pozitívnych stimulov, napr. zjednodušenie byrokracie u osvedčených zamestnávateľov.
- Vytvoriť priestor na diskusiu medzi štátom a verejnými inštitúciami a migrantmi podnikateľmi.
- Otvoriť diskusiu s predstaviteľmi odborov o možnostiach a dôležitosti ich zapojenia do boja proti nútenej a exploitatívnej práci migrantov⁹⁸.
- Vytvoriť systém reintegračnej pomoci pre cudzincov, ktorí sú obeťmi nútenej práce, podľa vzoru programu podpory a ochrany obetí obchodovania s ľuďmi (pozri tiež vyššie v časti odporúčaní pre legislatívu).
- V rámci politik a nástrojov financovania integrácie cudzincov vytvoriť priestor na investície do dostupných a/alebo nízkoprahových kurzov slovenčiny pre pracujúcich cudzincov.

šie (napr. práva nelegálne pracujúcich migrantov, vzťah medzi integračnými opatreniami a stratégiou regulácie pracovnej migrácie atď.). Pozri najmä Anderson a Rogaly (2006) a OHCHR (2011).

98 V krajinách, ktoré uvádzame v textovom rámci Ukotvenie problematiky nútenej práce v legislatíve vybraných krajín Európskej únie vyššie ako príklad praxe boja s nútenou prácou migrantov, sú odborové organizácie kľúčovými aktérmi v proaktívnej obhajobe práv pracovných migrantov (pozri napr. aktivity Trade Union Congress vo Veľkej Británii /www.tuc.org.uk/ vrátane publikácií a kampaní smerom k pracujúcim migrantom ohľadom ich práv). Na Slovensku prakticky neexistujú aktivity ani záujem odborov o ich pracovné podmienky a situáciu migrantov.

6.4 Násilie v súkromnom priestore

6.4.1 Rámec a kontext problému

V tejto časti sa venujeme násiliu odohrávajúcemu sa v súkromnom priestore. Pod týmto pojmom rozumieme priestor, do ktorého majú prístup iba určité osoby, a zároveň predpokladáme, že hlavný účel trávenia času v ňom sú osobné aktivity a nočlah, čo ho odlišuje od pracovného priestoru (napriek tomu, že medzi týmito dvoma môže byť úzky vzťah). Takisto rozumieme, že sa k nemu okrem iného viaže uloženie vecí v osobnom vlastníctve a predmetov každodennej potreby a koncentrujú sa tu súkromné a voľnočasové aktivity. Pojednávame tak okrem iného o domácom násilí vrátane násilia v partnerských vzťahoch. Na druhej strane nám však takéto širšie poňatie súkromného priestoru dáva príležitosť na lepšie porozumenie vzťahom v domácnosti a súkromných priestoroch migrantov a násiliu, ktoré sa odohráva aj mimo partnerských a rodinných vzťahov v súvislosti s ďalšími oblasťami života migrantov, najmä prácou a komunitou.

Pri snahe porozumieť a predchádzať domácej násilii je riziko uvažovať o ňom ako o individuálnom zlyhaní jednotlivca, t. j. partnera v nukleárnom vzťahu (Dutton 2007). Štúdie domáceho násilia ukazujú význam porozumenia vzťahom moci a závislosti, ktoré vedú k násilii a sprevádzajú ho (Rodríguez-Menés a Safranoff 2012), rôznorodým prejavom násilia (Johnson 2006) a tiež významu spoločenských pravidiel a noriem akceptácie, sociálneho a ekonomického kontextu násilia či možností inštitucionálnej pomoci (Johnson a Sigler 2000; Henning a Klesges 2002; Wykes a Welsh 2009). Špecifikom domáceho násilia oproti násilii na verejnosti je najmä dlhodobejší a komplexný vzťah medzi páchatelom a obeťou často charakteristický protikladmi. Obeť môže mať s násilníkom zároveň pozitívne skúsenosti a poznať ho ako zodpovedného partnera či milujúceho rodiča. Stratégie násilníka môžu zahŕňať nielen priame násilie a psychologický teror, ale aj snahy o udobrenie sa, deklarovanie viny či sľuby. Najťažším krokom pre obeť môže byť práve to, čo sa na prvý pohľad javí najjednoduchšie, teda opustiť násilníka, keďže toto môže viesť k strate prostriedkov či dokonca bydliska, eskalácii násilia, prípadne k jeho rozšíreniu na ďalšie osoby (deti, rodinu), ostrakizáciu v susedstve či komunite (a obvinenie samotnej obeť). Skúsenosti s domácim násilím napokon vyvolávajú často protichodné pocity, strach, ale i pocity viny, bezmocnosti či hanby, často ako dôsledok citovej manipulácie zo strany násilníka. Problémom pri domácom násilí je taktiež potreba komplexnej inštitucionálnej pomoci, ktorá môže vziať na nedostatku kapacít konkrétnych aktérov alebo spolupráce medzi nimi.

Páchatelom domáceho násilia nemusí byť vždy muž (partner) a obeťou nemusí byť vždy žena (partnerka), hoci takáto podoba je najčastejšia. Iné formy domáceho násilia predstavujú násilie partnerky na partnerovi (Rennison 2003; Pešáková *et al.* 2011), v rámci párov rovnakého pohlavia (Renzetti a Miley 1996; Leventhal a Lundy 1999), násilie na deťoch (Munro 2008), násilie na starších členoch domácnosti (WHO 2002), násilie viacerých členov domácnosti alebo rodiny na ďalšom členovi (alebo viacerých členoch) rodiny alebo domácnosti (Chesler 2010). Špecifickým javom, ktorý si iba nedávno našiel miesto v literatúre, je potom násilie odohrávané sa v rámci kolektívneho bývania pracovných migrantov, keď násilník môže byť členom „domácnosti“ bez toho, aby medzi ním a obeťou existovali ďalšie väzby (McGrath 2013). Ktorýkoľvek z týchto typov násilia (vrátane najčastejšie uvažovaného partnerského násilia mužov voči že-

nám) potom môže mať rôzny priebeh a následky a iné možnosti riešenia či ochrany obeť. V našom výskume sa preto zaoberáme samotnou kompozíciou domácnosti a súkromného priestoru migrantov a väzbami, ktoré v ňom vznikajú a v ktorých prostredí sa násilie vytvára.

Samotné násilie môže mať rôzne podoby, intenzitu a dôsledky. V našom výskume sme sa zamerali aj na ojedinelé skúsenosti s elementárnymi prejavmi násilia (fyzického, psychického, sexuálneho), ale analyzujeme ich v celku, s ohľadom na vzťah medzi obeťou násilia a násilníkom, na to, aký je ich dopad na obeť a ako sa viažu na ďalšie rizikové faktory. Okrem iného sa tak napríklad snažíme odlíšiť situácie, v ktorých násilie *nie je* dôsledok komplexnejších vzťahov medzi obeťou a násilníkom charakterizovaných najmä kontrolou a terorom (napr. náhodné konflikty), obojstranné násilie bez vyšších predpokladov eskalovať, v ktorom sú obe strany pomerne rovnako silné (napr. bitky na ubytovniach), či násilie, ktoré je obranou (pozri Johnson 2006).

Migrantky a migranti predstavujú osobitne zraniteľnú skupinu voči domácejmu násiliu, keďže zvyčajné rizikové faktory domáceho násilia sú u nich prítomné ešte výraznejšie – predovšetkým sociálna izolácia a ekonomická závislosť od partnera či ďalších osôb⁹⁹; neznalosť práv a možností pomoci u obeť¹⁰⁰, resp. prehľad o medzerách v zákone a službách zo strany páchatela¹⁰¹; viac aktérov, najmä v prostredí širšej rodiny, disponujúcich mocou, voči ktorým je obeť v pozícii závislosti¹⁰²; silnejšia pozícia páchatela v komunite a voči formálnym inštitúciám, ktorá mu umožňuje vyhnúť sa vyšetrovaniu či trestu a poskytuje mu ochranu¹⁰³.

U migrantiek a migrantov však vieme identifikovať aj špecifické faktory rizika, ktoré pri majoritnej spoločnosti absentujú, prípadne sú omnoho zriedkavejšie. Ide najmä o:

- *Pobytové znevýhodnenie.* Niektoré typy pobytov viažu právo na pobyt na to, že migrant/migrantka zdieľa domácnosť so svojim partnerom. V prípade, že ju opustia, hoci ako prostriedok obrany voči násiliu zo strany partnera, vystavujú sa riziku straty pobytového práva (pozri Stam 2011).
- *Prelínanie sa a vzťah medzi pracovným a súkromným priestorom.* Najmä u pracovných migrantov nepredstavuje domácnosť rodinný či partnerský priestor, ale skôr vyplýva z ich pracovnej aktivity. Príkladmi takéhoto kontextu sú spoločné bývanie zamestnancov poskytované zamestnávateľom vrátane bývania v rámci pracoviska (napr. farmy), osoby zamestnané priamo v domácnosti zamestnávateľa (pomocníci/pomocničky v domácnosti, au-pairky) či migranti pracujúci v rámci rodinných podnikov. V týchto prípadoch môže mať domáce násilie rôznorodé podoby a na jeho pochopenie môže byť nutné lepšie porozumieť pracovným vzťahom a tomu, ako sa prelínajú so súkromným priestorom migrantov (pozri McGrath 2013).

99 Sociálne kontakty slúžia ako významná prevencia voči domácejmu násiliu, aj ako následná ochrana v prípade, že k nemu dôjde. Bezmocnosť a závislosť od partnera je jedným z najvýznamnejších rizikových faktorov domáceho násilia.

100 Tieto faktory ešte viac umocňuje u migrantiek a migrantov prípadná neznalosť jazyka.

101 Toto okrem menšej možnosti získať pomoc zahŕňa aj väčší priestor pre páchatela manipulovať predstavy obeť o nej a poskytovať mylné informácie či zastrašovať.

102 Častým javom je, že páchatelom nie je samotný partner, ale jeho rodinní príslušníci, napr. rodičia, od ktorých je obeť stále závislá napríklad kvôli poskytnutiu bývania.

103 Ide napríklad o situáciu, keď má páchatel dobré kontakty na inštitúcie, ktoré by mali v prípadoch domáceho násilia zasahovať, napr. miestna polícia atď.

- *Väčší význam komunity oproti významu rodiny.* Aj v prípade migrantov žijúcich v nukleárných rodinách môže byť domácnosť priestorom, ktorého fungovanie reflektuje mocenské vzťahy v komunite; najmä ekonomickí migranti na nižších pozíciách v rámci komunity (či širšej rodiny, ktorá organizuje ekonomickú aktivitu) môžu byť aj vo svojej vlastnej domácnosti zraniteľní voči osobám s väčšou mocou a vyšším postavením.
- *Kultúrne obviňovanie a vysvetlenie.* Napriek tomu, že dostať pomoc zo strany okolia je pre obeť domáceho násillia vo všeobecnosti ťažké, v prípade migrantiek a migrantov je to ešte viac limitované postojom okolia, inštitúcií či dokonca pomáhajúcich organizácií, ktoré považujú aj viditeľný prejav násillia za „kultúrne daný“. Kultúra tak slúži ako obhajoba či vysvetlenie toho, prečo okolie do násillného vzťahu nezasahuje, aj keď si ho je vedomé (pozri Volpp 2000, 2003).
- *Absencia vhodných a kultúrne špecifických služieb.* Prítomnosť a reálna dostupnosť relevantných služieb je zásadnou pre pomoc obetiam domáceho násillia, ale aj pre jeho predchádzanie. Ich charakter si však vyžaduje adekvátne nastavenie voči potrebám cieľovej skupiny vrátane porozumenia kultúrnemu, náboženskému či sociálnemu kontextu života obetí, jazykovej výbavy, či existujúceho kontaktu a komunikácie medzi inštitúciami poskytujúcimi tieto služby a širšími komunitami migrantov. Takéto nastavenie si potom vyžaduje investíciu zdrojov do rozširovania kapacít či vzdelávania pracovníkov poskytujúcich služby (Burman et al. 2004; Malley-Morrison a Hines 2007).

Vzhľadom na dané faktory sprevádzajúce domáce násillie, zvlášť u migrantiek a migrantov (sociálna izolácia, absentujúci kontakt s formálnymi inštitúciami a nedôvera voči nim, závislosť od páchatela či kontrola z jeho strany), sa pre potreby nášho výskumu ukázalo byť veľmi náročné nadviazať kontakty s obeťami domáceho násillia v obmedzenom časovom rámci projektu. Zároveň sme chceli z etických dôvodov postupovať pri takomto kontakte veľmi opatrne a dôsledne dodržiavať najmä zásadu dobrovoľnosti, resp. „opt-in“ (dobrovoľného vstupu do účasti na projekte). Napriek riziku istého podhodnotenia situácie pracujeme so solídnymi dátami z dotazníkového zberu a sekundárnymi informáciami od pomáhajúcich organizácií a mediátorov z komunít migrantov, ktoré nám pomáhajú zodpovedať najmä dve otázky:

- *Ktoré sú najohrozenejšie skupiny migrantov a migrantiek, pokiaľ ide o násillie v súkromnom priestore?*
- *Ktoré prejavy násillia v domácom priestore sú najviac významné?*

V nadväznosti na analýzu týchto dvoch problémov následne ponúkame prehľad kľúčových rizikových prvkov pre migrantov na Slovensku a navrhujeme opatrenia na zlepšenie stavu.

6.4.2 Analýza politik a koncepcií v SR

Na rozdiel od širšej definície násillia v súkromnom priestore, ktorú sme uviedli vyššie v texte, sa násillie v domácnosti v kontexte slovenských politik vníma ako problém násillia na ženách. Vládnu stratégiu v tejto oblasti tak do konca roka 2012 definoval *Národný akčný plán na elimináciu násillia na ženách na roky 2009 – 2012*.

Na jednej strane preukazuje akčný plán snahu o komplexné riešenie zahrňujúce jednotlivé aspekty problému (opatrenia sú zatriedené do oblastí trestnoprávnej legislatívy; poskytovania pomoci; vzdelávania a scitlivovania pomáhajúcich profesií; prevencie; štatistik, výskumu a monitoringu; násilia voči ženám na pracovisku a práce s páchatelmi násilia) a v rámci jednotlivých opatrení definuje zodpovednosť a termíny plnenia úloh. Avšak na druhej strane vopred nestanovuje hodnoty indikátorov výsledkov a dopadov navrhovaných opatrení. V praxi to znamená, že plán neposkytuje podklad na zodpovedné monitorovanie úspešnosti svojho plnenia a na vyhodnotenie dopadu realizovaných úloh. Tento problém sa prehľbuje neexistenciou adekvátne silného kontrolného mechanizmu¹⁰⁴.

Spochybnením vládneho záväzku aktívne bojovať proti násiliu na ženách je aj skutočnosť, že realizáciu akčného plánu nepokrývajú osobitné finančné prostriedky zo štátneho rozpočtu. Veľkú časť navrhovaných opatrení mal financovať národný projekt v rámci Operačného programu Zamestnanosť a sociálna inklúzia, ktorý sa však do decembra 2012 nerealizoval. Na problém nedostatku finančných zdrojov na zabezpečenie pomoci obetiam a preventívnych programov pritom už v roku 2008 upozorňoval výbor OSN vo svojom stanovisku k poslednej periodickej správe k plneniu Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW 2007).

Samotné opatrenia akčného plánu sa stali predmetom kritiky ženských mimovládnych organizácií, podľa ktorých plán nepostihuje mnohé problematické aspekty (v oblasti legislatívy a jej uplatňovania, štandardov a financovania pomoci obetiam a pod.), s ktorými sa pri zabezpečovaní pomoci obetiam domáceho násilia v praxi stretávajú (pozri aj textový rámik nižšie)¹⁰⁵.

Pokiaľ ide o reflexiu problémov žien migrantiek, akčný plán pomenúva potrebu prihliadať na špecifické postavenie a potreby žien s kumuláciou znevýhodnení a navrhuje úlohu „poskytovať podporné služby so zreteľom na skupiny žien s kumuláciou znevýhodnení (ženy z kultúrnych, sociálnych a etnických minorít) a vo všetkých opatreniach prihliadať na ich špecifické potreby“. Nedefinuje však konkrétne skupiny takto ohrozených žien a neposkytuje analýzu faktorov ich zraniteľnosti a nadväzujúcich potrieb. Ako ukázal náš výskum a aj iné relevantné zahraničné štúdie¹⁰⁶, násilie voči ženám migrantkám má mnohé špecifiká a často môže eskalovať výraznejšie ako v majoritnej populácii. Špecifické faktory zraniteľnosti je preto nutné analyzovať v kontexte SR a skupín migrantov, ktoré tu žijú, a na základe takejto analýzy potom nastaviť poskytovanie služieb. Prínosnou by v tomto smere mohla byť úloha, ktorú akčný plán navrhuje v oblasti spracovania štatistik, výskumu a monitoringu, a to spracovanie osobitnej štúdie o násilí na špecificky a viacnásobne ohrozených ženách v rámci kontraktu medzi ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny a Inštitútom pre výskum práce a rodiny. Kontrakty za posledné tri roky (2010, 2011, 2012) však návrh takejto štúdie neobsahujú¹⁰⁷. V ostatných oblastiach, teda napr. v rámci prevencie, vzdelávania relevantných profesií či násilia na pracovisku, úplne absentuje osobitný ohľad na znevýhodnené skupiny žien.

104 Napríklad akčný plán vlády Veľkej Británie o zločine z nenávisťi definuje dva kontrolné orgány na medzirezortnej úrovni, ako aj mechanizmus kontroly napĺňania politiky prostredníctvom parlamentu (HM Government 2009).

105 Pozri napr. Hromadná pripomienka verejnosti k Národnému akčnému plánu na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách na roky 2009 – 2012.

106 Pozri napr. CoE Resolution 1697 (2009).

107 Kontrakty za roky 2010, 2011, 2012 [http://www.sspr.gov.sk/IVPR/index.php?option=com_content&view=article&id=99&lang=sk].

Problematika rodovo podmieneného násilia je predmetom aj ďalších strategických politických dokumentov (napr. v oblasti rodovej rovnosti, prevencie kriminality, akčného plánu pre deti atď.). Ako uvádza Holubová (2011), týmto programom chýba vzájomná koordinácia a vlastné finančné krytie, tzn. financovanie realizácie úloh zostáva na „ochote“ jednotlivých rezortov. Ako sme už uviedli, zásadným problémom je tiež nepostačujúca evaluácia plnenia úloh a ich dopadov v praxi.

Problémy žien migrantiek sa na Slovensku nachádzajú na priesečníku oblastí (integrácia cudzincov, násilie na ženách, rodová rovnosť a ďalšie), ktoré sú na pokraji verejného záujmu aj praktických politík. Navyše, keďže imigračný status žien migrantiek má, nielen v SR, prednosť pred ochranou ich ľudských práv, keďže majú mnohé vnútorné bariéry brániace im vo využívaní služieb a keďže neexistujú špecifické služby dizajnované podľa ich potrieb, je pravdepodobné, že sa na Slovensku môžu ocitať v zdrvujúcom, živote či ľudskú dôstojnosť ohrozujúcich situáciách bez možnosti pomoci a východiska.

Limity pomoci obetiam násilia na ženách v SR

Nasledujúci popis rizikových faktorov na inštitucionálnej úrovni vychádza zo skúseností pomáhajúcich organizácií¹⁰⁸ a porovnania s minimálnymi štandardmi Rady Európy (Kelly a Dubois 2008). Osobitne upozorňujeme najmä na tieto problémové oblasti poskytovania služieb obetiam (najmä partnerského) násilia:

- Slovensko patrí medzi krajiny s najnižším počtom dostupných miest v útulkoch pre obeť násilia (Hagemann-White *et al.* 2006). Mimovládne organizácie dlhodobo poukazujú na nedostatok špecializovaných služieb a útulkov a presadzujú zriaďovanie a systematické financovanie tzv. bezpečných ženských domov (pozri Karlovská *et al.* 2009), ktoré by poskytovali holistické, dlhodobé, rodovo senzitivné služby ženám a deťom vystaveným násiliu v zmysle štandardov Rady Európy. O. z. Fenestra upozorňuje, že na Slovensku je len 60 dostupných miest v zariadeniach, ktoré štandardy bezpečného ženského domu spĺňajú. Podľa Rady Európy by pritom každá krajina mala mať 1 rodinné miesto na 10 000 obyvateľov. Na Slovensku tak chýba 459 miest v špecializovaných zariadeniach¹⁰⁹. Zásadným problémom v tejto súvislosti je tiež nesystémovosť a krátkodobosť financovania pomáhajúcich organizácií, ktorá neumožňuje dostatočnú stabilitu poskytovaných služieb.
- Podľa Rady Európy by mala mať každá krajina zriadenú minimálne jednu bezplatnú linku pomoci osobitne pre obeť domáceho násilia a osobitne pre obeť sexuálneho násilia. Na Slovensku celonárodná, verejne a cielene (napr. v nemocniciach, na polícii) propagovaná linka pomoci neexistuje. Dostupné linky pomoci prevádzkujú niektoré mimovládne organizácie, nie sú však bezplatné a závisia od aktuálnych možností financovania.
- V zmysle minimálnych štandardov Rady Európy by mali byť služby dostupné všetkým ženám, čo si môže vyžadovať nízkoprahový a terénny prístup k zraniteľným skupinám a vytvorenie špecifických služieb, ako sú ženy migrantky,

¹⁰⁸ Vychádzame pritom z rozhovorov s organizáciou poskytujúcou pomoc obetiam a štúdiu sekundárnych materiálov, pozri napr. Hromadná pripomienka verejnosti k Národnému akčnému plánu na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách na roky 2009 – 2012.

¹⁰⁹ http://www.fenestra.sk/16-dni-aktivizmu/pre_media/tlacova_sprava_25.11.2011.php

menšiny alebo ženy s postihnutím. Špecifické služby pre skupiny s viacnásobným znevýhodnením však na Slovensku vo všeobecnosti nie sú dostupné vzhľadom na celkovo nedostatočné finančné pokrytie služieb. Nedostatky v systéme a dostupnosti všeobecných služieb majú pritom na ženy migrantky väčší dopad, keďže v porovnaní so ženami z majoritnej populácie majú väčšie bariéry vo využívaní týchto služieb.

- Obete násillia by mali mať počas celého konania prístup k bezplatnej právnej pomoci. V SR je však bezplatná pomoc vo všeobecnosti dostupná len ženám v hmotnej núdzi, s výnimkou služieb niektorých mimovládnych organizácií.

Dohovor Rady Európy o predchádzaní násilliu na ženách a domácemu násilliu a o boji proti nemu a ženy migrantky

Veľká časť minimálnych štandardov sa pretransformovala do *Dohovoru Rady Európy o predchádzaní násilliu na ženách a domácemu násilliu a o boji proti nemu*. Dohovor prvýkrát v európskom priestore ustanovuje právne záväzné štandardy na predchádzanie násilliu na ženách a domácemu násilliu. Okrem stanovenia štandardov s významnými dopadmi pre posilnenie existujúcej legislatívy a prax je Dohovor prínosný aj v tom, že obsahuje kompetentný kontrolný mechanizmus (tzv. skupinu expertov pre boj proti násilliu na ženách a domácemu násilliu – GREVIO).

V oblasti migrácie a azylu zaväzuje Časť VII Dohovoru signatárske štáty k rodovo senzitivnému chápaniu násillia na ženách migrantkách a žiadateľkách o azyl. Zavádza napríklad možnosť udeliť migrantkám, ktoré sú obeťami násillia, nezávislý pobytový status. Ďalej o. i. obsahuje záväzok, aby štáty do azylového konania zaviedli rodovo senzitivne postupy a podporné služby, a ustanovuje aj zásadu zákazu vyhodenia („non-refoulement“) pre obeť násillia na ženách. SR sa stala signatárskym štátom v roku 2011 ako jeden z prvých členských štátov Rady Európy. Dohovor však zatiaľ neratifikovala¹¹⁰.

¹¹⁰ Ku koncu decembra 2011 podpísalo Dohovor 25 členských štátov a 1 (Turecko) ho ratifikoval. Dohovor vstúpi do platnosti po ratifikácii najmenej 10 štátmi.

6.4.3 Metodológia

V rámci dotazníkovej časti výskumu sme násillie v súkromnom priestore sledovali pomocou 16 indikátorov¹¹¹ vytvorených na základe konzultácií s odborníkmi z praxe a z relevantnej literatúry. 11 otázkami¹¹² sme sa pýtali na skúsenosti s konkrétnymi prejavmi násillia, pričom v 5 prípadoch šlo o psychické násillie, v 3 prípadoch o formy kontroly a obmedzovania a v 3 prípadoch o fyzické prejavy násillia (vrátane sexuálneho). 5 otázok¹¹³ sa potom týkalo pocitov viažucich sa na život v domácnosti, ktorých cieľom bolo lepšie porozumieť daným prejavom.

¹¹¹ Otázky dotazníka č. 59 – 74, pozri prílohu 3.

¹¹² Otázky dotazníka č. 59 – 69.

¹¹³ Otázky dotazníka č. 70 – 74.

Výsledky sme následne analyzovali v 4 krokoch:

- Prvým bolo zmapovanie výskytu skúseností s akýmkoľvek prejavom násilia v domácnosti.
- Druhým bolo posúdenie prítomnosti stavu, kedy dochádza k takej forme a intenzite násilia, ktoré by sa s veľkou pravdepodobnosťou považovalo za domáce násilie v zmysle inštitucionálnej (najmä policajnej) praxe a legislatívy a vyžadovalo by si okamžitú intervenciu zo strany polície aj pomáhajúcich organizácií. V konzultácii s odborníkmi z praxe sme toto kritérium definovali ako situáciu, keď aspoň raz došlo voči obeti k fyzickému alebo sexuálnemu násiliu alebo nebezpečnému vyhrážaniu sa a obeť pri aspoň 2 ďalších indikátorov (pocitu alebo prejavu) uviedla ich opakovaný výskyt.
- Následne sme sa zamerali na frekvenciu prítomnosti prejavov násilia v 3 kategóriách – psychické, fyzické a kontrola/obmedzovania.
- Posledným krokom bola identifikácia výskytu a frekvencie konkrétnych indikátorov násilia.

Násilie v domácnosti bolo taktiež témou všetkých interview s migrantmi a tému sme konzultovali aj s jednou z organizácií pomáhajúcich obetiam domáceho násilia, ktorá nám poskytla prístup k anonymizovaným anamnézám prípadov domáceho násilia medzi migrantkami.

Pri analýze dát sme sa snažili najmä identifikovať zvlášť ohrozené skupiny (podľa pohlavia, komunity, typu pobytu, veku, vzdelania atď.) a konkrétne prejavy, ktoré sa k nim viažu.

6.4.4 Analýza problému

Akúkoľvek skúsenosť s násilím v *súčasnej* domácnosti – od partnera, členov rodiny či ďalších členov domácnosti – uviedlo takmer 28,5 % žien migrantiek a 24,3 % mužov migrantov. 6,5 % žien a 6,3 % mužov uvádza skúsenosti s násilím v rozsahu a charaktere, ktoré by si vyžadovali okamžitú intervenciu zo strany polície a pomáhajúcich organizácií. 8,9 % všetkých migrantov uvádza skúsenosť s opakovanými prejavmi kontroly a obmedzovania v domácnosti, pričom v 1,3 % sú tieto javy pravidelné. V prípade psychického násilia má skúsenosti s opakovanými prejavmi 13,8 % a v 2,1 % ide o pravidelné prejavy. 4,3 % migrantov a migrantiek opakovane zažíva v domácnosti fyzické násilie a 0,8 % z nich ho zažíva pravidelne. Pri všetkých týchto faktoroch zaznamenávame vyššiu prítomnosť u žien ako u mužov. Opakovanú skúsenosť s fyzickým alebo sexuálnym násilím uvádzajú až 4 % žien migrantiek.

Tabuľka 6.8 Skúsenosti s jednotlivými formami domáceho násillia medzi migrantmi na Slovensku

	Skúsenosti s kontrolou a obmedzovaním (%)		Skúsenosti s psychickým násillím (%)		Skúsenosti s fyzickým násillím (%)		Akákoľvek skúsenosť (%)
	Opakované	Pravidelné	Opakované	Pravidelné	Opakované	Pravidelné	
Muži	8,3	0,6	11,4	1,4	2,8	0,6	24,3
Ženy	9,4	1,6	15,4	1,8	6,2	1,0	28,5
Spolu¹¹⁴	8,9	1,3	13,8	2,1	4,3	0,8	27,3

Zdroj: Vlastný výskum.

Najčastejšími prejavmi, u mužov i žien, sú krik a ponížovanie, kontrola pohybu a kontaktu, nebezpečné prenasledovanie.

Z rizikových faktorov je zásadným typ pobytu, predovšetkým tolerovaný pobyt. Malé množstvo dotazníkov v tejto kategórii nám bráni vysloviť zásadnejší záver, ale až štvrtina respondentov, čiže 3,5-krát viac než priemer, uviedla skúsenosti s takými formami násillia, ktoré by spĺňali predpoklad intervencie. To sa dá vysvetliť obzvlášť zraniteľnou situáciou migrantov na tolerovanom pobyte a závislosťou vrátane výraznej ekonomickej závislosti vo väčšine typov tolerovaného pobytu (kvôli nemožnosti pracovať) od partnera či osoby/osôb, s ktorými žijú v jednej domácnosti. Vyššiu mieru prejavov pozorujeme prakticky pri všetkých indikátoroch násillia v súkromnom priestore, a to tak u žien, ako aj u mužov.

Ako sme uviedli v úvode tejto kapitoly, pre bližšie porozumenie skúsenostiam migrantov s násillím v domácnosti je nutné rozlíšiť medzi partnerským, resp. rodinným násillím (kde sú obeťami najmä, ale nielen, ženy) a násillím v kontexte úzkej väzby medzi súkromným a pracovným priestorom, ktoré je súčasťou širšieho vzťahu pracovného zneužívania či násillia. V druhom prípade sú obeť medzi mužmi aj ženami, hoci najväčšia skupina obetí patrí do jednej z najrizikovejších skupín vôbec, t. j. mužov z Ukrajiny. Je dôležité uviesť, že hranica medzi týmito dvoma typmi je často veľmi tenká a partner – násilník môže byť zároveň osoba s mocou v rámci pracoviska. V dotazníku sme sa vzhľadom na citlivosť témy a možné obavy respondentov nezameriavali na konkrétnu osobu násilníka, takže odlíšiť medzi týmito dvoma typmi je možné iba čiastočne, prostredníctvom ďalších ukazovateľov (napr. kvalitatívny popis skúseností s násillím v ďalších otázkach, zloženie domácnosti, emócie spojené s násillím v domácnosti, skúsenosti s pracovným zneužívaním a pod.) a hĺbkového výskumu, ktorý by si vyžadoval silnejšie väzby a dlhodobjší kontakt. Faktory zraniteľnosti za nimi sú na druhej strane veľmi podobné.

Partnerské násillie je prítomné prakticky vo všetkých komunitách a skupinách migrantov a prevláda v ňom jav muž/partner – násilník a žena/partnerka – obeť. Identifikovali sme však aj prípady, kedy dochádza k partnerskému násilliu na mužovi, pričom tieto sa

¹¹⁴ Zahŕňa aj respondentov, ktorí neuviedli svoje pohlavie (približne 2 % dotazníkov).

neviažu na žiadnu konkrétnu komunitu. V niektorých prípadoch sa dá usudzovať, že sa na takomto násilí nepodieľa priamo či iba partnerka, ale aj ďalšie osoby, predovšetkým členovia partnerovej či partnerkinej partnerkinej rodiny.

“Môj svokor psychicky i fyzicky napádal mňa aj moje deti. Vykopol nás na ulicu, ponižoval ma pred mojimi deťmi a napokon nás vyhodil z domu a prišli sme o bývanie.”

Žena, Rusko, 35-39 rokov

Kľúčovým faktorom rizika je sociálna a ekonomická situácia, teda na jednej strane *ekonomické zdroje* a situácia, a na druhej strane *sociálny kapitál*. Až na malé výnimky sú identifikované obeť partnerského násillia zamestnané v nízkokvalifikovaných manuálnych odvetviach a v nestabilnom pracovnom vzťahu, prípadne nepracujú. V rámci dotazníkového výskumu sme identifikovali iba jeden prípad, ktorý by sa z tohto popisu vymykal. Okrem ekonomickej závislosti od partnera tu tak môžeme predpokladať aj nedostatok sociálnych zdrojov, ktoré by sa viazali na pracovisko. V prípadoch, v ktorých obeť disponovala solídnejšími finančnými zdrojmi (prípady zo skúseností profesionálnych organizácií) vieme ako riziko identifikovať sociálnu izoláciu či zvýhodnené postavenie partnera – násilníka v komunite.

Partnerské násillie sa vyskytuje v podobnej miere tak vo vzťahoch medzi migrantmi a migrantkami, ako aj vo vzťahoch slovenský občan a migrantka. V druhom prípade je omnoho častejším v prípade manželstva, zatiaľ čo nemanželské vzťahy medzi slovenskými občanmi (mužmi) a migrantkami sa vyznačujú nižšou mierou násillia. Skúsenosti z literatúry indikujú, že partnerova moc vo vzťahu s partnerkou migrantkou vytvára vzhľadom na právny štatút partnerky mechanizmy kontroly, ktoré posúvajú hranice, pri ktorých dochádza k násilliu, a taktiež uberajú partnerke možnosti brániť sa (Raj a Silverman 2002; Stam 2011). Dôležitým faktorom je schopnosť násilníka presvedčiť partnerku, že ako migrantka nemá práva a je závislá od neho a jeho rozhodnutí (Erez *et al.* 2009). Pocit bezmocnosti často znásobuje nedôvera obetí voči formálnym inštitúciám (spôsobená aj jazykovými bariérami a nemožnosťou vyjadriť svoje skúsenosti) či obava alebo reálna hrozba zo zrušenia pobytu alebo administratívneho vyhostenia (Weissman 2000; Raj a Silverman 2002; Kasturirangan *et al.* 2004) alebo podieľanie sa ďalších osôb (rodiny alebo komunity partnera) na násilnom vzťahu (Stam 2011). Naopak, v prípade vzťahov medzi migrantmi je vyššia miera partnerského násillia u nemanželských dvojíc.

“Môjmu bývalému manželovi sa nepáčilo, že som z Ruska. Vytváral takú atmosféru, že som doma po rusky hovoriť nesmela a zakázal to aj môjmu synovi. Týral ma fyzicky i psychicky, pred rozvodom ma bil a po rozvode sa vyhrážal, že dosiahne, aby som musela opustiť krajinu.”

Žena, Rusko, 35-39 rokov

Vek, vzdelanie ani znalosť jazyka sami o sebe nehrajú rolu a nie sú podľa našich zistení určujúcim rizikovým faktorom. Takisto sa nám nepodarilo identifikovať prejavy násillia voči starším migrantom, faktom však je, že ich počet na Slovensku je veľmi nízky, resp.

ich pozícia v komunitách silná (významní podnikatelia, lídri komunit, kvalifikovaní pracovníci s dobrým pracovným zázemím)¹¹⁵.

Komunity migrantov, v ktorých je výskyt domáceho/partnerského násillia na ženách najnižší, resp. nulový (predovšetkým juhokórejská, latinsko-americká a moslimská) majú spoločných niekoľko faktorov, ktoré ich odlišujú od ostatných. Vo všetkých existujú silné sociálne siete, ktoré sú dostupné pre všetkých členov komunity, a to vrátane žien, resp. existujú väzby a mechanizmy zázemia špecificky pre ženy (najmä cirkevné organizácie v kórejskej a moslimskej komunite). V prípade latinsko-americkej komunity ide najmä o mobilné ženy s vyšším stupňom vzdelania, kultúrneho kapitálu a socio-kultúrnej orientácie. Nízky výskyt zaznamenávame aj v ďalších komunitách, ktoré sú charakteristické organizovaním sa a dostupnosťou sociálnych sietí a väzieb pre širokú skupinu žien (Vietnam, africké komunity). Naproti tomu vyšší výskyt domáceho násillia na ženách pozorujeme u migrantov charakteristických roztrieštenosťou, izoláciou či segregáciou alebo stratifikáciou v rámci samotných komunit (najmä ruská a ukrajinská skupina).

Druhým významným typom výskytu násillia v súkromnom priestore je ten, kde sa priestor domácnosti prelína s pracoviskom, resp. vzťahmi v ňom. Čo do rozsahu odhadujeme mieru rozšírenia podobnú ako v prvom prípade, hoci reziliencia u časti obetí je vyššia a miera rizika nižšia. Na druhej strane sa tento typ násillia prelína s inými praktikami násillia. Tento typ sa týka najmä niektorých skupín pracovných migrantov a migrantiek, u ktorých je sociálna, ekonomická, ale aj kultúrna závislosť od zamestnávateľa veľmi vysoká. Ide najmä o thajské ženy, ukrajinských mužov a do menšej miery ukrajinské ženy, časť migrantov z Indie a časť migrantov a migrantiek z Číny. Tieto skupiny migrantov majú zväčša zabezpečené ubytovanie od svojich zamestnávateľov či sprostredkovateľov práce, pričom však zároveň musia akceptovať režim, ktorý sa s takýmto ubytovaním spája, a často aj ďalšie podmienky. Ubytovanie je zväčša poskytované organizovane, takže migranti bývajú vo väčších skupinách, a ich pohyb či aktivity sú taktiež regulované. Ako sa vyjadril jeden z ukrajinských respondentov, „to už nie je domácnosť, to je skôr väzenie... to nie sú migranti, to sú skôr predáci“.

Podľa nášho výskumu sú najohrozenejšími skupinami thajské ženy, prevažne zamestnané v masážnych salónoch, a ukrajinskí muži, pracujúci na stavbách či v iných manuálnych odvetviach s flexibilným režimom dohody. Až 29 % thajských žien uviedlo opakovanú skúsenosť s prejavmi kontroly a obmedzovania a 26 % spomenulo opakovanú skúsenosť s psychickým násillím. Až 30 % uvádza vo vzťahu k svojej domácnosti častý pocit strachu a/alebo bezmocnosti. 14 % ukrajinských mužov uvádza skúsenosť s násillím v domácnosti v miere, ktorá by si vyžadovala intervenciu. Z konkrétnych prejavov u nich prevláda kontrola a obmedzovanie pohybu a aktivít, psychický nátlak a vyhrážky.

Spoločnými črtami týchto skupín migrantov a migrantiek sú predovšetkým silná ekonomická motivácia prijať vzhľadom na nedostatok iných možností aj extrémne náročné a nevýhodné pracovné podmienky, slabé sociálne a najmä inštitucionálne väzby a malý potenciál vytvoriť si ich (u thajských migrantiek vzhľadom na jazyk, ale aj nedostatok kultúrnych znalostí o Slovensku, u ukrajinských migrantov a migrantiek často strach a obavy z inštitúcií, ale aj „vyčnievania“ v rámci komunity), nedostatok finančných pros-

¹¹⁵ Náš výskum bol celkovo zameraný iba na dospelých migrantov.

triedkov (na nájdenie si vlastného a bezpečného bývania), vyhrážky a nátlak zo strany zamestnávateľa, resp. sprostredkovateľa práce, neprítomná rodina či iné blízke kontakty a zlé skúsenosti s políciou či inými autoritami.

Tieto charakteristiky sa ukazujú byť zásadné najmä pri porovnaní so skupinami migrantov a migrantiek, ktoré sú týmto najohrozenejším skupinám v mnohých prvkoch kultúrne a demograficky blízke, ale riziko ohrozenia u nich pozorujeme iba minimálne. Príkladom môžu byť migranti z ďalších východoeurópskych krajín (Rusko, Srbsko), ktorí majú v porovnaní s ukrajinskými migrantmi podobnú kultúrnu skúsenosť či jazykové znalosti, avšak disponujú silnejším ekonomickým kapitálom a samostatnosťou, ako aj organizáciou a väzbami v komunitách a následnou podporou (najmä srbskí migranti). V porovnaní s thajskými migrantkami vyznievajú kontrastne skúsenosti žien z iných ázijských komunit, predovšetkým Vietnamu, ktoré disponujú omnoho širším množstvom kontaktov a väzieb v rámci rodiny, ale i komunity a tak isto sú ekonomicky samostatnejšie, čo odstraňuje sociálnu zraniteľnosť voči zamestnávateľovi.

6.4.5 Zhodnotenie

- Môžeme konštatovať vysokú mieru rozšírenia násillia v domácnosti, pričom približne 6 % migrantov sa nachádza v situácii, ktorá by si vyžadovala okamžitú inštitucionálnu intervenciu vrátane polície.
- Môžeme identifikovať dva typy domáceho násillia a zneužívania. Ide o intímne násillie v rámci páru alebo rodiny a o násillie v súkromnom priestore, ktorý sa viaže na pracovisko. V prvom prípade sú ohrozenými predovšetkým ženy (a v menšej miere muži), najmä sociálne izolované, ekonomicky a právne závislé od partnerovej alebo jeho rodiny, bez jazykových zručností a kultúrnych znalostí. V druhom prípade ide najmä o členov obzvlášť zraniteľných komunit pracovných migrantov pôsobiacich na Slovensku bez inštitucionálnych alebo sociálnych väzieb a závislých od sprostredkovateľov práce.
- Medzi ochranné a podporné faktory voči obom formám násillia v domácnosti patrí najmä opora v partnerovi alebo v komunitných väzbách, stabilná pracovná a ekonomická situácia, jazyková a kultúrna výbava a najmä stabilnejší druh pobytu.
- Náš výskum sa nezameriaval na násillie voči deťom a ani sme sa nestretli s ad hoc indikátormi násillia na deťoch medzi migrantmi. Na druhej strane, skúsenosti z literatúry ukazujú, že môže ísť o dôležitú tému. Rovnako tak sme nezaznamenali násillie voči starším migrantom, resp. násillie medzi partnermi rovnakého pohlavia, obe skupiny však na Slovensku predstavujú málo početnú a/alebo neviditeľnú kategóriu.
- Na Slovensku chýbajú napriek rozsahu problému služby v oblasti domáceho násillia, ktoré by dokázali špecificky podchytiť obeť z radov migrantiek. Dostupnosť takýchto služieb by si zároveň vyžadovala investície do zvýšenia kapacít súčasných poskytovateľov služieb v oblasti špecifických skúseností migrantiek a taktiež do terénnej práce s komunitami migrantov.

6.4.6 Odporúčania

Témy pre ďalší výskum

- Kompozícia domácnosti v rôznych skupinách migrantov a jej dopady na migrantov.
- Vzťah medzi pracoviskom a súkromným/domácim životom najmä v najohrozenejších skupinách tohto „hybridného“ násillia a zneužívania, t. j. u migrantov a migrantiek z Ukrajiny a Thajska.
- Vzťah medzi násillím a mocou vyplývajúcou z právneho štatútu obeť. Osobitne skúsenosti s domácim a inými formami násillia u cudzincov na tolerovanom pobyte.
- Skúsenosti azylantov a žiadateľov o azyl s násillím v súkromnom priestore (vrátane táborov).

Legislatíva

- Zaviesť pre migrantov s udeleným trvalým pobytom na účel manželstva (trvalý pobyt na 5 rokov) a migrantov s prechodným pobytom na účel zlúčenia rodiny reálnu a dostupnú možnosť získania autonómneho pobytu nezávislého od manžela/rodinného príslušníka v prípade, ak sa manželstvo rozpadlo z dôvodu partnerského násillia.
- Pri preukazovaní štatútu obeť na účely autonómneho povolenia na pobyt prihliadať na komplexnosť problému domáceho násillia, limity dostupných intervencií (zo strany polície a ďalších autorít a pomáhajúcich organizácií) a vyžadovať takú mieru dôkazov, ktorá je zlučiteľná so situáciou obeť.
- Zabezpečiť adekvátnu sociálnu, zdravotnú a finančnú podporu obeť domáceho násillia vrátane bezpečného ubytovania počas doby, kým bude pobyt udelený, alebo počas doby vyšetrovania a trestného stíhania.
- Skrátiť lehotu 5 rokov trvalého pobytu, počas ktorých musí trvať manželstvo migranta a občana SR a počas ktorého musia žiť v spoločnej domácnosti, na 2 alebo 3 roky¹¹⁶.
- Naplniť záväzok SR ako jednej z prvých signatárskych krajín a ratifikovať *Dohovor Rady Európy o predchádzaní násilliu na ženách a domácemu násilliu a o boji proti nemu* ako významný nástroj skvalitnenia legislatívy, prevencie a intervencií v oblasti násillia v domácnosti a násillia na ženách.

Politiky a inštitucionálna prax

- Dôsledne uplatňovať rodové hľadisko a zavádzať špecifické podporné programy pre ženy migrantky pri návrhu konkrétnych opatrení pripravovanej koncepcie integrácie cudzincov, ako aj pri prípadnej budúcej revízii dokumentu migračnej politiky.
- Prihliadať na špecifické faktory rizika vzťahujúce sa na ženy migrantky v rámci akčného plánu na elimináciu násillia páchaného na ženách na ďalšie obdobie. V nadväznosti na to vytvárať (finančné) podmienky na vytvorenie špecifických služieb pre zraniteľné skupiny a posilnenie spolupráce s existujúcimi poradenskými a podpornými službami pre migrantov.

¹¹⁶ Výkladová správa k Dohovoru Rady Európy o predchádzaní násilliu na ženách a domácemu násilliu a o boji proti nemu [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/violence/default_en.asp].

- Dôsledne uplatňovať multiinštitucionálny prístup k poskytovaniu pomoci obeť domáceho násilia na lokálnej a národnej úrovni. Do sietí pomoci pre obeť násilia v domácnosti – migrantov zapojiť relevantné verejné a štátne inštitúcie (polícia, orgány sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately, samospráva a VÚC a pod.), pomáhajúce organizácie a komunity migrantov.
- Klásť dôraz na rozvoj terénnych a nízkoprahových („outreach“) služieb smerom k migrantom vo všeobecnosti a k špecifickým ohrozeným skupinám vrátane obeť domáceho násilia v rámci pripravovanej koncepcie integrácie a financovania nového Azylového a migračného fondu (2014 – 2020).
- Vytvoriť informačné materiály o domácom násilí a dostupnej pomoci v jazykoch najpočetnejších komunít migrantov ako súčasť nízkoprahových a terénnych služieb pre migrantov.

Poskytnúť pomáhajúcim organizáciám, ktoré zabezpečujú pomoc obeť partnerského násilia, základný tréning v oblasti migrácie, imigračného práva a kultúrnych kompetencií a vyškoliť personál poradenských centier pre migrantov v oblasti identifikácie a prístupu k obeť partnerského násilia.

Veľká Británia: Udelenie nezávislého pobytového štatútu obeť domáceho násilia (prípadové štúdia)

Vo väčšine európskych krajín platí v prípade pobytu na účel manželstva tzv. probačná lehota („probationary period“), počas ktorej musí migrant/migrantka žiť so svojím manželom/manželkou v spoločnej domácnosti, pričom o trvalý pobyt na neobmedzený čas (ktorý je na manželovi/manželke už nezávislý) môže žiadať až po uplynutí tejto lehoty. V prípade, ak sa manželstvo z akéhokoľvek dôvodu rozpadne skôr, migrant/migrantka stráca pobytové povolenie a musí sa vrátiť do krajiny pôvodu.

Cieľom probačnej lehoty je brániť účelovým manželstvám, avšak toto obmedzenie má významné implikácie pre vznik či eskaláciu domáceho násilia, keďže medzi partnermi vytvára vzťah závislosti a moci. Jedným z dôležitých medzinárodných odporúčaní i odporúčaní nášho výskumu je preto ustanovenie nezávislého pobytového štatútu pre migrantov/migrantky, ktoré sú obeťami násilia. Po vstupe *Dohovoru Rady Európy o predchádzaní násiliu na ženách a domácomu násiliu a o boji proti nemu* do platnosti budú zmluvné štáty v zmysle čl. 59 dokonca povinné zaviesť takéto opatrenie do svojej pobytovej legislatívy.

Veľká Británia zaviedla možnosť uchádzať sa o trvalý pobyt v prípade, ak môže migrant/migrantka dokázať, že bol/bola vystavená domácomu násiliu („domestic violence rule“)¹¹⁷ ešte v roku 2002. Aj keď šlo o historický krok, kedy sa skúsenosť žien s násilím stala podkladom pre zmenu imigračného práva, ktoré sa tradične tvorilo bez ohľadu na rodovú realitu (Sundari 2008), implementácia tohto opatrenia v praxi ukazuje, že legislatívne opatrenia tohto druhu sú len prvým krokom na ceste obeť násilia za efektívnou pomocou.

¹¹⁷ „Victims of Domestic Violence.“ (UK Border Agency, <http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/visas-immigration/while-in-uk/domesticviolence/>).

V prvom rade je problémom samotná schopnosť migranta/migrantky využiť toto pravidlo. V zmysle imigračných pravidiel musia totiž predložiť dostatočné písomné dôkazy o tom, že sa manželstvo rozpadlo v probačnej lehote z dôvodu domáceho násilia; môže pritom ísť o súdny rozsudok, súdny príkaz o ochrane („non-molestation order“ alebo iné), lekársku správu, policajný záznam o návšteve v domácnosti v súvislosti s domácim násilím, potvrdenie sociálnych služieb, že rodinu riešia ako prípad domáceho násilia, podporný list od pomáhajúcej organizácie a pod.¹¹⁸ Tieto požiadavky sú pre väčšinu obetí nerealistické, keďže ich naplnenie závisí od úspešného kontaktu s relevantnými inštitúciami či službami. Bariéry takéhoto kontaktu sú však často neprekonateľné, napr. pre nemožnosť kontaktu s akoukoľvek službou pred tým, než obeť unikne zo situácie; pre neznalosť jazyka či neznalosť práv, procedúr a inštitúcií alebo na druhej strane pre nepripravenosť samotných úradov správne identifikovať obeť domáceho násilia či aktívne zasiahnuť. Kľúčovou podmienkou dosiahnutia pobytového práva je pre obeť domáceho násilia, ktoré sa často ocitajú bez akejkoľvek podpory či finančného zabezpečenia, tiež prístup k bezplatným podporným službám vrátane ubytovania a kvalifikovanej právnej pomoci. Ešte do uplynulého roka, kedy bola prijatá nová právna úprava, sa ženy, ktoré sa rozhodli opustiť svojho partnera, ocitali bez akejkoľvek pomoci, keďže ako migrantky v probačnej lehote nemali prístup k žiadnym dávkam či iným zdrojom štátneho rozpočtu, tzn. nemohli o. i. využiť služby útlukov a poradenských centier a dostávali sa do situácie absolútnej chudoby (Gower 2012). Nutnosť úspešnej súhry všetkých uvedených faktorov tak v praxi znamená nízky počet žiadostí v porovnaní s predpokladaným počtom obetí, ako aj vysoké množstvo zamietnutých žiadostí (Sundari 2008).

Problematickým miestom tejto legislatívy je tiež požiadavka, aby proti obeť nebolo vznesené obvinenie z priestupku či trestného činu, resp. aby akékoľvek predchádzajúce tresty už boli „premlčané“¹¹⁹. Britské organizácie pracujúce v oblasti ženských práv a práv migrantov poukazujú na to, že toto ustanovenie opäť ignoruje realitu domáceho násilia. Obeť totiž bývajú často krivo obvinené napr. za konanie v sebaobrane či donútené k porušeniu zákona zo strany svojho partnera. Navyše, súčasťou domáceho násilia je tiež ekonomické vykorisťovanie, kedy sa obeť v záujme svojej obživy či prežitia uchýlia k drobným krádežiam či iným prečinom. Aj keď teda išlo o súčasť ich zneužívania, v praxi tieto ženy strácajú nárok na ochranu. Rovnako tak môže ísť o malé a irelevantné tresty vrátane napr. porušenia dopravných predpisov (Rights of Women 2011, s. 15).

Predmetom zásadnej kritiky tiež je, že možnosť udelenia pobytu na základe domáceho násilia sa týka len migrantov s pobytom na účel manželstva. Domáce násilie však typ pobytu nerozlišuje, obeťami sa stávajú v rovnakej miere aj ženy, príp. muži,

118 „Victims of Domestic Violence – Requirements for Settlement Applications.“ (UK Border Agency, <http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/residency/dv-victims-settlement.pdf>).

119 Slovo „premlčané“ tu používame vo význame, ktorý na Slovensku nemá celkom paralelu. Výrazom „spent“, resp. v tomto prípade „unspent criminal conviction“ sa podľa Rehabilitation of Offenders Act označuje obdobie, po ktorom sa trest z minulosti neberie do úvahy v špecifických situáciách, ako je napr. nárok na udelenie typu pobytu spomenutého vyššie. Tresty v rozsahu viac ako 2,5 roka väzenia sa nestanú premlčanými nikdy, v rozsahu 6 mesiacov až 2,5 roka je to po 10 rokoch, do 6 mesiacov po 7 rokoch. Za „criminal conviction“ sa považujú aj pokuty, podmienčné tresty, súdom udelené verejné práce a pod. (premlčacia doba je v tomto prípade 5 rokov), čiže aj malý priestupok môže obeť domáceho násilia spomedzi migrantiek reálne znemožniť uchádzať sa o tento typ pobytu.

ktorí do Británie prišli ako študenti, zamestnanci či ich závislí príbuzní. Tieto obeť naďalej čelia rozhodnutiu, či ostať v násilníckom vzťahu, alebo opustiť partnera a čeliť chudobe a deportácii¹²⁰.

Aj keď je teda „domestic violence rule“ ojedinelým prípadom legislatívy garantujúcej istý stupeň ochrany obetiam domáceho násilia, jeho praktická implementácia poukazuje na komplexnosť vzťahu násilia a špecifického postavenia či skúseností migrantiek a migrantov a potrebu kontinuálne zvyšovať štandardy ochrany ich ľudských práv. V čase ekonomickej krízy v Európe však v realite dochádza skôr k obmedzovaniu práv tzv. „family migrants“, čo sa o. i. vo Veľkej Británii prejavilo predĺžením probačnej lehoty z 2 na 5 rokov.

---

120 „Campaign to Abolish No Recourse to Public Funds Celebrates Victory“ (Southall Black Sisters, 30.3.2012, <http://www.southallblacksisters.org.uk/campaign-celebrates-victory-for-victims-of-domestic-violence/>).

7 ZÁVER A DOPLŇUJÚCE ● POZNÁMKY

„Hoci sú štáty povinné chrániť základné práva každého jednotlivca žijúceho na ich území, zvláštnu starostlivosť musia venovať: ochrane tých, u ktorých je zvýšené riziko, že sa stanú obeť. V opačnom prípade neposkytujú rovnakú úroveň ochrany práv – iba rovnaké prostriedky ochrany.“
(FRA, 2012, s. 22)

7.1 Skúsenosti migrantov s násilím – zhrnutie

V našom výskume sme sa zamerali na skúsenosti migrantov s tromi typmi násilia – násilie z nenávisti, násilie súvisiace s prácou a násilie v súkromnom priestore. Vo všetkých troch prípadoch sme ponúkli pohľad na kriticky ohrozené skupiny (migrantov so skúsenosťami s fyzickým napadnutím z nenávisti, obeť nútenej práce a vážneho a opakovaného domáceho násilia), ako aj na skupiny, ktoré majú s násilím skúsenosti v menej závažnej miere (obete verbálnych útokov z nenávisti, prípady podozrenia z nútenej práce resp. exploitatívnej práce a migranti s akýmkoľvek skúsenosťami s domácim násilím).

Ak tieto tri typy násilia skombinujeme, dospievame k alarmujúcim číslam. Až 15 % migrantov má skúsenosti s vážnou formou aspoň jedného z troch uvedených typov násilia. Porovnanie s podielom migrantov, ktorí explicitne uvádzajú skúsenosť s násilím (bez bližšej definície), resp. ktorí uvádzajú násilie ako problém (v oboch prípadoch 14 %, pozri kapitolu 5.1), toto číslo potvrdzuje a môžeme ho odhadnúť ako percento migrantov na Slovensku vážne ohrozených každodennými prejavmi násilia. Ak by sme sa zamerali na migrantov so skúsenosťami s ľahšími formami prejavov aspoň jedného z troch typov násilia, toto číslo narastie až na 43 %.

Naša analýza taktiež ukázala, že určité skupiny migrantov sú voči jednotlivým formám násilia zraniteľnejšie. V tejto kapitole preto prezentujeme rizikové faktory násilia voči migrantom na Slovensku, rekapitulujeme stratégie predchádzania či zmenšovania rizika zo strany samotných migrantov a význam legislatívy, politik a praxe pre tento proces.

7.2 Rizikové faktory násilia

Analýza jednotlivých foriem násilia a ich príčin poukazuje na rozdiely medzi migrantmi podľa jednotlivých krajín pôvodu, pričom časť migrantov z Ukrajiny a ázijských krajín môžeme považovať za najohrozenejších. Zároveň však riziko násilia nemôžeme vylúčiť v rámci žiadnej skupiny migrantov. Za dôležitejšie pre elimináciu rizika, prevenciu a nápravu dôsledkov násilia preto považujeme porozumenie rizikovým faktorom, resp. faktorom odolnosti voči takémuto riziku. Týmto sú predovšetkým *jazyk, pobytový status, pracovný vzťah, sociálny kapitál, vnímanie etnicity migranta, kultúrna identita, pohlavie, lokalita a finančné zázemie*.

7.2.1 Jazyk

Pre migrantov na Slovensku je bez znalostí slovenčiny veľmi náročné, či prakticky nemožné nadobudnúť informácie o bežných náležitostiach každodenného života, ako aj zásadných povinnostiach a právach vyplývajúcich z ich pobytového štatútu. Nízka pripravenosť inštitúcií komunikovať v inom jazyku ako slovenčine si od migrantov vyžaduje pomoc od osoby s dostatočnými vedomosťami či znalosťou slovenčiny a bráni ich samostatnému fungovaniu v krajine. Zároveň to zvyšuje ich zraniteľnosť voči osobám, ktoré takýto kapitál majú a môžu ho využívať na kontrolu či mocenské zneužívanie ostatných migrantov. Jazyk je dôležitým faktorom pri domácom násilí (pre obeť bez znalosti slovenčiny je omnoho náročnejšie nájsť pomoc), pri násilí na pracovisku (najzreteľnejšími príkladmi sú neporozumenie slovenskej, teda jedinej platnej, verzii pracovnej zmluvy, či priamo zavádzanie pracujúcich migrantov zo strany zamestnávateľov a sprostredkovateľov práce o ich právach), ale aj pri násilí z nenávisťi (časť konfliktov sa spúšťa či eskaluje kvôli nedostatočnému ovládaniu slovenčiny). Nedostatok jazykových znalostí vo všeobecnosti vedie migrantov do izolácie a vystavuje ich väčšej zraniteľnosti voči zneužívaniu.

7.2.2 Pobytový status

Konkrétne typy pobytu vytvárajú rozličnú mieru rizika vyplývajúcu predovšetkým zo závislosti migrantov od iných subjektov a vytvárania silných mocenských vzťahov medzi nimi. Môže ísť o podmienenie pobytu zamestnaním, ktoré v kontexte ťažkostí hľadania si práce v krátkej prechodnej dobe vystavuje migrantov tlaku zo strany zamestnávateľa, keďže si nemôžu dovoliť zamestnanie stratiť; či o závislosť od partnera alebo dokonca ďalších členov jeho rodiny, keďže ich pobyt na Slovensku je podmienený súžitím v spoločnej domácnosti. Iným príkladom sú migranti na tolerovanom pobyte, u ktorých môže obmedzenie práva pracovať viesť k nelegálnej práci a zneužívaniu.

7.2.3 Pracovný vzťah

Pre menšiu časť migrantov predstavuje zamestnanie ochranný faktor. Najmä vysokokvalifikovaní zamestnanci väčších spoločností od svojho zamestnávateľa často dostávajú komplexný balík služieb zahŕňajúci sociálnu mediáciu či poradenstvo. Väčšina migrantov, najmä migrantov z najpočetnejších skupín, sa však nachádza v menej privilegovanom pracovnom vzťahu a okrem exploitácie na pracovisku im hrozí aj riziko

ďalšieho zneužívania viažuceho sa na pracovné vzťahy. Ide napríklad o časť migrantov z Ukrajiny, kde sa pracovné zneužívanie viaže na iné formy zneužívania a kontroly aj v súkromí, často na pomedzí obchodovania s ľuďmi. Kombinácia silnej motivácie pracovať, ťažkej ekonomickej situácie a izolácie v rámci spoločnosti vytvára pre týchto migrantov mimoriadne náročnú situáciu.

7.2.4 Sociálny kapitál

Rozsah, ale najmä typ sociálnych väzieb migrantov môže byť kľúčovým ochranným faktorom voči prakticky všetkým formám násilia. Predovšetkým prítomnosť partnera, a najmä partnera, ktorý je občanom SR alebo aspoň ovláda slovenský jazyk, môže byť silným prvkom ochrany vďaka kontaktu na inštitúcie, znalosti práv a povinností, ale aj ďalším formám kapitálu (materiálne či širšie sociálne zázemie), ktoré takýto vzťah so sebou prináša. Naopak, aj široké a dobre organizované skupiny migrantov bez bližších a dôveryhodných kontaktov s majoritou (najmä niektoré ázijské komunity) sú ako celok vystavené riziku z mnohých zdrojov.

7.2.5 Vnímanie etnicity migranta

To, ako sú migranti vnímaní, resp. aké asociácie existujú vzhľadom na ich pôvod, môže hrať významnú rolu pri niektorých formách násilia a zneužívania. Najviditeľnejším príkladom sú útoky z dôvodu etnicity či viditeľnej odlišnosti, napr. farby pokožky či viditeľnej náboženskej identity (napr. šatky na hlave u moslimských žien¹²¹).

7.2.6 Kultúrna identita

Mnohí migranti svoje skúsenosti s násilím porovnávajú so situáciou v domovskej krajine. Z tohto dôvodu svoju aktuálnu situáciu nepovažujú za nevyhnutne negatívnu a preto nevyhľadávajú pomoc či riešenie. Pre migrantov z niektorých krajín (napr. Thajsko, India) je taktiež príznačné zmieriť sa so svojou situáciou a vyhybať sa akýmkoľvek konfliktom či konfrontáciám.

7.2.7 Pohlavie

Riziko násilia, ktorému sú vystavení muži migranti a ženy migrantky, je vo väčšine foriem násilia podobné. Hoci napríklad v oblasti pracovného zneužívania môže ísť o iné konkrétne odvetvia, v ktorých dochádza k zneužívaniu mužov a žien (napr. stavba, resp. sklady v rámci ukrajinskej skupiny), faktory, ktoré toto riziko vytvárajú, sú veľmi podobné. Rovnako tak muži síce uvádzajú viac skúseností s násilím z nenávisťi, ale tento rozdiel nie je zvlášť výrazný. Oblasťou, v ktorej však rozdiel existuje, je domáce partnerské násilie, kde sú ženy s ohľadom na kombináciu s ostatnými rizikovými faktormi výrazne ohrozenejšou skupinou. Zároveň však vieme identifikovať aj domáce partnerské násilie voči mužom, vyplývajúce najmä z obmedzujúceho pobytového statusu (závislosť pobytu od partnerky).

¹²¹ Treba podotknúť, že takéto prípady potom často smerujú voči etnickej identite migranta, avšak nie jeho statusu migranta. Obeťami útokov voči moslimom sú aj slovenské moslimské ženy. Niektorí migranti, najmä z Latinskej Ameriky či južnej Ázie, uviedli, že zažili útoky, keď ich páchatel považoval za Rómov.

7.2.8 Lokality

Miesto pobytu ako také nie je zásadným faktorom ochrany či rizika, avšak pre niektorých migrantov, najmä vysokokvalifikovaných a ovládajúcich angličtinu, sú väčšie mestá, a predovšetkým Bratislava (resp. jej centrálna časť), miestom, kde sa vytvára svojpomocná a pomerne silná komunita. Naopak, rizikovým faktorom môžu byť najmä priestory niektorých ubytovní pre marginalizovaných pracovných migrantov, v rámci ktorých funguje režim diktovaný sprostredkovateľmi práce. Pobyt najmä v menších mestách či na vidieku môže viesť k izolácii a nedostatku pracovných príležitostí, niektorí migranti ho však popisali ako príležitosť na vytvorenie bezpečných väzieb v rámci lokálnej komunity.

7.2.9 Finančné zázemie

Peniaze ako také môžu mať významný vplyv na zníženie rizika násillia a zneužívania. Ide najmä o možnosť zaplatiť si profesionálnu asistenciu pri vybavovaní pobytových či iných právnych náležitostí, ale aj pri niektorých sociálnych potrebách, napr. pomoc s bývaním atď. Predovšetkým vysokokvalifikovaní zamestnanci väčších spoločností sú takto chránení pred mnohými formami zneužívania už od svojho príchodu na Slovensko.

7.3 Stratégie a aktivity migrantov mitigujuce násillie a riziko násillia

Migranti používajú rôznorodé nástroje, ktorými si zabezpečujú vlastné bezpečie. Poznanie stratégií, ktoré uplatňujú jednotlivé skupiny migrantov, je dôležité pre nastavenie praktických opatrení na predchádzanie rizikových faktorov násillia a na ochranu a pomoc obetiam.

V prípade najväčších skupín migrantov – z krajín východnej a juhovýchodnej Európy, najmä Ukrajiny a Ruska – je hlavnou stratégiou „prežitia“ a uplatnenia sa na Slovensku *asimilácia*, resp. *snaha o nenápadnosť*. Migranti z týchto krajín využívajú podobnosť svojich fyzických črt a pomerne dobré jazykové znalosti na to, aby zapadli do spoločnosti a stali sa (ako cudzinci) „neviditeľnými“. Významným dôvodom pre tento postup je nedôvera voči formálnym inštitúciám a snaha vyhnúť sa kontaktu s nimi. V dôsledku toho sú však nútení uchýliť sa k využívaniu neformálnych kanálov pomoci v rámci komunit, pričom často ide o platené neoficiálne služby zvyšujúce závislosť a vedúce ku kontrole zraniteľných migrantov. Komunity migrantov z týchto skupín sú charakteristické fragmentáciou, izoláciou, individuálnym a opatrným štýlom života a vyhýbaním sa problémovým situáciám. Zároveň sme u niektorých migrantov, najmä z Ruska, zaznamenali príklon k negociácii vlastnej kultúrnej identity a snahu o prispôbenie sa kultúre či spoločenským zvykom majoritnej spoločnosti. Formálne organizácie v rámci týchto komunit sa zameriavajú skôr na kultúrne aktivity ako na riešenie sociálnych či právnych problémov.

Druhá najväčšia skupina migrantov – z východnej a juhovýchodnej Ázie – predstavuje dve pomerne rozdielne skupiny, ktorých stratégie sú však v zásade veľmi podobné. Tak migranti z J. Kórey či Japonska, zväčša zamestnaní na vysokokvalifikovaných pozíciách a so silným ekonomickým zázemím, ako aj migranti z Vietnamu, Číny a ďalších ázijských krajín (Thajsko, ale aj veľká časť migrantov z Indie) fungujú predovšetkým na princípe *izolovania sa*, ba až *segregácie*. Medzi týmito migrantmi pozorujeme silnú organizáciu v rámci komunit vrátane semiformálnych inštitúcií organizovaných okolo pracoviska alebo (často úzko súvisiaceho, najmä v čínskej a vietnamskej komunite) rodinného systému. Miera kontaktu s formálnymi inštitúciami a majoritou vo všeobecnosti je ešte nižšia ako u východoeurópskych migrantov. Ázijskí migranti sa snažia riešiť problémy predovšetkým v rámci komunity a zároveň sú závislí od externých, zväčša platených zdrojov pri riešení problémov, ktoré komunitu presahujú (najmä právne záležitosti súvisiace s pobytom a podnikaním). V prípadoch konfrontácie či konfliktu mimo komunity či s formálnymi inštitúciami preferujú ústupky, a to aj v prípadoch zjavného zneužívania.

Tretím príkladom stratégie konania migrantov je komunitná *organizácia vystupujúca i navonok*. Ide predovšetkým o moslimskú komunitu, ktorá je organizovaná na základe silnej spoločnej seba-identifikácie a agendy – možností praktikovania náboženstva. Moslimská komunita tak vystupuje smerom navonok a aktívne komunikuje s formálnymi inštitúciami či majoritou, vedomá si pritom rizika konfrontácie (útoky z nenávisťi na verejnosti, vedomie monitorovania zo strany polície). Rovnako tak však vytvára i silné vnútorné siete, v rámci ktorých poskytuje pomoc a podporu jednotlivým členom komunity, a to v rámci širokej palety problémov týkajúcich sa náboženstva, ako aj osobných, sociálnych a kultúrnych problémov.

Štvrtou významnou skupinou sú predovšetkým anglofónni migranti s vyššou mierou vzdelania či kvalifikácie, ktorých stratégie môžeme charakterizovať ako *kozmpolitnú integráciu*. Ide o veľmi dynamickú a neformálnu, no zároveň dobre fungujúcu komunitu menej zraniteľných migrantov, združujúcu sa najmä v Bratislave a využívajúcu sociálne siete či priestory a aktivity, okolo ktorých sa organizujú, ako napr. bary alebo kluby a podujatia realizované na týchto miestach. Títo migranti sa nebránia kontaktu s majoritou či formálnymi inštitúciami, no zároveň nachádzajú riešenie svojich ekonomických a kultúrnych potrieb v rámci otvorenej medzinárodnej komunity, do ktorej sa často zapájajú aj občania Slovenska. Ide o migrantov, ktorí sú schopní aj vďaka týmto kontaktom a mobilizácii pomerne rýchlo identifikovať existujúce služby a možnosti a adaptovať sa.

Špecifické stratégie uplatňujú menšie skupiny migrantov, ako napr. medzinárodní študenti či migranti z Latinskej Ameriky alebo Afriky. Časť z nich však predstavuje skupinu migrantov s nižšou mierou ohrozenia a u ďalších sú ich stratégie podobné jednému či viacerým typom popísaným vyššie.

7.4 Miesto legislatívy, politik a praxe v boji proti násiliu na migrantoch

V kapitole 3 sme sa venovali politickým a koncepčným nastaveniam migrácie a integrácie cudzincov na Slovensku. Konštatovali sme, že pomerne nedávny príklon k aktívnemu manažmentu migrácie a podpore ekonomickej migrácie má z hľadiska našej problematiky medzery v tom, že prehliada situáciu a potreby špecificky zraniteľných skupín migrantov. V zrkadle empirických zistení je však potrebné zdôrazniť aj ďalšie nedostatky.

Situácia v najväčších komunitách migrantov na Slovensku ukazuje, že prevencia násillia a ochrana obetí musí ísť ruka v ruke s integračnými opatreniami a posilňovaním vzájomnej dôvery a vzťahu medzi migrantmi a formálnymi inštitúciami. Kľúčovým predpokladom úspešnosti tohto procesu je dôkladné porozumenie realitám života migrantov na Slovensku vrátane najizolovanejších skupín. Jedným z hlavných prostriedkov by malo byť vytvorenie dostupných profesionálnych služieb pre migrantov so zameraním na najviac zraniteľné skupiny a s dôrazom na kontinuálnu a systematickú prácu reflektujúcu bariéry dostupnosti pre konkrétne skupiny migrantov. Ako konštatujeme v kapitole 3, takéto služby na Slovensku chýbajú, resp. chýbajú systematické investície a ich rozvoj. Rovnako tak je žiaduce posilňovať kapacity špecializovaných pomáhajúcich organizácií (napr. pre pomoc obetiam násillia) tak, aby boli schopné podchytiť aj najizolovanejšie a najzraniteľnejšie skupiny migrantov, a to aj v rámci aktívnej terénnej práce. Okrem samotnej pomoci môže ísť o dôležitý nástroj vytvárania vzťahu medzi migrantmi a formálnymi inštitúciami vo všeobecnosti založeného na dôvere. V neposlednom rade považujeme za dôležité uvažovať o vytvorení civilnej inštitúcie prvého kontaktu, ktorá by predstavovala základný bod, na ktorý sa môžu migranti obrátiť, ak nemajú dostatočné informácie o ďalších možnostiach pomoci.

7.5 Záverečné odporúčania

S ohľadom na uvedené závery navrhujeme nasledovné všeobecné opatrenia:

- Vytvoriť civilnú inštitúciu prvého kontaktu, tzv. „one-stop shop“ vrátane presunu agendy udeľovania pobytov cudzincom z cudzineckej polície pod civilné zložky.
- Posilňovať dôveru migrantov v inštitúcie a väzby medzi nimi napr. prostredníctvom zvyšovania jazykových a interkultúrnych kompetencií zamestnancov úradov či zavedením jednotných mechanizmov pre anonymné hlásenia prípadov neadekvátneho správania sa pracovníkov inštitúcií.
- Kontinuálne mapovať činnosť pomáhajúcich inštitúcií v každom regióne Slovenska samosprávnymi celkami. Zabezpečovať informovanosť migrantov o službách v regióne prostredníctvom aktualizovaného viacjazyčného zoznamu, ktorý sa bude distribuovať napr. na oddelenia cudzineckej polície, zdravotné poisťovne a pod. a bude dostupný na webových stránkach ministerstiev a zastupiteľských úradov SR.
- Obmedziť možnosti výkladu zákona prostredníctvom interných smerníc a nariadení, ktoré nie sú verejne dostupné.
- Zahrnúť štátnu príslušnosť obete do evidencie násilných trestných činov.

8. ZHRNUTIE

1. Úvod

- Násilie predstavuje rôzne formy vedomého použitia fyzickej sily alebo uplatnenia moci, ktoré môžu mať za následok fyzickú, psychickú alebo inú ujmu.
- Okrem preskúmania rozsahu násilia medzi migrantmi na Slovensku identifikuje náš výskum príčiny a riziká vzniku násilia a navrhuje opatrenia najmä v oblasti prevencie násilia a pomoci obetiam.

2. Metodológia projektu

- Metodológia projektu reagovala na nedostatok adekvátnych dát, väzieb s migrantmi, nedôveru a strach migrantov, citlivosť témy a rozsah cieľovej skupiny.
- Základné metodologické princípy výskumu boli etika, reflexivita, participácia a prepojenie s praxou.
- Pre zber kvalitatívnych a kvantitatívnych dát bola kľúčová spolupráca s terénnyimi mediátormi projektu a využitie rôznorodých kanálov a stratégií zberu s dôrazom na oslovenie zraniteľných, izolovaných skupín migrantov.

3. Rámec migrácie na Slovensku

- Legislatívne podmienky pobytu cudzincov na Slovensku môžu vytvárať pre držiteľov konkrétnych typov pobytov v konkrétnych životných situáciách zvýšené sociálne a ekonomické riziko vystavenia násiliu a zneužívaniu.
- Politický a koncepcný rámec migrácie na Slovensku dostatočne nepokrýva problematiku zraniteľnosti a ochrany migrantov.
- Kontinuálne a systematické aktivity a služby pre izolovaných a zraniteľných migrantov na Slovensku sú minimálne.

4. Migranti a migrantky na Slovensku

- Slovensko má napriek pomerne dynamickému rastu jeden z najnižších počtov migrantov z tretích krajín v rámci EÚ. Najviac migrantov prichádza na Slovensko z východnej a juhovýchodnej Európy (Ukrajina, Srbsko, Rusko) a východnej a juhovýchodnej Ázie (Vietnam, Čína, J. Kórea).
- Väčšina migrantov prichádzajúcich na Slovensko je v produktívnom veku s pomerne vysokým vzdelaním a prichádza najmä za prácou, pričom prevládajú muži.
- Väzby a siete migrantov na Slovensku sú založené predovšetkým na neformálnych vzťahoch.

5. Skúsenosti migrantov s násilím – vnímanie, väzby a opora

- Migranti sú vo všeobecnosti osobitne zraniteľnou skupinou vo vzťahu k viacerým formám násilia.

- Približne dve tretiny všetkých migrantov sa na Slovensku cítia bezpečne. V prípade migrantov z východnej a juhovýchodnej Ázie je to však menej ako polovica.
- 56 % migrantov uvádza, že sa na Slovensku cítia úplne alebo čiastočne akceptovaní. V ázijskej komunite je to však iba 32 %.
- Iba 46 % migrantov si myslí, že má rovnaké práva ako slovenskí občania a 38 % si myslí, že má rovnaké príležitosti.
- Za najvýznamnejšie faktory znevýhodnenia považujú migranti svoju krajinu pôvodu, typ pobytu, jazykové schopnosti a náboženstvo.
- Migranti vrátane obetí násillia majú málo kontaktov s formálnymi inštitúciami. Kľúčové sú neformálne zdroje pomoci v rámci komunit, ktoré však nie vždy postačujú, ba dokonca môžu znásobovať riziko.
- Migranti často uvádzajú nespokojnosť s pomocou či službami, ktoré od formálnych inštitúcií dostávajú v prípade, že sa na ne obrátia o pomoc, pričom najviac negatívnych skúseností uvádzali v súvislosti s cudzineckou políciou.

6. Skúsenosti migrantov s násillim – kľúčové oblasti

- Až 6,1 % migrantov má skúsenosť s fyzickým napadnutím na verejnosti, ktoré bolo motivované ich odlišnosťou, častejšie skúsenosti uvádzajú migranti z africkej a moslimskej komunity.
- Výskyt hoci aj miernych foriem násillia z nenávisti vedie migrantov k vzdaniu sa atribútov svojej identity či uplatňovaniu rôznych preventívnych stratégií.
- Problematika boja proti nútenej práci je limitovaná nejasnými definíciami konkrétnych pojmov a do istej miery aj legislatívnym vymedzením a prioritizáciou problematiky obchodovania s ľuďmi.
- Legislatíva a intervencie zo strany štátu nesmerujú jednoznačne k ochrane pracovných migrantov ako obetí zneužívania, ale k ich postihovaniu ako páchatelov.
- Práca je pre väčšinu migrantov na Slovensku kľúčovou doménou ich skúseností a má významný vplyv aj na ich život v súkromí vrátane previazanosti s inými formami násillia.
- Osobitne zraniteľnými skupinami voči zneužívaniu a nútenej práci na Slovensku sú migranti a migrantky z Ukrajiny, teda najpočetnejšej migrantskej skupiny. Nasledujú migranti a migrantky z Vietnamu a Číny a migrantky z Thajska.
- Pri 11 % pracujúcich migrantov sme identifikovali skúsenosti s nútenou prácou, v prípade mužov z Ukrajiny je to až 31 %. Pri ďalších 18 % všetkých pracujúcich migrantov je toto podozrenie vysoké.
- Zásadnými rizikovými faktormi pri násillí v domácnosti sú sociálna izolácia a ekonomická závislosť od násilníka, neznalosť práv a možností pomoci, ale aj pobytové znevýhodnenie, prelínanie sa pracovného a súkromného priestoru či absencia kultúrne špecifických a dostupných služieb.
- Pri viac ako 6 % migrantiek aj migrantov sme identifikovali skúsenosti s vážnymi prejavmi domáceho násillia, ktoré by si vyžadovali profesionálnu intervenciu vrátane polície. U žien ide najmä o prejavy partnerského násillia, u mužov o násillie spojené s prácou.
- Celkovo skúsenosti s násillím v súkromí uvádza 28 % žien migrantiek a 24 % mužov migrantov.

9 • SUMÁR ODPORÚČANÍ

Legislatíva

- Ratifikovať *United Nations International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (1990)* a *ILO Migrant Workers (Supplementary Provisions) Convention (143/1975)* ako koncepčný a právny základ pre ochranu práv pracujúcich migrantov.
- Legislatívne vymedziť koncept nútenej práce a poskytovať obetiam nútenej práce pomoc v rámci nástrojov vytvorených pre obeť obchodovania s ľuďmi vrátane poskytnutia stabilného pobytového povolenia a reintegračnej pomoci.
- Predĺžiť prechodnú lehotu na nájdenie si nového zamestnania v rámci povolenia na prechodný pobyt na účel zamestnania v prípade, že sa skončí pracovný pomer u pôvodného zamestnávateľa, ktorá je v súčasnosti 30 dní, keďže len vybavenie povolenia na zamestnanie môže trvať až 45 dní.
- Jasne vymedziť rozsah práv a ochrany nelegálne pracujúcich migrantov vrátane definície „osobitne vykorisťujúcich podmienok“ v paragrafe o udeľovaní tolerovaného pobytu (§ 58 ods. 3 zákona o pobyte cudzincov).
- Zaviesť pre migrantov s udeleným trvalým pobytom na účel manželstva (trvalý pobyt na 5 rokov) a migrantov s prechodným pobytom na účel zlúčenia rodiny reálnu a dostupnú možnosť získania autonómneho pobytu nezávislého od manžela/rodinného príslušníka v prípade, ak sa manželstvo rozpadlo z dôvodu partnerského násillia.
- Pri preukazovaní štatútu obeť na účely autonómneho povolenia na pobyt prihliadať na komplexnosť problému domáceho násillia, limity dostupných intervencií (zo strany polície a ďalších autorít a pomáhajúcich organizácií) a vyžadovať takú mieru dôkazov, ktorá je zlučiteľná so situáciou obeť.
- Zabezpečiť adekvátnu sociálnu, zdravotnú a finančnú podporu obetiam domáceho násillia vrátane bezpečného ubytovania počas doby, kým bude pobyt udelený, alebo počas doby vyšetrovania a trestného stíhania.
- Skrátiť lehotu 5 rokov trvalého pobytu, počas ktorých musí trvať manželstvo migranta a občana SR a počas ktorého musia žiť v spoločnej domácnosti, na 2 až 3 roky.
- Naplniť záväzok SR ako jednej z prvých signatárskych krajín a ratifikovať *Dohovor Rady Európy o predchádzaní násilliu na ženách a domácomu násilliu a o boji proti nemu* ako významný nástroj skvalitnenia legislatívy, prevencie a intervencií v oblasti násillia v domácnosti a násillia na ženách.

Politiky a inštitucionálna prax

- Obmedziť možnosti výkladu zákona prostredníctvom interných smerníc a nariadení, ktoré nie sú verejne dostupné.
- Zahnúť štátnu príslušnosť obete do evidencie násilných trestných činov.
- Vytvoriť civilnú inštitúciu prvého kontaktu, tzv. „one-stop shop“ vrátane presunu agendy udeľovania pobytov cudzincom z cudzineckej polície pod civilné zložky.
- Posilňovať dôveru migrantov v inštitúcie a väzby medzi nimi napr. prostredníctvom zvyšovania jazykových a interkultúrnych kompetencií zamestnancov úradov či zavedením jednotných mechanizmov pre anonymné hlásenia prípadov neadekvátneho správania sa pracovníkov inštitúcií.
- Kontinuálne mapovať činnosť pomáhajúcich inštitúcií v každom regióne Slovenska samosprávnymi celkami. Zabezpečovať informovanosť migrantov o službách v regióne prostredníctvom aktualizovaného viacjazyčného zoznamu, ktorý sa bude distribuovať napr. na oddelenia cudzineckej polície, zdravotné poisťovne a pod. a bude dostupný na webových stránkach ministerstiev a zastupiteľských úradov SR.
- Posilniť možnosti a schopnosti obetí oznamovať prípady násilia z nenávisti, o. i. prostredníctvom zavedenia tzv. *third-party reporting schemes*, teda možnosti oznamovať trestné činy polícii prostredníctvom tretej nezávislej strany (napr. mimovládnej organizácie a pod.).
- Zaznamenávať nielen trestné činy súvisiace s násilím z nenávisti, ale osobitne monitorovať všetky oznámenia občanov, ktorí udávali motív predsudku, s cieľom dôkladne spoznať rozsah a charakteristiky problému.
- Zaviesť adekvátny systém zberu dát o násilí z nenávisti. Ako minimum by sa v rámci tohto systému mali zbierať a publikovať počty prípadov nahlásených verejnosťou a zaznamenaných úradmi, počty usvedčených páchatelov a dôvody, na základe ktorých boli ich činy posúdené ako diskriminačné, a údaje o výške udelených trestov.
- Vytvoriť systém bezpečného zberu etnicky senzitivných dát o obetiach násilia z nenávisti na základe ich sebaidentifikácie.
- Realizovať preventívne a informačné kampane o migrácii a kultúrnej diverzite, predovšetkým so zameraním na mladých ľudí, súčasťou ktorých by bol verejný záväzok vlády bojovať proti všetkým, aj miernym formám násilia z nenávisti.
- Financovať a prevádzkovať špecializované organizácie zamerané na poskytovanie pomoci obetiam násilia z nenávisti, ako aj migrantom v najväčšom riziku.
- Zabezpečiť kontinuálne vzdelávanie relevantných pracovníkov (cudzinecká polícia, inšpektoráty práce, úrady práce, sociálnych vecí a rodiny, pomáhajúce organizácie, komunity migrantov a pod.) o rizikách exploitatívnej a nútenej práce, rozdieloch medzi nimi a odlišných spôsoboch riešenia týchto problémov.
- Zamerať aktivity Národného inšpektorátu práce nielen na potlačanie nelegálnej práce, ale aj na proaktívnu ochranu pracujúcich migrantov bez ohľadu na ich právny štatút.
- Cielene informovať pracujúcich migrantov a predstaviteľov migrantských organizácií (napr. formou letákov alebo posilnenia kapacít poradenských centier) o právach pracovných migrantov.
- Zapojiť predstaviteľov migrantských organizácií do spolupráce s pomáhajúcimi or-

ganizáciami a štátnymi inštitúciami s cieľom podporiť ochranu pracovných migrantov.

- Propagovať dobrú prax zamestnávania migrantov medzi zamestnávateľmi (z radov slovenských občanov aj migrantov) vrátane nefinančných pozitívnych stimulov, napr. zjednodušenie byrokracie u osvedčených zamestnávateľov.
- Vytvoriť priestor na diskusiu medzi štátom a verejnými inštitúciami a migrantmi podnikateľmi.
- Otvoriť diskusiu s predstaviteľmi odborov o možnostiach a dôležitosti ich zapojenia do boja proti nútenej a exploitatívnej práci migrantov.
- Vytvoriť systém reintegračnej pomoci pre cudzincov, ktorí sú obeťami nútenej práce podľa vzoru programu podpory a ochrany obetí obchodovania s ľuďmi.
- V rámci politik a nástrojov financovania integrácie cudzincov vytvoriť priestor na investície do dostupných a/alebo nízkoprahových kurzov slovenčiny pre pracujúcich cudzincov.
- Dôsledne uplatňovať rodové hľadisko a zavádzať špecifické podporné programy pre ženy migrantky pri návrhu konkrétnych opatrení pripravovanej koncepcie integrácie cudzincov, ako aj pri prípadnej budúcej revízii dokumentu migračnej politiky.
- Prihliadať na špecifické faktory rizika vzťahujúce sa na ženy migrantky v rámci akčného plánu na elimináciu násillia páchaného na ženách na ďalšie obdobie. V nadväznosti na to vytvárať (finančné) podmienky na vytvorenie špecifických služieb pre zraniteľné skupiny a posilnenie spolupráce s existujúcimi poradenskými a podpornými službami pre migrantov.
- Dôsledne uplatňovať multiinštitucionálny prístup k poskytovaniu pomoci obetiam domáceho násillia na lokálnej a národnej úrovni. Do sietí pomoci pre obeť násillia v domácnosti – migrantov zapojiť relevantné verejné a štátne inštitúcie (polícia, orgány sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately, samospráva a VÚC a pod.), pomáhajúce organizácie a komunity migrantov.
- Klásť dôraz na rozvoj terénnych a nízkoprahových („outreach“) služieb smerom k migrantom vo všeobecnosti a k špecifickým ohrozeným skupinám vrátane obetí domáceho násillia v rámci pripravovanej koncepcie integrácie a financovania nového Azylového a migračného fondu (2014 – 2020).
- Vytvoriť informačné materiály o domácom násillí a dostupnej pomoci v jazykoch najpočetnejších komunit migrantov ako súčasť nízkoprahových a terénnych služieb pre migrantov.
- Poskytnúť pomáhajúcim organizáciám, ktoré zabezpečujú pomoc obetiam partnerského násillia, základný tréning v oblasti migrácie, imigračného práva a kultúrnych kompetencií a vyškoliť personál poradenských centier pre migrantov v oblasti identifikácie a prístupu k obetiam partnerského násillia.

Témy pre ďalší výskum

- Hĺbkový výskum dopadu strachu a vnímania rizika násilia z nenávisi na každodenné stratégie migrantov, zvlášť sa zameriavajú na konkrétne skupiny migrantov (napr. Ukrajinci s prechodným pobytom na účel zamestnania).
- Detailný kvantitatívny a kvalitatívny výskum skúseností migrantov z africkej a moslimskej komunity s konkrétnymi formami násilia z nenávisi.
- Kvalitatívny výskum o skúsenostiach a rizikách, ktorým čelia pracovní migranti, najmä tí z najviac ohrozených skupín.
- Výskum o rozsahu, formách a skúsenostiach migrantov s podnikaním a samozamestnávaním formou živnosti a vzťahov medzi nimi vrátane skúmania rozsahu ochrany a rizík pre migrantov živnostníkov.
- Kompozícia domácnosti v rôznych skupinách migrantov a jej dopady na migrantov.
- Vzťah medzi pracoviskom a súkromným/domácim životom najmä pri najohrozenejších skupinách tohto „hybridného“ násilia a zneužívania, t. j. u migrantov a migrantiek z Ukrajiny a Thajska.
- Vzťah medzi násilím a mocou vyplývajúcou z právneho štatútu obete. Osobitne skúsenosti s domácim a inými formami násilia u cudzincov na tolerovanom pobyte.
- Skúsenosti azylantov a žiadateľov o azyl s násilím v súkromnom priestore (vrátane táborov).

Bibliografia

ACPOS (2010): *Hate crime guidance manual*. Association of Chief Police Officers in Scotland, Inverness.

Allamby, L., Bell, J., Hamilton, J., Hansson, U., Jarman, N., Potter, M., Toma, S. (2011): *Forced labour in Northern Ireland: exploiting vulnerability*. Joseph Rowntree Foundation, York.

Alvarado, S.E., Massey, D. S. (2010): In search of peace: structural adjustment, violence, and international migration in Mexico and Central America 1979–2002. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 630, 137-161

Anderson, B. (2010): Migration, immigration controls and the fashioning of precarious workers. *Work Employment and Society* 24, 300-317.

Anderson, B., Rogaly, B. (2005): *Forced labour and migration to the UK*. Trades Union Congress, London.

Bachtiková, I., Bargerová, Z., Guličová, M. G. (2012): *Organizácia azylovej a migračnej politiky v Slovenskej republike*. IOM a Európska migračná sieť, Bratislava.

Balch, A. (2012): *Regulation and enforcement to tackle forced labour in the UK: a systematic response?* Joseph Rowntree Foundation, York.

Barbeiro, A. Spini, D. (2011): Institutional violence towards immigrants, meaning making and life-course: intertwining biographical and historical timings. *ISPP 2011 Proceedings*.

BERR (2008): *Vulnerable Worker enforcement forum: final report and government conclusions*. Department for Business, Enterprise and Regulatory Reform, London.

Bhugra D. (2004): Migration, distress and cultural identity. *British Medical Bulletin*, 69, 129-141.

Bhugra, D., Becker, M. (2005): Migration, cultural bereavement and cultural identity. *World Psychiatry*, 4, 18-24.

Bihariová, I. (2012): *ENAR Shadow report: racism and related discriminatory practices in Slovakia 2010-2011*. European Network Against Racism, Brussels.

Bloemraad, I. Korteweg, A., Yurdakul, G. (2008): Citizenship and immigration: multiculturalism, assimilation, and challenges to the nation-state. *Annual Review of Sociology*, 34, 1-27.

Bodnárová, B., Filadelfiová, J. (2003): *Domáce násilie a násilie páchané na ženách v SR*. SŠPR, Bratislava.

Bourdieu, P. (1989): Social space and symbolic power, *Sociological Theory*, 7, 14-25.

Brainard, L., Jones, A., Purvis, N. (Eds) (2009) *Climate change and global poverty: a billion lives in the balance?* Brookings Institution Press, Washington.

Bryan, A. (2009): The intersectionality of nationalism and multiculturalism in the Irish curriculum: teaching against racism? *Race Ethnicity and Education*, 12, 297-317.

- Bučko, Ľ. (2012): *Integrácia migrantov do spoločnosti na príklade indickej komunity v Bratislave. Diplomová práca*. PriF UK, Bratislava.
- Burman, E., Smailes, S.L., Chantler, K. (2004): Culture as a barrier to service provision and delivery: domestic violence services for minoritized women *Critical Social Policy*, 24, 332-357.
- CEDAW (2007): *UN Committee on the elimination of discrimination against women: Combined second, third and fourth periodic reports of States parties, Slovakia*. UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, New York.
- Divinský, B. (2009): *Migračné trendy v Slovenskej republike po vstupe krajiny do EÚ (2004 - 2008)*. IOM, Bratislava.
- Divinský, B. (2011): Vybrané problémy migračného manažmentu Slovenskej republiky v roku 2010. *Migraceonline.cz*, december 2011, s. 1-13.
- Dohányos, R., Lelkes, G., Tóth, K. (2004): *Národnostné menšiny na Slovensku, 2003*. Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín.
- Domonkos, T., Páleník, M., Radvanský, M. (2010): *Saturovanie dopytu po pracovnej sile prostredníctvom migrácie v Slovenskej republike*. IOM a Európska migračná sieť, Bratislava.
- Drozdz, P., Frkáňová (Mrlianová), A., Kubovičová, K. (2012): *Migrácia zahraničných študentov do Slovenskej republiky*. IOM a Európska migračná sieť, Bratislava.
- Dutton, D. G. (2006): *Rethinking domestic violence*. University of British Columbia Press, Vancouver.
- Dwyer, P., Lewis, H., Scullion, L., Waite, L. (2011): *Forced labour and UK immigration policy: status matters?* Joseph Rowntree Foundation, York.
- ECRI (2012): *ECRI conclusions on the implementations of the recommendations in respect of Slovakia subject to interim follow-up*. European Commission against Racism and Intolerance, Strasbourg.
- Erel, U. (2010): Migrating cultural capital: Bourdieu in migration studies. *Sociology*, 44, 642-660.
- Erez, E., Adelman, M., Gregory, C. (2009): Intersections of immigration and domestic violence. *Feminist Criminology*, 4, 32-56.
- Filadelfiová, J., Gyarfášová, O., Sekulová, M., Hlinčíková, M. (2011): *Migranti na slovenskom trhu práce: problémy a perspektívy. Ekonomické aspekty migrácie a integrácie cudzincov*. IVO, Bratislava.
- FRA (2012): *Making hate crime visible in the European Union: acknowledging victims' rights*. European Union Agency for Fundamental Rights, Luxembourg.
- Gallová-Kríglerová, E. (2012): Podpora nedemokratických a otvorene diskriminačných politik znepekčuje. *Menšinová politika na Slovensku, 2/2012*, s. 1-5.
- Gallová-Kríglerová, E., Kadlečiková, J. (2012): *Verejná mienka v oblasti právového extrémizmu. Výskumná správa*. Nadácia otvorenej spoločnosti, Bratislava.

Gatlung, J. (1969): Violence, peace, and peace research. *Journal of Peace Research*, 6, 167-191.

Gower, M. (2012): *Immigration: domestic violence*. House of Commons, London.

Gyarfášová, O. (2010): Kórejskí investori na Slovensku – prebieha medzikultúrny dialóg? In: Filadelfiová, J., Gyarfášová, O., Hlinčíková, M., Sekulová M., (Eds) *Sondy do kultúrnej diverzity*. IVO, Bratislava.

GRETA (2011): *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by the Slovak Republic*. Council of Europe, Strasbourg.

Hagemann-White, C., Katenbrink, J., Rabe, H.(2006): *Combating violence against women. Stocktaking study on the measures and actions taken in Council of Europe Member States*. Council of Europe, Strasbourg.

Henning, K. R., Klesges, L. M. (2002): Utilization of counseling and supportive services by female victims of domestic abuse. *Violence and Victims*, 17,623-636.

Hlinčíková, M. (2010): Sonda do života migrantov z Vietnamu. In: Filadelfiová, J., Gyarfášová, O., Hlinčíková, M., Sekulová, M., (Eds) *Sondy do kultúrnej diverzity*. IVO, Bratislava.

HM Government (2009): *Hate crime: the cross-government action plan*. Her Majesty Government, London.

Holomek, J. (2010): Výskum obetí kriminality v rokoch 2007 – 2010 v Slovenskej republike (tendencie, odhad latencie). In: Záhora, J., Kert, R. (Eds) *Obete kriminality – Victims of crime. Zborník z konferencie*. Paneurópska vysoká škola a Institut für Strafrecht und Kriminologie, Bratislava.

Human Rights First (2008): *2008 Hate Crime Survey*. Human Rights First, New York.

Cheong, P. H., Edwards, R., Goulbourne, H., Solomos, J. (2007): Immigration, social cohesion and social capital: a critical review. *Critical Social Policy*, 27, 24-49.

Chesler, P. (2010): Worldwide trends in honor killings, *Middle East Quarterly*, Spring 2010, 3-11.

Chudžíková, A. (2011): Konceptia homogenizácie spoločnosti s výhľadom do roku 2020. *Menšinová politika na Slovensku*, 3/2011, s. 11-12.

ILO (2004): *Towards a fair deal for migrant workers in the global economy*. International Labour Organization, Geneva.

ILO (2005): *A global alliance against forced labour*. International Labour Organization, Geneva.

ILO (2009): *The cost of coercion*. International Labour Organization, Geneva.

ILO (2010): *International labour migration: a rights-based approach*. International Labour Organization, Geneva.

ILO (2012): *From precarious work to decent work: outcome document to the workers' symposium on policies and regulations to combat precarious employment*. International Labour Organization, Geneva.

IOM (2009a): *Guidelines for the collection of data on trafficking in human beings, including*

- comparable indicators*. International Organization for Migration, Geneva.
- IOM (2009b): *Working to prevent and address violence against women migrant workers*. International Organization for Migration, Geneva.
- IOM (2009c): *Identifikácia obetí obchodovania s ľuďmi medzi migrantmi v SR*. International Organization for Migration, Bratislava.
- IOV a OSF (2008): *Správa o plnení bezpečnostnej politiky v oblasti extrémizmu za rok 2008*. Inštitút pre občianske vzdelávanie a Nadácia otvorenej spoločnosti, Bratislava.
- Jácome, F. (2008): *Trans-Mexican migration: a case of structural violence*. London School of Economics, London.
- Johnson, M. P. (2006): Gender symmetry and asymmetry in domestic violence. *Violence Against Women*, 12, 1003-1018.
- Johnson, I., Sigler, R., (2000): Forced sexual intercourse among intimates. *Journal of Interpersonal Violence*, 15, 95-108.
- Kagan, C., Lo, S., Mok, L., Lawthom, R., Sham, S., Greenwood, M., Baines, S. (2011) *Experiences of forced labour among Chinese Migrant Workers*. Joseph Rowntree Foundation, York.
- Kalleberg, A. L. (2009): Precarious work, insecure workers: employment relations in transition. *Sociological Review*, 74, 1-22.
- Karlovská, D., Krokavcová, N., Kráľová, S. (2009): *Bezpečný ženský dom ako nástroj uplatňovania ľudských práv žien a detí*. Fenestra, Košice.
- Kasturirangan, A. Krishnan, S. Riger, S., (2004): The impact of culture and minority status on women's experience of domestic violence. *Trauma, Violence and Abuse*, 5, 318-332.
- Kelly, L., Dubois, L. (2008): *Combating violence against women: minimum standards for support services*. Council of Europe, Strasbourg.
- Kim, I.-H., Khang, Y.-H., Muntaner, C., Chun, H., Cho, S.-I. (2008): Gender, precarious work, and chronic diseases in South Korea. *American Journal of Industrial Medicine*, 51, 748-757.
- Kindon, S., Pain, R., Kesby, M. (Eds) (2007): *Participatory Action Research: Connecting People, Participation and Place*. Routledge, London.
- Kloosterman, R., Rath, J. (2001): Immigrant entrepreneurship in advanced economies: mixed embeddedness further explored. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27, 189-202.
- Kubovičová, K. (2009): *Základné informácie o problematike obchodovania s ľuďmi*. IOM, Bratislava.
- Lalani, M., Metcalf, M. (2012): *Forced labour in the UK: the business angle*. Joseph Rowntree Foundation, York.
- Leventhal, B., Lundy, S. E. (Eds) (1999): *Same-sex domestic violence: strategies for change*. Sage, London.
- Malley-Morrison, K., Hines, D. A. (2007): Attending to the role of race/ethnicity in family violence research. *Journal of Interpersonal Violence*, 22, 943-972

- Manevska, K., Achterberg, P. (2011): Immigration and perceived ethnic threat: cultural capital and economic explanations. *European Sociological Review*. Advance Access.
- McClintock, M. (2005) *Everyday fears: a survey of violent hate crimes in Europe and North America*. Human Rights First, New York.
- McDowell, L., Batnitzky, A., Dyer, S. (2009): Precarious work and economic migration: Emerging immigrant divisions of labour in Greater London's service sector. *International Journal of Urban and Regional Research*, 33, 3-25.
- McGrath, S. (2013): *Many chains to break: the multi-dimensional concept of slave labour in Brazil*. *Antipode*. Early View.
- Mercy, J. A., Rosenberg, M. L., Powell, K. E., Broome, C. V., Roper, W. L. (1993): Public health policy for preventing violence, *Health Affairs*, 12, 7-29.
- Moukarbel, N. (2009): *Sri Lankan housemaids in Lebanon. A case of 'symbolic violence' and 'everyday forms of resistance'*. Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Milo, D. (2011): Trestné činy motivované nenávisťou. In: Mlynářčiková, V., Gáborová, Z. (Eds) *Tí praví*. Nadácia otvorenej spoločnosti, Bratislava.
- Mrlianová, A., Ulrichová, N., Zollerová, M. (2011): *Praktické opatrenia v boji proti nelegálnej migrácii v Slovenskej republike*. IOM a Európska migračná sieť, Bratislava.
- Munro, E. (2008): *Effective child protection*. Sage, London.
- OHCHR (2011): *Migrant workers' rights in Europe*. Office of the High Commissioner for Human Rights, Brussels.
- OSCE (2010): *ODIHR and the battle against hate crime factsheet*. Organization for Security and Co-operation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights, Warsaw.
- Pešáková, K., Fuksová, Z., Jungová, D. (Eds) (2011): *Muži jako oběti domácího násilí. Sborník z konferencie*. Masarykova Univerzita, Brno.
- Pleschová, P. (2007): Chinese migrants in Slovakia – little transparency of business environment strengthened by competing policies. The 2007 epsNet general conference Europe: *Integration and/or Fragmentation?*
- Raj, A., Silverman, J. (2002): Violence against immigrant women. The roles of culture, context, and legal immigrant status on intimate partner violence. *Violence Against Women*, 8, 367-398.
- Raleigh, C.A. (2011): The search for safety: the effects of conflict, poverty and ecological influences on migration in the developing world. *Global Environmental Change*, 21, 82-93.
- Rennison, C. M. (2003): *Intimate partner violence, 1993-2001*. Bureau of Justice Statistics Crime Data Brief, Washington.
- Renzetti, C. M., Miley, C. H. (Eds) (1996): *Violence in gay and lesbian domestic partnerships*. Haworth Press, Binghamton.
- Rights of Women (2011): *Silenced voices speak: strategies for protecting migrant women from violence and abuse*. Rights of Women, London.

- Rodríguez-Menés, J., Safranoff, A. (2012): Violence against women in intimate relations: A contrast of five theories. *European Journal of Criminology*, 9, 584-602.
- Ruhs, M. (2010): Migrant rights, immigration policy and human development. *Journal of Human Development and Capabilities* 11, 259-279.
- Rutter, M. (1985): Resilience in the Face of Adversity: Protective Factors and Resistance to Psychiatric Disorder. *British Journal of Psychiatry*, 147, 598-611.
- Sabates-Wheeler, R., Waite, M. (2003): *Migration and social protection: a concept paper*. Institute of Development Studies, Sussex.
- Scott, S., Craig, G., Geddes, A. (2012): *Experiences of forced labour in the UK food industry*. Joseph Rowntree Foundation, York.
- Skrivankova, K. (2006): *Trafficking for forced labour: UK country report*. Anti-Slavery International, London.
- Skrivankova, K. (2010): *Between decent work and forced labour: examining the continuum of exploitation*. Joseph Rowntree Foundation, York.
- Spencer, S. (2011): *The migration debate*. Policy Press, Bristol.
- Stam, A. (2011): *Marriage migration and the geographies of love: a Swiss case study*. Unpublished PhD thesis. University of Dundee, Dundee.
- Sundari, A. (2008): Neither safety nor justice: UK government response to domestic violence against immigrant women. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 30, 189-202.
- US State Department (2012): *Trafficking in persons report 2012*. US State Department, Washington.
- UNODC (2012): *Global report on trafficking in persons*. United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna.
- Vašečka, M. (2009): *Postoje slovenskej verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike*. IOM, Bratislava.
- Vašečka, M., Košťál, C. (2009): *Integrácia migrantov, vieme, čo chceme? Politiky integrácie v Slovenskej republike v komparatívnej perspektíve*. Univerzita Komenského, Bratislava.
- Volpp, L. (2000): Blaming culture for bad behavior. *Yale Journal of Law and the Humanities*, 12, 89-116.
- Volpp, L. (2003): On culture, difference, and domestic violence. *American University Journal of Gender, Social Policy and the Law*, 11, 393-399.
- Vosko, L. F., MacDonald, M., Campbell, I. (Eds) (2009): *Gender and the Contours of Precarious Employment*. Routledge, London.
- Waite L.J., Dwyer, P., Hodgkinson, S., Lewis, H. (2013) *Precarious lives: forced labour, exploitation and asylum*. Policy Press, Bristol.
- Wayland, S. W. (2011): *Immigration self-employment and entrepreneurship in the GTA*. Metcalf Foundation, Toronto.
- Weissman, D.M. (2000): Addressing domestic violence in immigrant communities. *Popular Government*, 65, 13-18.

WHO (2002): *World report on violence and health*. World Health Organization, Geneva.

Williams, A. M., Baláž, V. (2005): Vietnamese community in Slovakia. *Sociologica-Slovak Sociological Review*, 37, 249-274.

Wykes, M., Welsh, K. (2009): *Violence, gender and justice*. Sage, London.

Young, C. (2010): Gender differences in precarious work settings. *Relations industrielles / Industrial Relations*, 65, 74-97.

Zákony, smernice a plány

Zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Zákon č. 300/2005 Z. z. – Trestný zákon

Zákon č. 311/2001 Z. z. – Zákonník práce

Zákon č. 404/2011 Z. z. Zákon o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Dôvodová správa k zákonu o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov [<http://www.minv.sk/?pravne-normy-3>]

Zákon č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2008/115/ES zo 16. decembra 2008 o spoločných normách a postupoch členských štátov na účely návratu štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí sa neoprávnene zdržiavajú na ich území

Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2009/52/ES z 18. júna 2009, ktorou sa stanovujú minimálne normy pre sankcie a opatrenia voči zamestnávateľom štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí sa neoprávnene zdržiavajú na území členských štátov

Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 338 zo 6. mája 2009 k návrhu koncepcie integrácie cudzincov v Slovenskej republike

Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 379 z 8. júna 2011 k návrhu koncepcie boja proti extrémizmu na roky 2011 – 2014

Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 574 z 31. augusta 2011 k návrhu migračnej politiky SR s výhľadom do roku 2020

Národný akčný plán na prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách na roky 2009 - 2012

The Gangmasters Licensing Act 2004

Medzinárodné dohovory a dokumenty

Dohovor Rady Európy o predchádzaní násilliu na ženách a domácejmu násilliu a o boji proti nemu, prijatý 7. 4. 2011

Charta základných práv Európskej únie (2007/C 303/01)

ILO Forced Labour Convention (29/1930)

ILO Migration for Employment Convention (97/1947)

ILO Migrant Workers (Supplementary Provisions) Convention (143/1975)

ILO Maintenance of Social Security Rights Convention (157/1982)

Palermský protokol (protokol o prevencii, potláčaní a trestaní obchodovania s ľuďmi, osobitne so ženami a deťmi)

Parliamentary Assembly Resolution 1697 (2009): Migrant women: at particular risk from domestic violence

United Nations International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (1990)

Štatistiky

Štatistický úrad SR, Štatistika zahraničného sťahovania 2010

Štatistický úrad SR, Sčítanie obyvateľov, domov a bytov v roku 2011

Ročenky ÚHCP 2004 – 2011

Eurostat

Periodiká

SME, 19. 3. 2012: Právnik lákal za peniaze Slovákov na sobáše s Číňanmi

Plus 7 dní, 14. 4. 2012: Nelegálni migranti: Kupujú prstene a hľadajú nevesty

Webnoviny, 8. 8. 2012: Dvojica väznila vo Fiľakove Vietnamcov, pestovali marihuanu

Plus 1 deň, 18. 9. 2012: Svedok o novodobých otrokároch: Ukrajinci vyplácali krajanom za prácu mesačne 20 eur!

SME, 9. 1. 2013: Vietnamci chcú byť menšinou

Internetové zdroje

Campaign to Abolish No Recourse to Public Funds Celebrates Victory, Southall Black Sisters, 30.3.2012. [<http://www.southallblacksisters.org.uk/campaign-celebrates-victory-for-victims-of-domestic-violence>]

Hromadná pripomienka verejnosti k Národnému akčnému plánu na prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách na roky 2009 - 2012 [<http://piatazena.wordpress.com/2009/03/25/hromadna-pripomienka-k-narodnemu-akcnemu-planu-na-prevenciu-a-eliminaciu-nasilia-pachaneho-na-zenach>]

Medzinárodný deň boja za odstránenie násillia páchaného na ženách, tlačová správa [http://www.fenestra.sk/16-dni-aktivizmu/pre_media/tlacova_sprava_25.11.2011.php]

MIPEX overview for Slovakia [<http://www.mipex.eu/Slovakia>]

Organisations that can help [http://www.report-it.org.uk/organisations_that_can_help]

Stanovisko Spoločenskovedného ústavu SAV k autochtónosti srbskej menšiny na Slovensku [<http://www.kulpin.net/aktuality/srbi-na-slovensku-ziskali-status-narodnostnej-mensiny.html>]

Štatistika kriminality v Slovenskej republike [<http://www.minv.sk/?statistika-kriminality-v-slovenskej-republike-zaloha-kopia>]

Third party reporting [http://www.ewp.org.uk/third_party_reporting.htm]

Trade Union Congress [<http://www.tuc.org.uk>]

Victims of Domestic Violence [<http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/visas-immigration/while-in-uk/domesticviolence>]

Victims of Domestic Violence - Requirements for Settlement Applications [<http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/residency/dv-victims-settlement.pdf>]

Výsledky medzirezortného pripomienkového konania k Správe o plnení úloh vyplývajúcich z koncepcie boja proti extrémizmu s aktualizáciou úloh [http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-149607?prefixFile=m_]

Príloha 1: Etický kódex výskumu

1. Všeobecný kontext

Cieľovou skupinou projektu sú štátni príslušníci tretích krajín (ďalej tiež „migranti a migrantky“) na Slovensku, z ktorých niektorí sa v minulosti stali, resp. stále stávajú obeťami násilia. Uvedomujeme si, že migranti a migrantky predstavujú vzhľadom na svoje sociálne, ekonomické a kultúrne špecifiká a históriu osobitne zraniteľnú skupinu, a že je potrebné eliminovať akékoľvek riziko ohrozenia, ktoré by im zapojenie sa do projektu mohlo priniesť. Uvedomujeme si taktiež, že kontext násilia a skúseností s násilím význam citlivého prístupu ešte zvyšuje.

2. Filozofia výskumu

Výskumný tím IOM sa v rámci projektu zaväzuje dodržiavať všeobecne uznávané pravidlá eticky informovaného a citlivého výskumu, ako aj jeho špecifiká viažuce sa k výskumu s obzvlášť zraniteľnými skupinami, predovšetkým migrantmi a migrantkami a obeťami násilia.

Okrem toho bude výskumný tím priebežne sledovať možné negatívne dopady na ďalšie osoby a skupiny, ktorých by sa priebeh a výsledky výskumu mohli týkať.

3. Hlavné princípy:

Hlavnými etickými princípmi výskumu sú:

3.1 Legálnosť a inštitucionálna etika

- ♦ Výskum je v súlade s platnými právnymi normami Slovenskej republiky.
- ♦ Výskum je v súlade s etickým pravidlami IOM a zohľadňuje inštitucionálne rámce ďalších profesionálnych združení a organizácií v oblasti migrácie a výskumu.

3.2 Otvorenosť

Projekt sa zaväzuje poskytovať objektívne a úplné informácie ohľadom:

- ♦ Cieľov výskumu
- ♦ Inštitucionálneho kontextu a financovania (podpory) výskumu
- ♦ Využitia výsledkov a dát
- ♦ Metód a priebehu výskumu
- ♦ Rizík pre účastníkov
- ♦ Výhod pre účastníkov

3.3 Bezpečnosť a riziká

Výskumný tím sa zaväzuje vykonať všetky potrebné opatrenia na to, aby výskum neohrozil:

- ♦ Účastníkov
- ♦ Samotný výskumný tím
- ♦ Ďalšie osoby

3.4 Reciprocita, participácia a kontextualita

- ♦ Výskumný tím sa bude v rámci výskumného procesu usilovať o vytvorenie partnerstva s cieľovou skupinou. Bude preto zapájať zástupcov migrant-ských komunít do plánovania a pripomienkovania priebehu výskumu, ako aj formulácie výskumných otázok. Postoje samotných účastníkov a účastníčok,

ich želania a názory, budú taktiež rešpektované a v rámci možností zapracované aj do výskumu.

- ♦ Výskumný tím bude citlivo nastavený aj voči vzťahom mimo kontext výskumu, ktoré môže ovplyvniť. Záujmy účastníkov výskumu, ako aj migrantských komunit ako takých budú minimálne rovnocenné záujmom výskumného tímu.
- ♦ Výskum by mal minimálne nezhoršiť situáciu jeho účastníkov a účastníčok.
- ♦ Výskum by ale nemal vytvárať nerealistické očakávania a mal by byť otvorený ohľadom skutočných možností a výsledkov, ktoré môže dosiahnuť.
- ♦ Čas a miesto, kde budú jednotlivé výskumné aktivity (najmä zber dát, ale aj šírenie výsledkov) prebiehať, by mali byť konzultované a dohodnuté s účastníkmi a účastníčkami.
- ♦ Výskumný tím bude citlivo nastavený voči priebehu kontaktu s účastníkmi a účastníčkami výskumu, a v prípade, ak vyhodnotí, že výskum neprimerane zasahuje do súkromia účastníkov a účastníčok, prípadne vytvára neprimerané nepohodlie, danú aktivitu preruší.

3.5 Dobrovoľnosť a informovanosť

- ♦ Účastníci a účastníčky majú právo zapojiť sa („opt-in“) do výskumu, nesmú byť do účasti nútení.
- ♦ Pred vstupom musia byť vždy náležite poučení (pozri časť „3.2 Otvorenosť“).
- ♦ Účastníci a účastníčky majú právo bez akýchkoľvek sankcií prerušiť alebo ukončiť svoju účasť na výskume.
- ♦ Účastníci a účastníčky majú právo odmietnuť sa vyjadriť k akejkoľvek otázke alebo téme, resp. poskytnúť informácie podľa svojho zváženía.
- ♦ Účastníci a účastníčky poskytnú informovaný súhlas so svojou účasťou na výskumu, v ústnej alebo písomnej podobe, ktoré sú rovnocenné. Ak si prajú ostať v anonymite, podpis nemusí prezradiť ich skutočnú identitu.
- ♦ Výskumný tím za účasť neponúka finančnú odmenu ani inú nefinančnú službu, ktorá by sa netýkala projektu (v prípade žiadosti o konzultácie zväží odporúčanie smerom k ďalším projektom IOM prípadne iným organizáciám). Poskytne iba občerstvenie prípadne malé darčeky ako poďakovanie. Výnimkou môže byť zapojenie zástupcov migrantských komunit do plánovania a realizácie výskumu, kde projekt počíta s malými finančnými odmenami.

3.6 Anonymita

- ♦ Dotazníkový výskum je plne anonymný, nie je potrebné uviesť meno, dátum narodenia, prípadne ďalšie údaje.
- ♦ Výskumný tím účastníkov a účastníčky upozorní, že ani pri rozhovoroch nie je potrebné, aby uviedli svoje meno. Nábor pre rozhovory bude výskumný tím vykonávať tak, aby meno nebolo potrebné uviesť (poskytnutie telefonického alebo e-mailového kontaktu).
- ♦ Ak je identita účastníka alebo účastníčky známa (napr. ide o klient/ku IOM), IOM zabezpečí dôvernosť a bezpečné uloženie dát, a bude s nimi narábať tak, aby nebolo možné z ďalších výstupov zistiť identitu účastníka alebo účastníčky.
- ♦ Účastníci a účastníčky z profesionálnych organizácií si môžu zvoliť, či ich meno, funkcia, prípadne inštitúcia budú zverejnené alebo utajené.

3.7 Dôvernosť

- ♦ Z dát publikovaných ako záverečné výsledky alebo šírených ako čiastočné výsledky nebude možné nijakým spôsobom zistiť identitu zúčastnených.
- ♦ Údaje budú uchovávané v bezpečnom prostredí, v uzamknutej kancelárii (papierové údaje), resp. zaheslovanom počítači.

3.8 Autenticita

- ♦ Časť výskumu bude realizovaná s pomocou externých tlmočníkov a tlmočníčok. Výskumný tím si kladie za cieľ čo najlepšie pripraviť tlmočníkov na svoju úlohu, ako aj overiť prípadné interpretácie, ktoré vzniknú v rámci prekladu pomocou dostupných možností (konzultácie s účastníkmi výskumu, ale i partnermi na Slovensku a v zahraničí).

3.9 Spätná väzba

- ♦ Účastníkov a účastníčky výskumu budeme informovať o plánovaných výstupoch, a v prípade záujmu im poskytneme prístup k verejným výstupom výskumu. Zástupcov migrantských komunit pozveme na verejné prezentácie výskumu. V prípade záujmu im poskytneme ďalšiu spätnú väzbu k výsledkom výskumu a ďalším plánovaným aktivitám.

Príloha 2: Informačný leták pre účastníkov výskumu

IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu skúma skúsenosti migrantov a migrantiek z krajín mimo Európskej únie s násilím a zneužívaním na Slovensku. Snažíme sa zistiť, ako často sa migranti s takýmito prejavmi stretávajú, ako vnímajú ich príčiny a aký je ich dopad na život migrantov na Slovensku. Zaujímajú nás skúsenosti migrantov v rozličných prostrediach, ako je verejný priestor, domácnosť, pracovisko, či úrady. Výsledky výskumu využijeme na presadzovanie zlepšenia postavenia a služieb pre migrantov s dôrazom na prevenciu násilia a zneužívania a na pomoc tým, ktorí boli takýmto prejavom vystavení.

Je pre nás veľmi dôležité porozumieť skúsenostiam samotných migrantov a migrantiek. Z toho dôvodu Vás chceme poprosiť o vyplnenie dotazníka a v prípade Vášho záujmu aj o následné poskytnutie dôverného rozhovoru výskumným pracovníkom a pracovníčkam IOM. Dotazník môžete vyplniť kedykoľvek v on-line verzii na vyskum.iom.sk prípadne Vám ho môžu poskytnúť naši spolupracovníci a spolupracovníčky.

Prosíme Vás o vyplnenie dotazníka aj v prípade, ak máte pocit, že téma sa Vás výrazne nedotýka -zaujímajú nás totiž taktiež Vaše skúsenosti súvisiace s legislatívnym, sociálnym a kultúrnym postavením migrantov na Slovensku.

Dôvernosť, anonymita a ochrana súkromia

Vaša účasť vo výskume je plne **anonymná**. Dotazník neobsahuje otázky, ktoré by mohli odhaliť Vašu skutočnú identitu. Ak však máte pocit, že niektorá z otázok by ohrozila Vaše súkromie, môžete ju vynechať prípadne nás, prosím, kontaktujte.

Ak súhlasíte, aby sme Vás po vyplnení dotazníka kontaktovali pre následný dôverný rozhovor, nie je potrebné uviesť Vaše skutočné meno. Rovnako môžete uviesť kontakt, ktorý neprezradí Vašu identitu (telefónne číslo, e-mail). Ak sa rozhodnete uviesť Vaše skutočné meno, toto ostane **dôverné**. IOM neposkytne žiadne osobné údaje tretím stranám a nebude ich zverejňovať. Vaša účasť na výskume je plne dobrovoľná, pričom svoje rozhodnutie zúčastniť sa na výskume môžete kedykoľvek zmeniť prípadne neodpovedať na konkrétne otázky.

IOM si kladie za cieľ neohroziť žiadneho z účastníkov a účastníčok výskumu.

Ak máte ďalšie otázky, prosím kontaktujte Mateja Blažeka, Soňu Andrášovú alebo Ninu Paulenovú mailom na adrese vyskum@iom.int alebo na telefónnom čísle 02/5262 3336. Ďalšie informácie o výskume, ako aj plné znenie etického kódexu výskumu, nájdete na vyskum.iom.int.

Príloha 3: Dotazník

1. Ako dobre hovoríte po slovensky?

Vôbec nie   1   2   3   4   5   Veľmi dobre

2. Aké je Vaše pohlavie?

- ♦ Žena
- ♦ Muž

3. Koľko máte rokov?

- ♦ 18-25
- ♦ 26-30
- ♦ 31-35
- ♦ 36-40
- ♦ 41-45
- ♦ 46-50
- ♦ viac ako 50

4. Z ktorej krajiny pochádzate?

5. Aké je Vaše najvyššie ukončené vzdelanie?

- ♦ Bez vzdelania
- ♦ Základné vzdelanie (približne 8 rokov školskej dochádzky)
- ♦ Stredoškolské vzdelanie (približne 12 rokov školskej dochádzky)
- ♦ Vyššie/vysokoškolské vzdelanie

6. Ako dlho žijete na Slovensku?

- ♦ Menej než 12 mesiacov
- ♦ 1-2 roky
- ♦ 2-5 rokov
- ♦ 5-10 rokov
- ♦ 10-20 rokov
- ♦ viac ako 20 rokov

7. V ktorom kraji žijete?

- ♦ Banskobystrický kraj
- ♦ Bratislavský kraj
- ♦ Košický kraj
- ♦ Nitriansky kraj
- ♦ Prešovský kraj
- ♦ Trenčiansky kraj
- ♦ Trnavský kraj
- ♦ Žilinský kraj

8. Máte partnera/partnerku, manžela/manželku?

- ♦ Áno, som ženatý/vydatá. Môj manžel/moja manželka je slovenský občan/slovenská občianka.
- ♦ Áno, som ženatý/vydatá. Môj manžel/moja manželka nie je slovenský občan/slovenská občianka a žije na Slovensku.
- ♦ Áno, som ženatý/vydatá. Môj manžel/moja manželka nie je slovenský občan/slovenská občianka a nežije na Slovensku.
- ♦ Nie som ženatý/vydatá, ale mám partnera/partnerku. Je to slovenský občan/slovenská občianka.
- ♦ Nie som ženatý/vydatá, ale mám partnera/partnerku. Nie je to slovenský občan/slovenská občianka a žije na Slovensku.
- ♦ Nie som ženatý/vydatá, ale mám partnera/partnerku. Nie je to slovenský občan/slovenská občianka a nežije na Slovensku.
- ♦ Nemám partnera/partnerku, manžela/manželku.

9. Máte deti mladšie ako 18 rokov?

- ♦ Áno, žijú so mnou v domácnosti
- ♦ Áno, ale nežijú so mnou
- ♦ Nie, nemám deti mladšie ako 18 rokov

10. Žijú s Vami v domácnosti osoby, ktoré nie sú Vašimi rodinnými príslušníkmi?

(Môžete vybrať viacero možností)

- ♦ Áno, starší ako 18 rokov, pracujúci
- ♦ Áno, starší ako 18 rokov, nepracujúci
- ♦ Áno, mladší ako 18 rokov
- ♦ Nie

11. Ako bezpečne sa cítite na Slovensku?

Vôbec nie   1   2   3   4   5   Veľmi

12. Bolo na Vás na Slovensku niekedy spáchané nejaké násilie?

- ♦ Áno
- ♦ Nie
- ♦ Nie som si istý/á

13. Opíšte prosím situáciu/situácie a osobu/osoby, ktoré sa voči Vám dopustili násilia:

14. Je násilie problémom vo Vašom živote na Slovensku?

Vôbec nie   1   2   3   4   5   Veľmi významným
problémom

15. Prečo ste prišli na Slovensko?

16. Pomáhal Vám niekto s cestou na Slovensko?

- ♦ Všetko som si zariadil/a sám/sama
- ♦ Pomáhal mi niekto, koho som poznal/a
- ♦ Pomáhal mi niekto, koho som nepoznal/a

17. Bolo Vám slúbené niečo z nasledovného po príchode na Slovensko?

(Môžete vybrať viacero možností)

- ♦ Práca
- ♦ Ubytovanie
- ♦ Finančná podpora alebo zabezpečenie
- ♦ Spoločenské kontakty
- ♦ Pomoc so získaním pracovného povolenia alebo iných pobytových formalít
- ♦ Štúdium
- ♦ Iné:

18. Bolo poskytnutie uvedených služieb dohodnuté písomne?

- ♦ Áno
- ♦ Nie, iba ústne

19. Bol tento sľub dodržaný?

- ♦ Áno
- ♦ Áno, ale nie celkom
- ♦ Nie

20. Komu ste zaplatili za sprostredkovanie cesty na Slovensko prípadne ďalšie služby spojené s príchodom?**21. Akým spôsobom prebehla platba za sprostredkovanie cesty a prípadne ďalšie služby?**

- ♦ Celú sumu som zaplatil/a vopred
- ♦ Časť sumy som zaplatil/a vopred a časť neskôr
- ♦ Neplatil/a som za cestu vopred, ale zaviazal/a som sa zaplatiť potom ako začnem pracovať
- ♦ Cestu a ďalšie náležitosti som si zariadil/a priamo sám/a, bez sprostredkovateľa

22. Dostali ste potvrdenie za svoju platbu?

- ♦ Áno
- ♦ Nie

23. Museli ste si Vy alebo Vaša rodina požičať peniaze alebo založiť majetok, aby ste mohli prísť na Slovensko?

- ♦ Áno, pred cestou na Slovensko
- ♦ Áno, ale až po príchode na Slovensko
- ♦ Nie

24. Komu ste dlžili alebo dlžíte peniaze?

(Môžete vybrať viacero možností)

- ♦ Môjmu partnerovi/mojej partnerke
- ♦ Osobe, osobám, alebo agentúre, ktorá zariadila moju cestu
- ♦ Rodine alebo priateľom
- ♦ Banke alebo inej finančnej inštitúcii
- ♦ Inému subjektu v mojej krajine pôvodu
- ♦ Inému subjektu na Slovensku
- ♦ Iné:

25. Mali ste počas celej cesty na Slovensko prístup k svojmu pasu alebo iným osobným dokladom?

- ♦ Áno
- ♦ Nie

26. Cestovali ste sám/sama alebo v skupine?

- ♦ Sám/sama
- ♦ S partnerom/partnerkou
- ♦ S rodinou alebo priateľmi
- ♦ V menšej skupine (do osem osôb), vrátane ľudí, ktorí neboli mojou rodinou alebo priateľmi
- ♦ Vo väčšej skupine (viac ako osem osôb), vrátane ľudí, ktorí neboli mojou rodinou alebo priateľmi

27. Počas Vašej cesty na Slovensko,

- ♦ Mohol/mohla som sa voľne pohybovať a opustiť priestory, v ktorých sme cestovali
- ♦ Mohol/mohla som opustiť tieto priestory iba v spoločnosti našich sprievodcov
- ♦ Bol/a som v uzamknutom priestore a nemohol/nemohla som ho opustiť, ale mohol/mohla som voľne komunikovať, napr. cez telefón
- ♦ Bol/a som v uzamknutom priestore a nemohol/nemohla som ho opustiť, a nemohol/nemohla som voľne komunikovať, napr. cez telefón

28. Vyhrážal sa Vám niekto počas cesty na Slovensko, alebo Vás odrádzal od kontaktovania oficiálnych úradov?

- ♦ Áno
- ♦ Nie

29. Študovali ste alebo študujete na Slovensku?

- ♦ Áno
- ♦ Nie

30. V škole:

(Môžete vybrať viacero možností)

- ♦ Zažil/a som neférové správanie, odlišné od toho voči mojím spolužiakom zo Slovenska
- ♦ Vyžadovalo sa odo mňa vypracovať úlohy alebo komunikovať v škole po slovensky, aj keď oficiálne som mal/a právo používať iný jazyk (napr. anglický)

- ♦ Vyžadovalo sa odo mňa využívanie konkrétnej komerčnej služby (napr. prekladateľská spoločnosť, banka) z dôvodu, že som cudzinec/cudzinka, alebo mojich jazykových schopností
- ♦ Zažil/a som obťažovanie alebo diskrimináciu z dôvodu, že som cudzinec/cudzinka
- ♦ Zažil/a som obťažovanie alebo diskrimináciu z iného dôvodu
- ♦ Žiadali odo mňa úplatok

31. Popíšte nám prosím bližšie túto skúsenosť alebo skúsenosti:

32. Pracovali ste alebo pracujete na Slovensku?

- ♦ Áno
- ♦ Nie

33. Kde pracujete?

- ♦ Podnikám/zamestnávam ďalšie osoby
- ♦ Som samozamestnávateľ/živnostník
- ♦ Stredná alebo veľká firma (viac ako 25 zamestnancov)
- ♦ Malá firma (do 25 zamestnancov), zamestnávateľ je môj rodinný príslušník
- ♦ Malá firma (do 25 zamestnancov), zamestnávateľ je občan SR
- ♦ Malá firma (do 25 zamestnancov), zamestnávateľ nie je občan SR, ale ani môj rodinný príslušník

34. Aké je vaše zamestnanie?

35. Zažili ste na pracovisku niektoré z nasledujúceho:

- Bolo Vám bránené opustiť Vaše pracovisko
- ♦ Áno
- ♦ Nie
- Váš nadriadený sa vyhrážal Vám alebo Vašej rodine
- ♦ Áno
- ♦ Nie
- Dlhovali ste Vášmu nadriadenému peniaze
- ♦ Áno
- ♦ Nie
- Nedostali ste výplatu počas viac ako dvoch mesiacov
- ♦ Áno
- ♦ Nie
- Nepodpísali ste slovenskú verziu Vašej pracovnej zmluvy alebo jej dodatkov
- ♦ Áno
- ♦ Nie
- Neporozumeli ste slovenskej verzii Vašej pracovnej zmluvy alebo jej dodatkov, alebo ste nemali možnosť overiť si jej znenie v oči verzii v jazyku, ktorému rozumiete
- ♦ Áno
- ♦ Nie

Vyžadovala sa od Vás práca alebo činnosť, ktoré boli v rozpore s Vašou pracovnou zmluvou

- ♦ Áno
- ♦ Nie

Strhli Vám mzdu v rozpore s Vašou pracovnou zmluvou

- ♦ Áno
- ♦ Nie

Dostávali ste alebo dostávate plat pod hranicou minimálnej mzdy (v súčasnosti 1,88 EUR za hodinu, alebo 327,20 EUR za mesiac pri plnom pracovnom úväzku)

- ♦ Áno
- ♦ Nie

Bol Vám odobratý Váš pas alebo iné doklady

- ♦ Áno
- ♦ Nie

Vyhrážali sa Vám, že Vás oznámia na úradoch

- ♦ Áno
- ♦ Nie

Pracovali ste v priemere viac ako 48 hodín týždenne

- ♦ Áno
- ♦ Nie

Utrpeli ste v práci zranenie

- ♦ Áno
- ♦ Nie

Bolo Vám zabránené čerpať dovolenku alebo PN

- ♦ Áno
- ♦ Nie

36. Boli ste počas Vášho pobytu na Slovensku niekedy fyzicky napadnutý/á na verejnom priestranstve?

- ♦ Áno, viac ako raz
- ♦ Áno, raz
- ♦ Nikdy

37. Ak áno, útočník bol...

(Môžete vybrať viacero možností)

- ♦ ...niekto, koho som poznal/a
- ♦ ...neznáma osoba
- ♦ ...skupina neznámych osôb

38. Kde sa útok/y odohral/i?

39. Utrpeli ste zranenie?

- ♦ Áno, vážne
- ♦ Áno, ľahké
- ♦ Nie

40. Súvisel tento útok alebo útoky s tým, že ste cudzinec/cudzinka?**41. Boli ste počas Vášho pobytu na Slovensku niekedy slovné napadnutý/á na verejnosti?**

- ♦ Áno, viac ako raz
- ♦ Áno, raz
- ♦ Nikdy

42. Ak áno, zažili ste:

- ♦ Zosmiešnenie, urážky
- ♦ Vyhrážanie
- ♦ Oboje

43. Súvisel tento útok alebo útoky s tým, že ste cudzinec/cudzinka?**44. Ako akceptovaný/á sa cítite na Slovensku?**

Vôbec nie   1   2   3   4   5   Úplne akceptovaný/a

45. Ako často sa na Slovensku cítite ohrozený/á alebo v nebezpečenstve?

Nikdy   1   2   3   4   5   Veľmi často

46. Stáva sa Vám, že Váš partner, partnerka alebo iní členovia Vašej domácnosti...

...na Vás kričia alebo Vás ponižujú?

Nikdy   Raz alebo dvakrát   Niekedy   Často

...bránia Vám ísť kam chcete, kedy chcete a s kým chcete?

Nikdy   Raz alebo dvakrát   Niekedy   Často

...obmedzujú Vám prístup k peniazom, dokladom, telefónu alebo dopravným prostriedkom?

Nikdy   Raz alebo dvakrát   Niekedy   Často

...obmedzujú Vám prístup k jedlu, pitiu, liekom, lekárovi, alebo Váš spánok?

Nikdy   Raz alebo dvakrát   Niekedy   Často

...vyhrážajú sa, že ublížia Vám alebo členom Vašej rodiny?

Nikdy   Raz alebo dvakrát   Niekedy   Často

...vyhrážajú sa, že Vám vezmú Vaše deti alebo im ublížia?

Nikdy   Raz alebo dvakrát   Niekedy   Často

...ničia Vaše veci?

Nikdy   Raz alebo dvakrát   Niekedy   Často

...nútia Vás k sexu?

Nikdy   Raz alebo dvakrát   Niekedy   Často

...vyhrážajú sa, že Vás udajú na úradoch (napr. polícia)?

Nikdy   Raz alebo dvakrát   Niekedy   Často

...ublížujú Vám fyzicky?

Nikdy   Raz alebo dvakrát   Niekedy   Často

...prenasledujú Vás (fyzicky, telefonátmi, cez sms...)?

Nikdy   Raz alebo dvakrát   Niekedy   Často

47. Stáva sa Vám niektoré z nasledujúcich?

Máte strach z Vášho partnera, partnerky, alebo ďalších členov Vašej domácnosti?

Nikdy   Niekedy   Často

Vyhýbate sa konkrétnym témam z obavy, že by ste nimi nahnevali Vášho partnera, partnerku, alebo ďalších členov Vašej domácnosti?

Nikdy   Niekedy   Často

Máte pocit, že nedokážete urobiť nič správne pre svojho partnera alebo partnerku?

Nikdy   Niekedy   Často

Máte pocit, že si niekedy zaslúžite trest?

Nikdy   Niekedy   Často

Cítite sa doma bezmocný/á?

Nikdy   Niekedy   Často

48. Máte pocit, že máte tie isté práva ako slovenskí občania?

- ♦ Áno
- ♦ Nie

49. Máte pocit, že máte tie isté možnosti ako slovenskí občania?

- ♦ Áno
- ♦ Nie

50. Ak ste na niektorú z týchto otázok odpovedali „Nie“, máte pocit, že Vaše znevýhodnenie pramení z Vášho:

(Môžete vybrať viacero možností)

- ♦ Typu pobytu na Slovensku
- ♦ Krajiny pôvodu alebo štátnej príslušnosti
- ♦ Etnickej príslušnosti
- ♦ Pohlavia
- ♦ Veku
- ♦ Náboženstva
- ♦ Ekonomickej situácie
- ♦ Rodinného stavu alebo situácie
- ♦ Zdravotného stavu
- ♦ Jazykových schopností
- ♦ Vzdelania
- ♦ Pracovných skúseností
- ♦ Momentálneho pobytu v istej lokalite
- ♦ Iné:

51. Môžete nám o tom povedať viac?**52. Ako často zažívate nasledujúce formy správania zo strany formálnych inštitúcií? (ďalšia otázka obsahuje zoznam niektorých z týchto inštitúcií)**

Ponižovanie			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

Vyhrážanie sa			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

Odmietnutie pomôcť alebo poskytnúť radu			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

Krik			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

Neochota komunikovať v inom jazyku ako slovenskom, prípadne zabezpečiť preklad			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

Úmyselné zavádzanie, alebo poskytovanie nesprávnej informácie			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

Odmietnutie komunikácie			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

Vyžadovanie úplatku			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

Zneužitie právomoci			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

Fyzické násilie			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

Iné nevhodné formy správania			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

53. Ako často zažívate vyššie spomenuté formy správania od nasledujúcich inštitúcií?

Cudzinecká polícia			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

Iné policajné zložky			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

Pracovná agentúra			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

Sociálna poisťovňa			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

Zdravotná poisťovňa			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Lekár/ka alebo zdravotný personál			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Národný inšpektorát práce			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Miestna samospráva			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Ministerstvo vnútra			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Iné ministerstvá			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Škola, ktorú navštevujem ja, moje deti alebo iní rodinní príslušníci			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Súkromná alebo komerčná inštitúcia (banka, reštaurácia, obchod, dopravná spoločnosť)			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Domáci, poskytovateľ ubytovania			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Právnik/právnička			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Slovenské veľvyslanectvo v zahraničí			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Zastupiteľstvo mojej krajiny na Slovensku alebo blízkej krajine (napr. Rakúsko)			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Cirkev			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

54. Ak máte problém, ako často sa obraciate na:

Svojho partnera, partnerku			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Iných rodinných príslušníkov na Slovensku			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Iných rodinných príslušníkov v zahraničí			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

Priateľov na Slovensku			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Priateľov v zahraničí			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Kolegov alebo spolužiakov			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Iných členov mojej komunity			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Susedov			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Políciu			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Lekára/lekárku			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Moje veľvyslanectvo			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Mimovládne alebo iné pomáhajúce organizácie			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Cirkev			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Neriešim to s nikým			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

55. Ak sa na nich obrátite o pomoc, ako často dostávate adekvátnu pomoc alebo podporu od:

Svojho partnera, partnerku			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Iných rodinných príslušníkov na Slovensku			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Iných rodinných príslušníkov v zahraničí			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Priateľov na Slovensku			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Priateľov v zahraničí			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Kolegov alebo spolužiakov			
Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

Iných členov mojej komunity Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Susedov Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Políciu Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Lekára/lekárku Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Moje veľvyslanectvo Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Mimovládne alebo iné pomáhajúce organizácie Nikdy	Občas	Často	Pravidelne
Cirkev Nikdy	Občas	Často	Pravidelne

56. Vedeli by ste čo robiť, ak by na Vás niekto spáchal nejaké násilie?

- ♦ Áno
- ♦ Nie
- ♦ Nie som si istý/á

57. Aký je Váš typ pobytu na Slovensku?

(Ak ide o kombináciu viacerých typov, prosím vyberte možnosť „Iné“ a vysvetlite)

- ♦ Prechodný pobyt za účelom podnikania
- ♦ Prechodný pobyt za účelom zamestnania
- ♦ Prechodný pobyt za účelom štúdia
- ♦ Prechodný pobyt za účelom osobitnej činnosti (umeleckej, športovej, lektorskej, dobrovoľníckej činnosti, stáže, liečenia apod.)
- ♦ Prechodný pobyt za účelom výskumu a vývoja
- ♦ Prechodný pobyt za účelom zlúčenia rodiny
- ♦ Prechodný pobyt za účelom plnenia služobných povinností civionými zložkami ozbrojených síl
- ♦ Prechodný pobyt - osoba s priznaným postavením Slováka žijúceho v zahraničí
- ♦ Prechodný pobyt - osoba s priznaným dlhodobým pobytom v inom štáte EÚ
- ♦ Trvalý pobyt
- ♦ Tolerovaný pobyt
- ♦ Žiadateľ/ka o pobyt
- ♦ Žiadateľ/ka o azyl
- ♦ Držiteľ/ka azylu
- ♦ Doplnková ochrana
- ♦ Držiteľ/ka víz
- ♦ Iné:

58. Žili ste niekedy v inej krajine EÚ okrem Slovenska?

- ♦ Áno
- ♦ Nie

Radi by sme sa o Vašich skúsenostiach dozvedeli viac. Ak ste ochotný/á zúčastniť sa dôverného individuálneho rozhovoru s pracovníkom alebo pracovníčkou IOM, prosím uveďte Vašu e-mailovú adresu, telefónne číslo, alebo inú formu kontaktu. Prípadne nás môžete kontaktovať na vyskum@iom.int, 02/5262 3336, alebo osobne v kancelárii IOM, Grösslingová 4, Bratislava. Pri žiadnej forme kontaktu nemusíte uviesť Vašu skutočnú identitu – môžete uviesť prezývku, vymyslené meno, alebo žiadne meno. V prípade potreby zabezpečíme tlmočenie do Vášho jazyka viazané dôvernosťou a mlčanlivosťou.

Executive Summary

1. Background and Context

The aim of the project *Causes, Forms and Consequences of Violence Against Third Country Nationals (TCN)* was to undertake complex analysis of the phenomenon of violence against TCNs in Slovakia, especially as a basis for an implementation of effective legal, political and practical measures to prevent and identify violence and to cope with its consequences. Whilst IOM practitioners gained anecdotal evidence of violence against the migrants, collecting and systemising data about violence was seen as a necessary step towards a development of effective framework to combat such violence.

Drawing on the World Health Organization definition of violence, the research explores an intentional use of physical force or power that results or might result with a high likelihood in harm to another person or a group of people. Apart from physical violence, we explore other forms violence, especially those related to open public spaces, workplace and household.

In this summary, by “migrants” we understand adult third country nationals.

2. Methodology

The project methodology responds, in particular, to the lack of adequate data about migrants’ experiences, the absent bonds between the migrants and formal institutions, including the lack of trust by the migrants, the sensitivity of the topic and the range and diversity of the target group. The research approach followed principles of ethics, reflexivity, participation and connection with praxis.

The collaboration with field mediators was essential for conducting the research. Mediators included migrant representatives as well as other stakeholders with connections to the migrant communities. The research utilised a wide range of diverse techniques and strategies for collecting data with a particular sensitivity to most vulnerable and isolated groups of migrants.

Collecting both qualitative data through 86 individual interviews and quantitative data through almost 700 questionnaires of 137 questions, we covered both the scope and depth of various themes related to violence. The use of 11 language versions of the questionnaire was instrumental in reaching out to some of the most isolated communities.

3. Migration framework in Slovakia

Migration to Slovakia and migrants’ experiences in the country are framed by the law, policies, institutional coverage and the utilisation of the existing knowledge about migration. We argue that each of these areas can be relevant for the constitution of risk to the migrants.

Several aspects of the legal framework can lead migrants into vulnerable situations and expose them to the social and economic risk factors of violence, abuse and exploitation. Migrants with the right of temporary stay can be particularly vulnerable to abuse if the stay is subject to employment with a specific employer or to the process of family unification. Both of these situations create legal dependence on a third party. Migrants with the right of permanent stay are in a similar situation if their stay is subject to shared residence with another family member. The temporary permit to stay for migrants with the tolerated type of stay makes them especially vulnerable as the 180-days period limits their chances to establish themselves in the country economically or socially.

On the one hand, the current policy framework of migration emphasises the importance of migration management, however, on the other hand, it neglects the realities of the most numerous and at the same time most vulnerable migrants, i.e. those who are not highly-qualified and/or are culturally isolated. The implementation of integration policies is limited which also has a negative effect on the prevention and combating of violence.

Institutional engagement with migrants is mostly limited to the institutions regulating migration (immigration police) with very few bodies providing systematic and continuous services to the migrants, especially the most vulnerable ones. There is also a lacuna of research into the diversity of migrants' experiences, partly caused by the lack of engagement with larger groups of migrants. The isolation and lack of understanding of migrants' experiences creates a risk for the migrants to be exposed to abuse and exploitation by other actors.

4. Migrants in Slovakia

Despite the dynamic growth, Slovakia hosts one of the very lowest numbers of migrants in the EU, both in absolute and relative numbers. The overall number of TCNs in Slovakia is just over 20,000, representing approximately 0.4% of the overall population. Most migrants come to Slovakia from East and Southeast Europe (Ukraine, Serbia, Russia) and from East and Southeast Asia (Vietnam, China, South Korea). The trends over the last few years tend to copy the economic situation, especially with migrants from Asia reacting dynamically to opportunities in the country.

The majority of migrants in Slovakia is in a productive age with a considerably high level of education and qualifications. Work is the main motivation for a majority of migrants, whilst in some groups, especially migrants from China, Vietnam and Ukraine, it is the only decisive factor.

Informal contacts and networks are crucial for the livelihood of most migrants. In some groups, especially amongst migrants from Asian countries and Muslim migrants, strong communities providing for the everyday needs of their members exist. In other groups, especially from East and Southeast Europe, individual informal contacts are crucial and migrants tend to individualise. Anglophone migrants represent a group of mostly high-skilled migrants integrated on the basis of their lifestyle and using effective modes of communication and networking.

5. Migrants' experiences with violence – perception, bonds and support

Migrants are particularly vulnerable to various forms of violence. Their migration itself can be a step towards coping with marginalisation or vulnerability but it can also produce new patterns of risk, based on migrants' political and legal status, economic and social capital or cultural identity.

Approximately two thirds of all migrants in Slovakia state that they feel safe in the country. However, only less than half of all migrants from East and Southeast Asia declare this. Whilst 56% of all migrants feel accepted in Slovakia, only 32% of the East and Southeast Asian communities feel accepted. 46% of migrants feel that they have the same rights as Slovak citizens but only 38% declare that their opportunities are also equal.

The key factor of disadvantage to the migrants is their country of origin, legal type of stay and language abilities. For specific groups the key factors are more diverse, including ethnicity for migrants from East and Southeast Asia or religion for Muslim migrants and some migrants from Serbia.

All migrants declare only very limited contacts with formal institutions, including victims of the most serious forms of violence. The migrants tend to rely on informal forms of support within the migrant communities, but these are not always adequate in solving their problems. In some cases, they can even lead to increased risk of abuse and violence.

Migrants often declare negative experiences with the help or services from formal institutions and especially with the immigration police.

6. Migrants' experiences with violence – key areas

Our findings focus on migrants' experiences with attacks in the public motivated by hate, workplace-related abuse and exploitation, and violence and abuse taking place in household.

Over 6% of migrants have experiences with physical attacks in the public that were motivated by their difference. However, almost 10% of Muslim migrants and over 18% of migrants from African countries state such an experience. Over 64% of all attacks resulted in an injury, in over 6% this injury was serious. Over 21% of migrants have experiences with verbal abuse in the public, with Muslim migrants recording over 27% and migrants from African countries over 37%. Over 38% of these attacks included threats of violence.

Experiences of even the mildest forms of violence or accounts of such experiences from others lead many migrants to giving up on expressing their cultural or ethnical identity and employing a range of preventive strategies, such as avoiding public transport, some public areas and places, or hiring private education for their children.

We have identified experiences of forced labour among 11% of migrants and a high risk of such experience among further 18%. The group at the highest risk are male migrants from Ukraine (also the most numerous group of migrants), 31% of whom have experienced forced labour. Other groups at risk include female migrants from Ukraine, female migrants from Thailand, migrants from Vietnam and China and male migrants from India. However, experiences in all those groups can be very diverse.

Forced labour is not reflected in the Slovak legislation, so most of the cases can only be investigated under the human trafficking legal framework. However, the number of human trafficking cases that has been identified and investigated is minimal and the government has been criticised for a lack of proactive approach towards identifying trafficking victims.

We identified that regardless of their gender, 6% of all migrants experience violence and abuse in their household in the extent and character that would require institutional help and criminal intervention. Among the women, it is usually violence committed by partners or members of their partner's family and this type of violence is present among women from all groups of migrants. Among the men, the highest presence of violence in household is in migrants from Ukraine and it is related to their workplace relations. Similar patterns can be seen among female Thai migrants. 28% female and 24% male migrants in total declared some experience with violence in household.

The key risk factors of violence in private spaces are social isolation and economic dependency on the abuser, the lack of knowledge about their individual rights, disadvantage issuing from the legal type of stay, intersections of workplace and household and the absence of culturally sensitive and accessible services.

„Čím ľahšie rozpoznať odlišnosť, tým viac problémov... Raz som šla električkou a bol tam muž inej farby pleti, evidentne cudzinec... Starší, ale aj mladí ľudia naňho všetci hľadeli... Chcelo sa mi vstať a zakričať: „Haló! Stále človek, stále človek!“

“Týždenne pracujem 60 hodín a nedostávam ani poukážky na stravu. Slovenskí zamestnanci áno.”

“Môj svokor psychicky i fyzicky napádal mňa aj moje deti. Vykopol nás na ulicu, ponižoval ma pred mojimi deťmi a napokon nás vyhodil z domu a prišli sme o bývanie.”

Neviditeľnosť migrantov na Slovensku, v krajine s druhým najmenším počtom cudzincov v rámci EÚ, znamená, že zneužívanie a násilie voči migrantom na verejnosti, pracovisku či v súkromí zostáva skryté pred zrakom verejnosti a verejných inštitúcií, poskytovateľov služieb či výskumných organizácií. Migranti na Slovensku sa tak potenciálne ocitajú v situáciách, ktoré ohrozujú ich zdravie a ľudskú dôstojnosť. Vzhľadom na neexistenciu systematizovaných informácií o probléme bolo cieľom výskumu *Príčiny, formy a dôsledky násilia na štátnych príslušníkoch tretích krajín* vypracovať komplexnú analýzu fenoménu násilia na štátnych príslušníkoch tretích krajín ako podklad na zavedenie efektívnych legislatívnych, politických a praktických opatrení zameraných na prevenciu, odhaľovanie, potlačanie násilia a riešenie jeho dôsledkov. Publikácia, ktorá je výsledkom tohto projektu, predkladá sumár informácií o skúsenostiach migrantov s rôznymi prejavmi násilia. Zároveň identifikuje príčiny násilia, faktory zraniteľnosti a odolnosti voči násiliu a poskytuje zhodnotenie existujúcej legislatívy, politiky a praxe v oblasti násilia. Taktiež predkladá súbor odporúčaní pre kľúčových aktérov – inštitúcie pôsobiace v oblasti migrácie, políciu, pomáhajúce profesie a iných.

IOM International Organization for Migration
IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu

Financované Európskou Úniou z Európskeho fondu pre integráciu štátnych príslušníkov tretích krajín. Solidarita pri riadení migračných tokov.